

 FONDACIJA
HEINRICH
BÖLL

**UVOD U ZELENU POLITIKU RADA
NEVLADINIH ORGANIZACIJA**

Sarajevo, 2005. godine

Copyright 2005.

Fondacija Heinrich Böll, Regionalni ured Sarajevo

Heinrich Böll Foundation, Regional Office Sarajevo

 FONDACIJA
HEINRICH
BÖLL

**UVOD U ZELENU POLITIKU RADA
NEVLADINIH ORGANIZACIJA**

Sarajevo, 2005. godine

 FONDACIJA
HEINRICH
BÖLL

1. izdanje, decembar 2005.

© Fondacija Heinrich Böll i autori

SADRŽAJ

1. ALIDA ČOVIĆ i SRĐAN DVORNIK	
Uvod	7
2. SRĐAN DVORNIK	
Što se to zeleni u zelenoj politici?	10
3. ŽARKO PUHOVSKI	
Uvod - pojam politike	20
Politika iz pozicije nevladinog sektora, pozicije aktiviranja građanki i građana (transkript izlaganja sa seminara)	24
4. DORIT LEHRACK	
Ekološki pokret ili zelena stranka.....	49
5. SRĐAN DVORNIK	
Od aktivizma do političkog utjecaja.....	58
6. OMER RAK	
Prisustvo u medijima i prezentacija zelenih tema	70
7. ALIDA ČOVIĆ i NIHAD PENAVA	
Osnovni pojmovi odnosa s javnošću i prezentiranja organizacije u javnosti	73
8. IZVOD IZ LEKSIKONA TEMELJNIH POLITIČKIH POJMOVA	77

1. UVOD

Politizacija rada nevladinih organizacija: neophodnost, neminovnost ili...

“Umiješati se, jedina je mogućnost da se ostane realističan.” Heinrich Böll

... moto je pod kojim Fondacija Heinrich Böll radi u regionu (Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Srbija i Crna Gora) od 1999. godine, sa fokusom na političko obrazovanje građana i građanki, kao neophodnih aktera u procesu demokratizacije društva. Jedna od tema rada, između ostalih, jeste i zaštita okoliša i podrška održivom razvoju. Kao partnere u radu prepoznali smo organizacije civilnog društva, tj. nevladin sektor, a sve u cilju podizanja svijesti građana i građanki o važnosti političkog djelovanja i aktiviranja u društvu. Svojim radom nastojimo pospješiti svijest, potaknuti angažman, pokrenuti inicijativu o tome da je *“umiješati se”* bitno, da je to jedan od načina da utječemo na promjene u svom okruženju i da kreiramo za sebe neko bolje sutra, demokratsko društvo u kojem će se naći dovoljno razumijevanja i poštivanja za prava manjina, zdravu životnu sredinu, alternative ekonomskom rastu, ravnopravnost spolova i seksualnih manjina...

Danas, kada se sve više prostora otvara za djelovanje građanskih inicijativa, a također raste i potreba za njima, zbog nedovoljne socijalne odgovornosti političkih stranaka, poslovnih organizacija i same vlade, može se uočiti nedostatak znanja i vještina političkog djelovanja većine organizacija civilnog društva, tj. nevladinih organizacija. Uočljiv je nedostatak spremnosti i smisla za javno djelovanje, često neshvatanje da su problemi kojima se bave problemi društva ili nekog znatnijeg njegovog dijela, koji se mogu riješiti samo politički, nepoznavanje funkcioniranja demokratskog sistema formiranja volje i donošenja odluka, kao i nepoznavanje samog političkog sistema i procedura. I pored mnogih održanih edukacijskih treninga, usmjerenih na prenošenje i implementaciju vrijednosti civilnog društva, i dalje je uočljiv nedostatak sposobnosti za razrađivanje alternativnih rješenja i njihovo plasiranje kao političkih zahtjeva. Djelovanje postojećih nevladinih organizacija obično je ograničeno na kratkotrajne “kampanje”, s nedovoljno ambicioznim ciljevima i nedovoljno razrađenim strategijama i bez značajnijeg utjecaja. Time se propušta mogućnost većeg mobiliziranja pažnje javnosti, ali i mogućnost da se političkim akterima direktno povezanima s vlašću, tj. donosiocima odluka, nametnu određene teme koje su bliže problemima društvenog života.

Mi, u biti, ni ne možemo govoriti o najefikasnijem mogućem djelovanju civilnog društva u zemljama regiona. Mogućnost utjecaja ovakvih organizacija na politike i norme u društvu svedene su na tzv. partnerstvo. U ovakvom odnosu ne možemo govoriti o pravom “partnerstvu”, jer je nevladina strana znatno slabija, jer se nije afirmirala kao pokretač bitnih tema u javnosti ili nosilac zahtjeva za opšte dobro društva. Ona, nevladina strana “partnerstva” u ovakvom odnosu, vladajućim strukturama može poslužiti za pribavljanje dodatnog legitimiteta ili isporučivanje jeftinih socijalnih usluga, dobivajući jako malo zauzvrat. Naravno, ovo nije opcija kojom bi organizacije civilnog društva trebale biti zadovoljne, niti bi joj trebale težiti. Nevladine organizacije, iako u ulozi “vječnih korektiva vlasti”, moraju naći mjesta za saradnju s vlastima, kreatorima politike, ali zato se moraju izboriti za nezavisan utjecaj u javnosti, kao one koje bolje vide neke prave probleme i imaju snage da ih otvore bez kompromisa.

Definirana potreba da relativno razvijena scena nevladinih organizacija treba prerasti u aktivno i potentno civilno društvo nametnula se kao jedan od ciljeva rada Fondacije. Tematiziranje politizacije rada zelenih/eko NVO-a Fondacija je počela još 2001. godine seminarom o mogućnostima politički djelotvornog ekološkog pokreta, a nastavila 2004. godine seminarima na temu jačanja zelene političke opcije u Hrvatskoj. Već se tada osjetila potreba za širenjem rada na istoj temi, ali u regionu, što smo i nastavili u 2005. sa prvim regionalnim seminarom održanom 30. 09. – 2. 10. u Banjoj Luci. Dosadašnja edukacija nevladinih organizacija koju su provodile mnoge strane organizacije nije pružila odgovor na pitanje: “Šta u društvu treba promijeniti da bi se određeni ciljevi ostvarili?” Samim seminarom, čiji je produkt ova publikacija, nastojali smo onima koji su bar potencijalno zainteresirani za djelovanje u političkoj javnosti ponuditi edukaciju o tome što bi sve moglo biti važno za uspješno djelovanje, tj. političku djelotvornost i utjecaj na one koji su direktno povezani sa donošenjem odluka, mjera i propisa i njihovo provođenje, ali i o zelenoj političkoj opciji kao najbližoj organizacijama civilnog društva koje se bave zaštitom okoliša. To u biti znači da želimo ponuditi znanje o tome kako da na političkoj areni dođu do riječi i oni/one koji se ne žele posvetiti stranačkoj borbi za osvajanje vlasti, kako postati “kompetentan igrač” na javnoj sceni. Ovakav pristup bi, za razliku od tematski usmjerenih seminara na specifična područja, ponudio različite interdisciplinarnе sadržaje, počevši od definiranja politike i političkih termina, oblikovanja vlastitih ciljeva u rješenja u obliku političkih zahtjeva.

Ovom publikacijom pokušat ćemo dati neka osnovna objašnjenja politike i političkih pojmova, napraviti distinkciju između političkog aktivizma NVO-a i političkih partija, razvoj zelene političke opcije, političko oblikovanje problema i njegovo prezentiranje u medijima. Publikacija je namijenjena

prvenstveno aktivisticama i aktivistima nevladinih organizacija, ali i svima onima koji se žele profesionalizirati u svom radu.

Alida Čović
Kordinatorica za projekte
Fondacija Heinrich Böll
Regionalni ured Sarajevo

Srdan Dvornik
Izvršni direktor
Hrvatski helsinški odbor

2. ŠTO SE TO ZELENI U ZELENOJ POLITICI?

Srdan Dvornik

Kada je u junu 1999. svečano otvoren Regionalni ured Fondacije Heinrich Böll u Sarajevu, u prigodnoj raspravi o “zelenoj” političkoj opciji koju Fondacija promovira pjesnik Izet Sarajlić se našalio, kazavši kako je i vlast u Sarajevu već zelena. Nikome, dakako, nije ni na pamet palo da pobrka simboličko značenje “zelenoga” kao ekologijskoga i “zelenoga” kao simbola islama, ali je šala podsjetila na to da simboli, osobito oni reducirani na tako jednostavno obilježje kao što je boja, nemaju značenje sami po sebi, nego samo kao istaknute točke složenih konteksta, a naboj značenja im daje ono što u njih polažemo.

“Zelena politička opcija” tako, u prvom redu, izražava vezu sa svim onime što je u društvenom angažmanu civilnog društva i novih socijalnih pokreta proizašlo iz spoznaje da se u interesu samog opstanka ljudske vrste na zemlji mora radikalno promijeniti odnos spram okoliša. Ta je spoznaja, međutim, višeslojna i kompleksna. U moralu, ona znači transcendiranje ljudskog subjekta i uvažavanje vrijednosti ne-ljudskih živih vrsta. U pravu, ona upućuje na dužnost da se i taj ne-ljudski život štiti. U politici, ona traži da se neupitnim vrednotama slobode vlasništva i njegove ekonomske upotrebe u interesu profita nadrede obziri spram dugoročnog održanja životnih uvjeta na Zemlji.

Ali prije i iznad svega, ta spoznaja je bitno utjecala na nešto što prethodi svakoj praktičnoj politici – na temeljni odnos državljanke i državljana spram države i vlasti, na narav pristanka na potčinjavanje legitimnoj vlasti. Naime, veći dio dvadesetog stoljeća bio je obilježen velikom prekretnicom u kojoj su države razvijenog kapitalizma, nasuprot dotadašnjoj liberalnoj tradiciji, a potaknute teškim ekonomskim krizama, preuzele daleko aktivniju ulogu u odnosu na slobodnu tržišnu privredu. Dotadašnju ulogu ‘noćnog čuvara’, koji osigurava granice, pazi na izvršavanje privatnih ugovora i pravnim sredstvima razgraničuje privatne interese, bila je zamijenila aktivna intervencija u tržišne tokove, namjerno i plansko baratanje fiskalnim i monetarnim indikatorima kao oruđem za preusmjeravanje privatnih poslovnih odluka, te sve veće porezno zadiranje u prihode i njihova ne samo ekonomskom stabilnošću motivirana redistribucija. Države organiziraju obrazovanje, socijalnu zaštitu, zdravstvene sisteme, brigu o djeci, starima i nemoćnima, potiču investicije u neatraktivnim oblastima, zapošljavaju i organiziraju javne radove. One financiraju znanstveno-istraživački rad, određuju prioritete istraživanja,

uspоставljaju ekspertne agencije koje donosioce odluka i politikā snabdijevaju potrebnim informacijama. S druge strane, krupne korporacije zadobivaju moć koja daleko premašuje snagu pukih jedinki u mnoštvu takmaca na kompetitivnom tržištu, i kao interesne grupacije mimo demokratskih procedura presudno utječu na vlade. Pošteđene duboko destabilizirajućih kriza, uz osiguranu masovnu potrošnju, najrazvijenije kapitalističke privrede mogle su ekspandirati do neviđenih razmjera. Tolikih da su se počele nazirati granice iscrpljenja vitalnih prirodnih resursa, a količine otpada vraćene u okoliš počele nadmašivati sposobnost prirode da sama ‘reciklira’ zagađenje.

Spoznaja da taj visoko kontroliran ekonomski rast ipak srlja prema granicama same održivosti života na Zemlji – života ljudi, ali i života uopće – morala je potpuno promijeniti odnos spram legitimnosti tako visoke koncentracije moći. Prve ozbiljne pukotine očitovale su se u odnosu na najgrublje manifestacije fundamentalne bezobzirnosti takvog sistema – akutne ratove na ‘rubnim’ područja na kojima se vodila borba za utjecaj super-sila, ali i daleko veće prijetnje globalnog (i fatalnog) nuklearnog sukoba koji je prijetio ako ne djelovanjem hladnoratovske politike, onda svakako kao sve izglednija posljedica nehotičnih poteza i pogrešnih procjena. No, dok su stavovi spram rata i nuklearnog naoružanja odnosno razoružanja još mogli biti stvar svjetonazora i različitih političkih orijentacija, politika – i to politika u svim aspektima, od ekonomske do vojne – koja sistematski vodi u sudbonosne rizike po same uvjete života tražila je nove odgovore; ti odgovori su na tragu radikalno novoga, jer dovode u pitanje same osnove (do)sadašnje reprodukcije života, a potencijalno imaju jednu novu legitimnost, jer govore o životu samome, za sve i svakoga.

Ono što se promijenilo u samoj osnovi političkog odnosa, a izrazilo se u tzv. novim socijalnim pokretima, odnosi se ne na konkretna usmjerenja političkih odluka i strategija, nego na sam odnos društva i države. ‘Klasični’ mehanizmi kontrole i utjecaja ‘odozdo’ – redovni direktni izbori predstavničkih tijela, reprezentacija putem partija, lobiranje interesnih grupa, javnost kao prostor informiranja, kritike i nadzora nad djelovanjem države – nisu se pokazali dovoljni. Dio građanki i građana shvatio je da se ona suprotna kontrola nad društvenim životom, kontrola ‘odozgo’, naprosto ne nalazi u dovoljno pouzdanim rukama, a sistemska sredstva ograničavanja i kontrole vlasti demokracijom i vladavinom prava ostaju prekratka.

Ako “zelena” politika predstavlja alternativu svemu tome, i to alternativu prijateljsku spram života, ali i slobode, njeno je rodno mjesto *civilno društvo* kao oznaka tog novog odnosa, u kojem *sámo društvo*, odnosno njegov dragovoljno angažiran dio, želi zadobiti neposredno političku funkciju, koja je dosad doduše proizlazila iz *građanskog* društva, ali je bila delegirana na demokratski legitimirane instance odlučivanja. Ta se funkcija prvenstveno

odnosi na neposredan udio u oblikovanju strategijske političke volje, koja seže sve do temeljnih orijentira razvoja.

Teško je i sagledati koliko je aspekata odnosā što čine društvo, koliko vrednota i teorema o svijetu što tvore prešutan, normalan svjetonazor, time dovedeno u pitanje. Ako jedna od najviših, neupitno usvajanih vrednota – razvoj – tendira ka ugrožavanju osnova samog života, to otvara povijesno pitanje smisla dosadašnjeg načina proizvodnje, s njegovim ugrađenim imperativom stalnog i sve većeg rasta. Mora li razvoj zaista biti i rast: ekspanzija u nova tržišta, u još neiskorištene dijelove prirode, u ljudske potrebe koje još nisu postale osnovom efektivne tržišne potražnje za robama i uslugama, u još neiskorištene načine prerade i prodaje prirodnih ‘resursa’? Kritičke analize su odavno pokazale u kakvom to društvenom sklopu, pod kakvim to ekonomskim i društvenim uvjetima i u kakvim to odnosima rast postaje imperativom po sebi: u sistemu odnosa u kojem se mora proizvoditi za tržište, i u kojem se iz ciklusa ulaganje-proizvodnja-prodaja mora izaći s profitom; ukratko – u *kapitalizmu*. Ako se u biti ne proizvode upotrebna dobra, nego profit, a zadovoljavanje je potreba ljudi kao potrošača u tome samo sredstvo, nužna prolazna faza ciklusa, time je već ustanovljeno da je u kompetitivnim uvjetima nužno iznalaziti nova iskoristiva područja (kako vanjske prirode, kao rezervoara sirovina i energije, pa čak i ambijentalnih utrživih dobara, tako i ljudske prirode, kao rezervoara sve novih i novih tržišno zadovoljivih potreba, ali i proizvodno iskoristivih sposobnosti – od gole fizičke snage, preko intelektualnih sposobnosti, čak i do emocionalnih i socijalnih kapaciteta), povećavati efikasnost, ali i količinu prodanih roba i usluga, i da tom imperativu, dapače prinudi na rast, unutrašnje granice nema. Svaki akter tog sistema mora neprestano trčati, i to sve brže, samo da bi ostao u mjestu, tj. zadržao relativnu poziciju spram konkurenata.

Ako su kritičke analize pokazale pod kojim to uvjetima razvoj *mora* biti beskrajno rastuća eksploatacija svega kao ‘proizvodnog resursa’, na alternativnoj je politici da pokaže da sami ti uvjeti nisu nužni i nepromjenjivi, te da, prema tome, *ne mora* sve biti ovako kako jest i kako se nadaje kao jedino moguće. “Zeleni” način takve alternative polazi od upozorenja na to da se, ako sam kapitalistički sistem nema ugrađenih osigurača koji bi ograničili rast, priroda te granice nameće izvana. Premda se prve velike prognoze o bliskom udaru o te granice nisu pokazale kvantitativno egzaktnima niti činjenično dovoljno informiranima, od ranih je 1970-ih jedno nesumnjivo: mogućnosti rasta *nisu neograničene*, granica definitivno *ima*, a otvoreno je pitanje samo koliko su one još daleko i koliko se sudar s njima može ublažiti većom ekofikasnošću i drugim mjerama ‘održiva razvoja’.

Alternativni odgovori jako variraju, ovisno o tome koliko radikalno njihovi zastupnici interpretiraju uzroke nadolazećih rizika, koliko ih cjelovito ili parcijalno sagledavaju, te koliko – kao potencijalni ili aktualni politički akteri

– praktički izvedivima smatraju nužne zahvate. Ako pitanje i jest jedno (a ne postoji jedinstven, univerzalno mjerodavan i opće obavezujući ‘zeleni’ pogled na sve to), u odgovorima vlada pluralizam. Neki pristupi više polažu na ograničavanje potrošnje, drugi na kontrolu proizvodnje, u različitim se razmjerima varira opozivanje kao način (de)stimuliranja određenih vrsta proizvodnje i financiranja alternativnih ili sanacijskih aktivnosti, u različitim se razmjerima uzimaju u obzir lokalne, nacionalne, regionalne ili globalne dimenzije problemā... Razlike su samo dijelom uvjetovane različitim načinima definiranja samog problema, a uvelike su uvjetovane i time koliko se daleko može praktički ići u reformama, te koliko ima snage da se kontroliraju – pa i praktički politički zahvate – svi aspekti problema i sve posljedice rješenja. To što prihvatljiva i ostvariva alternativa cijelom dominantnom (kapitalističkom) sistemu nije ponuđena ne znači da nije bilo ideja – bilo ih je i previše, nekih nažalost i te kako provedivih – nego da nema ideje koja bi korespondirala interesima većeg dijela postojećih društvenih aktera.

Kako god s time stajalo, alternativna zelena politika, premda je svoje ime dobila po tom osloncu na prirodu kao izvor ograničenja pustopašnom rastu ljudskih proizvodnih aktivnosti, nije nošena samo obzirom spram ne-ljudske prirode. Upravo iz spoznaje da je društveni i privredni razvoj u 20. stoljeću bio sve manje slijep, nošen tek nekom nevidljivom tržišnom rukom, a sve više kontroliran, upravljani, političko-strategijskim odlukama namjerno usmjeravan i znanstveno potkrijepljen, nedvojbeno proizlazi i širim javnostima sve očevidnija spoznaja da je takav odnos spram ne-ljudske prirode, okoliša, ujedno i posve određen odnos prema samim ljudima. I to ne samo u ekonomijskom smislu – kao proizvodno i potrošački eksploatiranima – već i u onom *političkom*. Golema moć, materijalni resursi i znanje koncentrirani u državama, njihovim agencijama i spletu odnosa s krupnim privrednim korporacijama korišteni su svjesno, planski i sistematski na takav način da stvaraju teške, sveobuhvatne rizike za one kojima bi te države trebale demokratski odgovarati. Dominacija se održava i uz demokratske procedure i vladavinu prava u vidu pozitivnih, demokratski donesenih zakona.

Stoga korpusu pitanja i vrednota zelene politike – ma koliko bio labav, neodređen i nesistematičan – legitimno pripadaju i pitanja koja se izravno ne tiču okoliša. Današnja zelena politika nije samo nasljednica pokreta zaštite okoliša, nego i “velikog osporavanja” kulture i politike rata i dominacije, koje je bilo kulminiralo 1968. U prvom redu to su protivljenje ratu i masovnom – napose nuklearnom – naoružanju, koje je u mnogome povezano s agresivnim prodiranjem u neiskorištene dijelove svijeta (ili bar s mrtvom utrkom s konkurentskim pretendentima na takav prodor). No i u odnosu na unutarnje ustrojstvo najrazvijenijih zemalja postavljaju se teška pitanja zbiljskog značenja demokracije i ljudskih prava. Ne mora se toliko

raditi o ‘otkrivanju’ novih prava, koliko o redefiniranju postojećih. Formalna ravnopravnost ljudi ne donosi i jednake šanse za postizanje dobrobiti; s jedne strane, ne štiti od pogubnih posljedica ispadanja iz tržišne utakmice, a s druge, nije fer jer primjenjuje jednaka pravila na nejednake ljude. Socijalna solidarnost, te uvažavanje posebnih, napose manjinskih potreba traže nova rješenja, onkraj formalne ravnopravnosti. I tamo gdje su, uglavnom pod socijaldemokratskim utjecajem, socijalne države učinile mnogo, slijede novi izazovi na globalnom planu. Ljudska prava, koja su – svedena na osobna i politička – bila izigravana protiv “realnog socijalizma” u zadnjoj fazi hladnog rata, više se ne mogu dijeliti na “generacije”: pravo na zaštićen okoliš ili pravo na razvoj – ta tipično ‘trećegeneracijska’, ujedno i genuino kolektivna prava – danas su isto tako vitalna kao i ta prava “prve” generacije, a ona iz “druge” – prije svega socijalna i ekonomska – ne samo da se nikada nisu bila posve oslobodila milosti države, nego se u globalizacijskom bijegu kapitala u oblasti lukrativnije eksploatacije ponovo dovode u pitanje i u etabliranim socijalnim državama. Pravo globalne solidarnosti tek je nov izazov, koji se iskušava kako na ulicama gdje se demonstrira protiv vrhova globalne dominacije, tako i u raspravljanjima o strategijama zelenih stranaka.

Konačno, demokracija: Ako je dovodenje cijelog društva u ovako globalan rizik dosad provedeno u skladu s demokratskom procedurom i kroz demokratski ovlaštene centre odlučivanja (što ne demantiraju ni najveći korupcijski skandali), demokracija kao delegiranje vlasti na parlament, iz njega na izvršnu vlast itd., očividno nije dovoljna. U zelenim je političkim debatama problematizacija koncentrirana na predstavničku demokraciju, a alternativa je, dakako, ona participativna. Dio se odgovora (jer i ovdje imamo posla s veoma kreativnim pluralizmom) usmjerava na cjeline koje su dovoljno malene da se u njima može ostvariti visok stupanj direktnog sudjelovanja ‘demos’, dio na uvođenje veće direktne javne kontrole i na visokim razinama nacionalne politike, u što spadaju i same zelene partije (sa svim teškim pitanjima o tome koliko one drugačijeg načina vođenja politike mogu stvarno unijeti u etablirane sisteme), a nezanemariv dio te tematike jest i pitanje globalnog demokratskog reguliranja stvari za koje su i najsnažnije nacionalne države premalene.

Možda je, međutim, najznačajnije da insistiranje na participativnoj demokraciji ne može naći bezostatan odgovor unutar institucionalnog sistema. Sistem povjeravanja ovlaštenja za donošenje zakonā, te daljeg prenošenja ovlaštenja za izvršno upravljanje, kontroliran proceduralno, nakon svih iskustava s totalitarnim režimima ima neupitne vrijednosti. Pitanje participativne demokracije u biti jest ipak pitanje koliko društvo drži te demokratske povjerenike odgovornima. Nikakvim preuređivanjem formalnih procedura i institucionalnih struktura neće se proizvesti ono o čemu je zapravo riječ – da

ljudi ne zaborave da se njihovih života ne tiče samo što će i kako zaraditi i potrošiti, već i to kakve će se politike voditi, te da su i u tome nekakvi subjekti, ne dakle samo kao građanke i građani, već i kao državljani i državljanke – članice i članovi društva kao *političke zajednice*. Sa svom kompleksnošću suvremenih društava, politike se ne mogu reducirati na niže razine, pa se tako politike nacionalnih država nikako ne mogu svesti na one u subnacionalnim regijama ili lokalnim zajednicama, niti se pak politika kao takva daje svesti naprosto na javne deliberacije i akcije civilnog društva. Štoviše, kao što pokazuju upravo najteža globalna pitanja odnosa spram okoliša, treba tek uvesti i međunarodnu razinu pravno regulirane i demokratski kontrolirane politike. Rješenje se neće naći ni u kakvom bijegu od i iz politike, nego u načinima njene aktivne kontrole odozdo.

Pitanje novog odnosa spram demokracije, odnosa u kojem će oni na koje je prenesena vlast uvijek morati pamtit i da je ta vlast samo prenesena i da za njeno vršenje polažu račune, vraća nas na rodno mjesto zelene politike: civilno društvo. Ono je samo zgusnuta formulacija o neophodnosti aktivnog i kritičkog odnosa spram teških pitanja politike, koja je i previše ozbiljna da bi se prepustila političarima, ali i previše složena da bi se vodila bez njih.

No, kao i sve što je prvenstveno nošeno vrijednosnom orijentacijom, entuzijazmom ili osjećajem odgovornosti, a ne materijalnim interesima koje podržavaju institucionalni mehanizmi, ovakav civilni angažman počinje od malih skupina i konkretnih, često lokalnih problema. K tome, počinje od moralnih uvjerenja, a ne od imperativa praktičnih rezultata. Nosioci su uglavnom ljudi koji nisu na pozicijama moći, bilo političke bilo ekonomske, i koji se kao životnom i profesionalnom djelatnošću bave nečim posve drugim. Stav odgovornosti koji ih pokreće ima dvije strane: *uvjerenje* da su problemi koje žele rješavati, problemi koji pogađaju sve ljude, ili barem sve stanovnike određenog područja, i da su ciljevi koje nude kao rješenja dobri i opravdani; s druge strane, odgovornost traži da se *postigne promjena*, da se ostvare *učinci* u postojećim okolnostima.

“Zelena politika” mora biti *zelena* – što god to značilo – ali mora biti i *politika*. Politika kao djelovanje na onom društvenom planu koji je – uza sve društvene, interesne i ostale razlike – jednom društvu *zajednički*, ne može zaobići pitanje utjecaja na vlast. Ona se ne mora sastojati u borbi za vlast ili udio u njoj, ne mora biti partijska, ali mora ostvariti utjecaj na odluke, norme, raznorazne mjere koje se odnose na cijelo društvo. Da bi bila dobra politika, mora biti *uspješna*. Prema tome, svako udruženje, svaka organizacija civilnog društva koja kani učiniti nešto na poboljšanju kvalitete života, ili protiv teških povreda prava, uključujući i pravno na zdrav okoliš, i koja time smjera neku društvenu promjenu, mora naći način da riješi to pitanje utjecaja na politiku.

Mnoge od njih, koje se definiraju ne samo kao nevladine i neprofitne, nego i “nepolitičke”, zavaravaju i sebe i one oko sebe.

Zahtjev da se u zastupanju određene političke opcije bude uspješan, te da se taj uspjeh ostvari u datim društvenim okolnostima, onakvima kakve u realnosti zatječemo, stavlja odgovornost iz uvjerenja na stanovita iskušenja. Ta iskušenja su vjerojatno ono što latentno leži u osnovi izrazito proširene averzije spram politike i svega političkoga. Upravo ih zbog toga vrijedi raspraviti, kako bi se raščistio teren za onaj angažman koji je zelenoj politici najprimjereniji, a to je angažman uz maksimalno sudjelovanje ‘odozdo’.

Prvo je iskušenje konflikt između *moralnog* i *političkog* angažmana, odnosno djelovanja. Moralni angažman već i sam u sebi mora rješavati protuslovlje između vrijednosnoga i praktičnoga. Kao što smo istaknuli, pokreće ga uvjerenje u određene vrednote. Ako su razrađene u neku viziju dobrog i poželjnog stanja, one se pojavljuju i kao praktički cilj spram kojega se upravlja djelovanje. Budući da je svako društveno stanje (pa i ono tek zamišljeno) cjelovito, vrijednosni se kriterij ne odnosi samo na stanje već i na način djelovanja, i to kako djelovanja u željenom stanju, tako i djelovanja kojim bi do njega valjalo dospjeti. Tu se, međutim, etika uvjerenja (u vrijedne ciljeve i metode) suočava s veoma realnim neprijateljskim odnosima: subjekt i najuzvišenijeg moralnog uvjerenja nikada nije autonoman. Na poprištu zbilje na djelu su raznorazne okolnosti, uvjeti i silnice koje odgovaraju isto tako različitim (ili pak nikakvim) vrednotama i proizvod su najrazličitijih, nimalo usklađenih interesa, potreba ili naprosto slijepih, neplaniranih i nenamjernih spletova djelovanja – a upravo na tom poprištu valja realizirati i one svijetle moralne ciljeve. Neke unaprijed postavljene harmonije između moralno čista djelovanja i postizanja tome adekvatnih ciljeva, međutim, nema. Tko djelovanjem naprosto slijedi uvjerenja, a učinke prepušta nekoj zasebnoj sili, taj je ili neodgovoran spram vlastitih uvjerenja (jer mu je zapravo svejedno da li će se ostvariti), ili odgovornost prebacuje na nešto transcendentno (za što, bar dosad, nisu pruženi nikakvi dokazi), ili pak djelovanje svodi na propovijedanje viših vrednota, u nadi (isto tako nepotkrijepljenoj ikakvim dokazima) da će se njegove vrednote, “čovjek po čovjek”, u nekoj neizvjesnoj budućnosti pretvoriti u općeprihvaćene.

Ako ovo izgleda kao skolastičko mudrovanje, treba se samo prisjetiti koliko je čak i navodnih aktivista sklonije beskrajno iskazivati svoja uvjerenja – bilo kroz rasprave radi rasprava, bilo kroz pandemiju “educiranja” u tzv. trećem sektoru – negoli se uhvatiti u koštac s realnim uvjetima da se nešto promijeni te zaista i pomakne u pravcu ciljnih vrednota. Skrivena prosvjetiteljska paradigma, kao da stvari idu loše zbog ljudskog neznanja, koje se, dakako, može ispraviti poučavanjem, preskače okolnost pluralizma: kad bi se razlike

u društvu i mogle svesti na razlike mišljenjā i uvjerenjā, po čemu bi to baš naše, ma koliko ga moralnim doživljavali, bilo superiorno drugima? U društvenom djelovanju – pogotovu ako se kani poštivati i vrijednost slobode, koja valjda pripada vrednotama dobra života – valja uvažiti pluralnost svjetonazorā, interesā i uvjerenjā, te u interakciji kroz pregovaranje, javne rasprave, interesne kompromise ili, na kraju krajeva, demokratske procedure nastojati postići ono što se najviše približava ciljnim vrednotama, ali pritom nanosi najmanje štete i žrtvuje što manje od drugih vrednota, te nikako ne pada ispod prava prihvatljivosti za sve. Apsolutan moral bez kompromisa u praksi uzdigao bi neku vrednotu kao instancu kojoj se može žrtvovati sve ostalo, sve do slobode i života. Pa ni jedna od tih dviju, za mnoge temeljnih vrednota, nije samoevidentno nadređena drugoj. Kao što smo imali prilike vidjeti kako sloboda mora biti ograničena i slobodom drugoga i održanjem prirode bar kao uvjeta opstanka ljudske rase, tako je zamisliva i perfektna zaštita prirode uz prinudnu askezu i drakonsko kažnjavanje svakog zagađenja – eko-diktatura. Pitanje je zašto bi itko prihvatio takvo očuvanje života na račun slobode, osim pod prinudom. Srećom, takvom prinudnom snagom bar zasad ne raspolaže nitko.

Osim ovog iskušenja prevođenja moralno motiviranog djelovanja u praktičke, heteronomne odrednice, pred djelovanjem koje “zelene vrijednosti” prevodi u zelenu *politiku*, nalazi se i drugo: uspjeh u građanskom djelovanju prevesti u norme, političke odluke i mjere koje postaju obvezujuće za cijelo društvo. Umjesto horizontalnog djelovanja, koje bitno karakterizira civilno društvo, i u kojem se ravnopravno suočavaju različiti nazori, ideje i vrednote, uspjeh donosi vertikalno djelovanje, u kojem pozicija koja zadobije većinsku političku podršku nastavlja djelovati posredstvom *vlasti* i stječe legitimitet i sredstva – uključujući i prinudu – da mjere kojima provodi svoje ciljeve nameće i onima koji te ciljeve ne dijele. No, kao i praktičko djelovanje uopće, i politika, da bi bila dobra, mora biti uspješna.¹ Teško je procijeniti da li to kod zelenih aktivista izaziva zazor više zbog odbojnosti spram ikakva prinudnog nametanja vlastitih uvjerenja, ili zbog svijesti (ili bar predosjećaja) o odgovornosti koju to sa sobom donosi, ali da je to iskušenje i teško i realno,

¹ Odbojnost se spram ovakvog razmatranja nerijetko očituje i u svjesnoj ili nesvjesnoj logičkoj pogrešci kojom se na ovu postavku odgovara pitanjem: “Znači, svaka uspješna politika je dobra?” Ne treba, dakako, posebno dokazivati da obrat navedene postavke po kontrapoziciji glasi da, ako nijedna neuspješna politika nije dobra, logički nisu sve, nego neke uspješne politike ujedno i dobre. Ovakav način reagiranja, koji se u NGO-ovskim raspravama nerijetko susreće, slične je naravi kao i proširena ‘interpretacija’ Machiavellijeve misli po kojoj bi tobože cilj “opravdavao sredstva”, umjesto da se shvati da je kod tog autora riječ samo o analitičkom seciranju metoda zadobivanja i zadržavanja vlasti (za dobro ili za zlo).

dovoljno svjedoče mučne unutrašnje debate koje su morali proći zapadni i srednjoevropski zeleni pokreti kada su, posredstvom zelenih partija, došli u priliku da izravno utječu na vlast, ili čak da neko vrijeme sudjeluju u njenom provođenju. Pokazalo se da su zelene ideologije, sa svojim protivljenjem političkom autoritetu, koncentraciji moći i centraliziranoj vlasti, nespремne za odgovornosti što ih donosi zadobivanje vlasti.

U trenutku kada se otvara mogućnost ulaska u neku vladajuću koaliciju, gubi se ona mogućnost prakticirana iz ugla civilnog društva, mogućnost da se, čak i u nacionalnim parlamentima, nastavi igrati ulogu građanki i građana koji samo kontroliraju vlast, korigirajući je kritikama i pritiscima. Ako se ulaskom u političku arenу iskusilo da ni moralno najčistiji akteri ne mogu baš birati društvo ni prostor dolaskom na vlast ili u njenu neposrednu blizinu, pokazuje se da se ne može birati ni teme i probleme kojima se valja baviti. Za one na vlasti, svi društveni problemi su i njihovi problemi, ili to postaju bar oni koje ništa ne sprječа da izađu na vidjelo. Partija čiji ministri sjede u vladi mora pronalaziti načine da smanji rizike za prirodu i čovjeka, ali mora izlaziti na kraj i s kratkoročnim i srednjoročnim pitanjima održavanja razine zaposlenosti, efikasnosti (zagađujućeg) transporta, pa i primjene vojne sile. Mora se snalaziti u uvjetima ograničenog izbora, ili u okolnostima u kojima nema vremena da se uvjeti koji ograničuju izbor bitno promijene. Mora rješavati konflikt između svojeg odbijanja “željeznog zakona” unutar partijske oligarhije i sposobnosti brzog i djelotvornog odlučivanja i djelovanja u veoma promjenjivom, visoko kompetitivnom i ne baš prijateljskom okruženju. Mora iz dana u dan praktično rješavati pitanje kako biti realistična, a ne dopustiti da praktični kompromisi ‘pojedu’ temeljne vrednote i glavne, dugoročne ciljeve, te kako da i iz svakog kompromisa izvuče najviše za te ciljeve.

Srećom ili na nesreću, u našim krajevima – u postjugoslavenskim zemljama koje su jako obilježene ratom i autoritarnim nacionalizmom – oni koji zastupaju zelenu politiku u raznim njenim varijetetima nisu još ni u kakvoj opasnosti da se nađu u takvoj blizini vlasti. Njihova su iskušanja još uvijek bliža problemu samog prihvaćanja politike kao ne samo legitimne nego i nužne dimenzije društvenog djelovanja. Usto, tu su još i iskušanja heteronomnog utjecaja što ga – usred deficita demokracije i civilnog društva – imaju inozemni i internacionalni pomagači, od nevladinih organizacija, preko donatorskih fondacija, do vladinih agencija i fondova, a koji svi, uz pomoć u znanju, novcu i drugim sredstvima, neizbježno donose i svoja viđenja bitnih problema i poželjnih rješenja. Taj utjecaj nije u središtu naše tematike pronalazanja političke dimenzije ‘zelenog’ angažmana u ovim zemljama, ali ga valja notirati zbog toga što je autonomija kako u odabiru problema za djelovanje, tako i u izradi rješenja koja će se zastupati u vidu prijedlogā i zahtjevā, bitan uvjet svakog vjerodostojnog javnog djelovanja. Kakogod tu autonomiju zadobili,

od produktivnog dijaloga s drugim opcijama do konfrontacije, domaći akteri na kraju ostaju pred zahtjevom da u vlastitom društvu izazovu promjenu, da njihov politički angažman bude uspješan.

Dolazak do tog uspjeha traži da se iz domene pravednih uvjerenja i vrijednih ciljeva zagazi u blato društvenih uvjeta kakvi se zbiljski nalaze oko nas, i da se podrška za rješenja za koja se zalažemo izbori u konkurenciji sa svim drugim opcijama koje se također bore za utjecaj. To traži ne samo da se detektiraju istinski problemi – zagađenja, povreda prava, diskriminacije i koječega drugoga – i da se ponude alternativne politike rješenja nego da društvo na koje se sve to odnosi zaista uvidi da su problemi realni i ozbiljni, da su rješenja i dobra, i realistična, i provediva, i da još svemu tome dade prioritet pred svim drugim brigama koje ljude svakodnevno muče. Pravedna uvjerenja, vrijedni ciljevi i dobre namjere same po sebi nemaju političku snagu i ne proizvode nikakve učinke. Treba ih aktivno zastupati, i efektivno (djelotvorno) i efektivno (učinkovito). Valja pritom razotkriti i suprotstavljene interese, diskreditirati protivnike, pokazati da su neki drugi ciljevi nižerazredni... Ukratko, ući u arenu u kojoj se zadobiva podrška javnosti i oslonac za pritiske na vlast.

Ovakvo, za neke možda i cinično upozoravanje, nužno je zbog toga što sva iskustva pokazuju kolika je snaga deluzije koja proizlazi iz visoko moralnih uvjerenja, pogotovu ako se njihovi nosioci za njih angažiraju na samopožrtvovan način. Ono što je nama možda posve evidentno kao najviša vrednota ne mora samim time nešto značiti za druge. To implicitno, često i nesvjesno uvjerenje u snagu ideja manifestira se i kao stav da “zelena politika”, ili čak “zelena filozofija” postoji kao cjelovit sistem, zaokružen svjetonazorski korpus koji sadrži odgovore na sva bitna pitanja i dovodi u međusoban harmonični odnos sve aspekte – različita prava, prava i vrijednosti, vrijednosti i konkretne politike... To što takav idejni sistem nije dosad uvjerljivo ponuđen nije simptom intelektualne insuficijencije, nego prednost. Velike, k tome još sveobuhvatne ideje u politici su ili neuvjerljive – jer im kredibilitet može dati samo snažna organizacija s masovnim sljedbeništvom, ili manipulacija iracionalnim porivima i strahovima – ili direktno opasne, budući da takve ideologije podržane dostatnom političkom moći lako krše barijere ograničavanja vlasti radi očuvanja ljudske slobode. “Zelene” ideje ostaju otvorene i pluralističke, te u svakom društvu treba tragati za time u čemu bi se sastojala potrebna alternativa.

3. UVOD – POJAM POLITIKE*

Žarko Puhovski

Politika je riječ koja ima gotovo isti oblik u svim europskim jezicima, a dolazi od grčkoga *ta politika* (poslovi vezani uz polis). U osnovi, uza sva veoma brojna istraživanja u povijesti političkog mišljenja, ovo je značenje i suvremenog poimanja politike – nastojanje oko zajednice, nastojanje da se uredi zajednički život ljudi. Pritom je riječ o svakoj mogućoj razini uspostave zajednice (od lokalne do svjetske), pa čak i o primjeni odgovarajućih obrazaca u intimnoj sferi (npr. u obiteljskim odnosima).

Politika se u različitim razdobljima i teorijama najčešće vezuje uz: a) smislenu (racionalno) djelovanje koje teži uređenju zajednice, odnosno nekog od njezinih elemenata; b) djelovanje vezano uz moć, tj. uz mogućnost da se volja političkog subjekta nametne nasuprot otporu što ga pružaju volje drugih; c) ustanove (institucije) koje predstavljaju pravilnosti političkog (ali i socijalnog) djelovanja, čija običajnost postupanja nije isključivo vezana uz pojedinačnu volju; d) državu kao ključnu instituciju modernog političkog života posredstvom koje se, s jedne strane, institucionalizira moć kao vlast, a s druge, postaje mogućim prevođenje društvenih tendencija u pravne forme; e) mogućnost oblikovanja i javnog zastupanja objektivno različitih interesa i potreba članova zajednice na način optiranja (opredjeljivanja) za određene vrste političkog ponašanja; f) svjesno stvaranje povijesti i uređenje ne samo odnosa među ljudima nego i ljudi s okolinom.

U grčkoj se tradiciji politika odnosi prije svega na djelovanje građana i njihovo nastojanje da se postigne jedinstvo građanstva i zajednice (polisa). Kod Rimljana je politika posve jasno vezana uz pravo, te odnose institucija, a republika je oznaka javnog djelovanja naspram privatnoga. Kod kršćana se uvodi mogućnost neposlušnosti spram (svjetovne) vlasti. U srednjem je vijeku temeljni problem politike upravo odnos svjetovne i crkvene vlasti, a tek s renesansom stvaraju se mogućnosti za moderno shvaćanje politike njezinim načelnim odvajanjem od (kršćanske) etike (N. Machiavelli). U istome se razdoblju uvodi i samostalni pojam države. Za modernu politiku postaje karakteristično koncentriranje na djelovanje države, kako u nastojanju da ju se učini moćnijom (naspram drugih država), tako, još više, u nastojanju da ju se ograniči naspram podanika. Uvodi se kao bitni motiv dioba vlasti (Ch. Montesquieu), odnosno jamstvo individualnog opstanka naspram države (liberali), te konačno i danas modelski prevladavajući koncept predstavničke

* Preuzeto iz "Leksikon temeljnih političkih pojmova", Zagreb, Školska knjiga, 1990. str 13-16.

demokracije. U 18. i 19. st., kao i danas, politika se povezuje s političkom revolucijom, tj. s nastojanjem da se koncentriranim djelovanjem silom ubrzaju ne samo politički, nego i povijesni procesi. Devetnaesto je stoljeće, također, i vrijeme prevlasti nacionalno orijentirane politike u Evropi, dok je za naše stoljeće karakterističan rast uloge države, porastom značenja međunarodnih političkih odnosa i za unutrašnje djelovanje države, te nastojanje da se što je moguće šira sfera opstanka ljudi oslobodi uplitanja države. U svim tim mijenama ključni problem svake politike ostaje razumno djelovanje koje je usmjereno na zajednički život ljudi, pri čemu se subjekti takva djelovanja uspostavljaju upravo samim svojim djelovanjem.

Ma kakvi mogli biti motivi političkih djelatnika, oni se unutar polja političkih djelovanja prepoznaju po **idealima** za koje se neka vrsta političkog djelovanja zalaže, te po metodama realizacije tih ideala. Zbog toga je analiza političkih ideala pretpostavka svih ostalih razina političke analize. Tek ustrojavanjem na osnovi razlikovanja nosivih ideala djelatnika, politika odista postoji kao polje intersubjektivnosti, tj. kao polje djelovanja u kojemu pojedinci (i skupine) postaju subjektima upravo u međudjelovanju s drugima. To što svi politički ideali nisu za sve jednako prihvatljivi ukazuje na razlike među recipijentima, ali i u okolnostima u kojima se o njima razmišlja. To pak, što svi ideali nisu harmonički povezani, nego su nerijetko i suprotstavljeni, ukazuje na to da je i na ovoj razini riječ o preferencijama, dakle i o konkretnim uvjetima ljudskih (pa i političkih) djelovanja.

Politika je oznaka jedne vrste ljudskoga djelovanja; ciljevi su tog djelovanja ideali, te odatle izvedene slike zajednice koju bi trebalo doseći, realizirati ili očuvati. Te slike zajednice najčešće pokreću volju političkih djelatnika u smjeru koji ih povezuje s istomišljenicima, s ljudima koji imaju identične ili slične interese. Analiza je političkih djelovanja u ovome *Leksikonu* stoga i započeta naznakama o temeljnim političkim idealima, da bi se nastavila analizom političkih doktrina. One, naime, iskazuju teorijske i programske, ali i konkretne koncepte tipa suživota (ko-egzistencije) kakav se političkim postupcima nastoji ostvariti. Doktrine s jedne strane utemeljuju politička djelovanja, s druge strane legitimiraju političke zajednice, a s treće predstavljaju pretpostavku kritike i odbacivanja nekih već uspostavljenih političkih formi. Riječju, od njih započinje osviješteno političko djelovanje, tim više što svaka doktrina, uz načelne slike poželjnog poretka, uračunava i načine djelovanja kojima se takav poredak može doseći ili očuvati.

Politički poreci ne proizilaze samo iz prihvaćanja političkih doktrina. Jer političko djelovanje, kao i svako drugo koje uključuje više ljudi, nikada nije neposredna realizacija ciljeva političkih djelatnika. Ono svagda dopijeva u polje političkih sila koje djeluju na izvorni naum – to više što je političko

djelovanje po svojoj najvišoj odredbi takvo da su mu ljudi ne samo subjekt nego i objekt. Politika, naime, radi s ljudima i nastaje djelovanjem ljudi. U idealnome slučaju radi se o istim ljudima u različitim ulogama, u svakome drugom slučaju neki djeluju na drugima. Zbog svih tih razloga potrebno je posebno analizirati tipove političkih poredaka, kako bi se razvili modeli podobni za analizu zbiljski nazočnih političkih ustrojstava. Ti su, pak, modeli nužni zato da bi se lakše razumio način funkcioniranja inače po mnogome nam nepoznate zajednice, ali i zato da bi se povezala teorijska analiza mogućih ustrojstava s već uspostavljenim načinima zajedničkoga života, te odatle izvidjele mogućnosti poboljšanja konkretno postojećih formi zajednice.

Subjekti političkog djelovanja uspostavljaju se samim djelovanjem, a to znači i na osnovi nekih doktrina djelovanja, a unutar nekog od mogućih poredaka (pa makar i njemu nasuprot). Oni mogu biti različito konstituirani, njihovi se odnosi konzekventno različito određuju, no bitno je da tek razumijevanje uloge subjekta omogućuje poimanje političkih djelovanja ili procesa. Pritom načela konstruiranja doktrina i poredaka ukazuju na to da nijedan subjekt nije u stanju sam iz sebe započeti djelovanje ne uzimajući ranije **dogodeno** u obzir (kao teorijski ili praktički kontekst).

Politički su procesi tipovi djelovanja subjekata koji su ustrojeni po načelima nekog poretka i djeluju na osnovi neke od doktrina, bilo da ju svjesno slijede, ili je njihovo djelovanje kao posve neovisno o stupnju poznavanja doktrina, objašnjivo na osnovi neke od njih. Procesi tog tipa nastoje održati uspostavljenu zajednicu, preurediti je, pa i dokinuti. Oni trebaju politička sredstva za djelovanje, no to djelovanje pripada po veoma dugotrajnome iskustvu nekome od tipova političkih procesa koji su navedeni u odgovarajućem poglavlju *Leksikona*.

Politički procesi u načelu teže uspostavljanju političkih ustanova, ili institucija, dakle jasno određenih okvira za normirana djelovanja s jasnim ciljevima, ovlastima i ograničenjima. Političke institucije stabiliziraju i kanaliziraju političke procese, predodređuju političke subjekte, ali i ovise o političkim procesima (katkada kao njihovo ispunjenje ili završetak).

U uređenoj političkoj zajednici funkcioniranje vlasti je ključno političko pitanje. Ono omogućuje da se propita svrsishodnost doktrina, opravdanost poredaka, priznatost subjekata, pravilnost i racionalnost političkih procesa, konzekventnost institucija. Jer politika prije svega mora voditi računa o učincima specifičnih djelovanja koja ju tvore. Ti pak učinci ne mogu biti neovisni o načinu na koji se do njih dospijeva. Zato je kontrola bitan element dobro ustrojene vlasti. Kontrola polazi od mogućnosti zlouporabe vlasti, ali i od nužnosti zaštite svih pripadnika zajednice od posljedica pogrešnog funkcioniranja vlasti.

Zaštita subjekta počiva na potrebi da se svaki pojedinac zaštititi ne samo od zlouporabe, nego i od vlasti uopće. Jer ona, čak i kada djeluje po svim pravilima, može u ime općeg dobra ili dobra većine oštetiti neke (pa čak i brojne) pojedince. Upravo je stoga zaštita subjekta nužan aspekt svake politike. Najčešće je riječ o zaštiti pojedinaca i manjina, ali i o zaštiti čitava stanovništva, odnosno čak i države kao subjekta (što je karakteristično za tzv. izvanredna stanja).

Da bi političko djelovanje (kao bitno su-djelovanje) bilo uopće moguće, nužno je da se djelatnici sporazumijevaju. Sposobnost **komuniciranja** jedna je od bitnih karakteristika ljudi. No specifičnost političke komunikacije dolazi do izražaja tek u prethodno osviještenome kontekstu ustrojene političke zajednice. Takav kontekst omogućuje da se uz pretpostavku djelovanja neke od institucija zajamčene zaštite subjekta ili djelovanja na osnovu sporazuma o svrsi same akcije u cijelosti razumije posebnost političkog prenošenja poruka i načina njihova primanja.

Načini razumijevanja političkih zbivanja nisu ovisni samo o točnom poznavanju činjenica. Nužno je raspolagati nekim teorijskim pretpostavkama, razvijenim na osnovu iskustva, koje će koncentrirati pažnju promatrača analitičara na one činjenice koje su odista indikativne za neka djelovanja i njihove posljedice. Do uvida u stvarno stanje koje će odgovarati ne samo činjenicama nego i intencijama političkih djelatnika može se doći tek otkrivanjem da u zbilji djeluju karakteristike konstitutivne za neke od načina izvođenja političkih procesa, funkcioniranja institucija, komuniciranja među subjektima i sl. Takav postupak će eventualno omogućiti i anticipiranje budućih djelovanja u identičnim ili barem sličnim uvjetima.

POLITIKA IZ POZICIJE NEVLADINOG SEKTORA, POZICIJE AKTIVIRANJA GRAĐANKI I GRAĐANA

Transkript izlaganja sa seminara...

Ono što je na početku svake priče o politici odnosi se, zapravo, ne na državu, ne na politiku, nego na čovjeka. Čovjek je takvo biće koje ne može opstati samo, izolirano, dakle treba mu život s drugima da bi mogao preživjeti. U suradnji uspostavljamo jednu vrstu zajednice u kojoj otpočinje taj život ljudi s drugima. Termin (za – jedno – ica) označava da ima nešto *jedno* što nas drži na okupu, zajedno. Pod pretpostavkom da je to *jedno* rezultat naše volje, naših izbora, imamo u klasičnom smislu riječi političku zajednicu. Pod pretpostavkom da je to rezultat prinude, imamo pred sobom nešto što više nije naša volja, ovo *jedno* nam je naprosto zadano, kao da smo u zatvoru.

Drugačije rečeno, ja mogu držati identično predavanje, sa istim riječima, sa istim gestama, pred skupinom ljudi koja hoće slušati to što govorim zato što ih tema zanima, i mi smo dalje zajednica, ili pred skupinom ljudi koja je morala doći jer inače neće dobiti potpis kao studenti ili se nalaze pod nekom drugom vrstom pritiska i tada je to dio vremena provedenog u zatvoru.

Bitna je upravo ta kombinacija nužnosti da budemo s drugima zbog svog opstanka i slobodne volje da odaberemo s kim ćemo biti i pod kojim uvjetom. U toj se međugri uspostavlja ono što zovemo politikom. **Politika** se, dakle, bavi životom u zajednici ili zajedničkim dobrom, polazeći od toga da je ono o čemu je pri tom riječ sadržaj koji se bazira na nedostatku, na tome da nemamo dovoljno onoga što nam treba. Ovaj nedostatak, ova nestašica, ne odnosi se samo na materijalne vrijednosti, na to da smo siromašni, nego i na političke pozicije, nedostatak podrške.

Npr. ako ja kažem “ja sam ateista”, svatko tko ponovi to za mnom daje mi podršku, jer ateista može biti tko god hoće. Ako kažem “ja sam kandidat za predsjednika”, svatko tko ponovi isto što sam rekao nije mi dao podršku, nego se izjasnio protiv mene. Jer svatko tko je to rekao, i sam je kandidat/kandidatkinja, a predsjednik može biti samo jedan. I to je razlika praktičke i teorijske sfere. Možemo imati koliko hoćemo teista, ateista, lijevih, desnih, zelenih, žutih, ali samo jedan može biti predsjednik, samo jedan može biti profesor, samo jedan može biti na nekakvoj poziciji.

Tu se nalazi izvor sukoba. **Sukob**, naime, počinje ne zato što ljudi nisu dobri, nego zato što je životno zadano činjenicom da živimo u uvjetima

oskudice nekih pozicija, nekih mjesta, nekih mogućnosti. Druga je riječ za to **konflikt**. Sukob (su – kob) znači da dijelimo sudbinu, da dijelimo kob. Mi se nalazimo u sukobu ne zato što se mrzimo, nego zato što se nalazimo na pozicijama utemeljenim suprotnim interesima. Ja hoću biti profesor – i on hoće biti profesor. Mi možemo biti najbolji prijatelji, ali samo jedan može biti profesor. Mi smo u sukobu. Taj sukob ne mora završiti time da pucamo jedni na druge, što se nekada čak i dešava, ali on, kao sukob, postoji. Utoliko je potpuno pogrešno ono što su desetljećima zastupale tzv. Mirovne studije, pod nazivom “conflict resolution”, ili razrješenje sukoba. Danas se uspjelo shvatiti i danas je prihvaćena terminologija koja polazi od “conflict transformation” ili preobraćaji ili transformacije sukoba. Danas smo shvatili da je ideja razrješenja sukoba totalitarni koncept, jer društvo živi od sukoba, bez sukoba nema društva, a koncept života bez društva u kojem se sve nameće unutar zajednice jeste totalitarni koncept. Ne radi se o ukidanju sukoba, radi se o spuštanju razine nasilja u postupanju sa sukobom. Tako dugo dok ljudi žive u uvjetima u kojima samo jedan može biti predsjednik, samo jedan može biti na nekoj poziciji i sl., sukob je nešto što je nužno. Pitanje jeste kako se sukob može civilizirano riješiti sa minimumom nasilja. Iz sukoba slijedi i logika nasilja, a nasilje je nešto bez čega se politika ne može razvijati. Fokus je na tome da se osvijesti sukob i da se sukob civilizira.

Pri tome je jako važno da, koliko god svi osuđivali **nasilje**, ono ima jednu strašno značajnu karakteristiku. Nasilje je, naime, najopćenitiji oblik komunikacije. Ako ja nekome opalim čušku taj će to razumjeti iako ne govorimo isti jezik, iako ne pripada mojoj kulturi i vjeri, ako je malo dijete, ako je idiot, ako je životinja, možda ako je i biljka. Dakle, nasilje je najširi oblik komuniciranja. Nasiljem se mogu komunicirati samo vrlo primitivni sadržaji: stop, kreni, daj, ne daj; ništa sofisticiranije ne može se nasiljem komunicirati. I to je njegovo ograničenje. Ali je njegovo utemeljenje u tome što je to veoma opći, veoma efikasan način komuniciranja, koji će ljudi razumjeti relativno jednostavno.

Država se pojavljuje u zajednici kao organ nasilja. Ona ima funkciju da održava neko stanje. Država je aparat. Sve fantazije o tome da postoji neka “naša država” koja je posebno dobra po tome što je naša, a ne samo hrvatska, srpska, francuska ili ne znam čija, besmislene su utoliko što aparat ima zadaću da održava neko stanje stvari. Kad kažemo “održava”, već impliciramo tu potrebu da se u krajnjoj konsekvenci to čini i nasiljem, ako drugačije nije moguće. Dakle, pokušat ćemo vas uvjeriti da plaćate porez da bi taj aparat funkcionirao, a ako odbijate da plaćate porez, morat ćemo uhapsiti nekoliko vas da bi ostali počeli plaćati porez i stvari će funkcionirati relativno dobro. Model po kojem stvari funkcioniraju u osnovi je, naravno, malo ironičan. Dakle, taj aparat može biti i za jednu i za drugu ideologiju, i on je u nekim elementima identičan svugdje, i funkcionira na osnovi da nije dovoljno poći

od toga da kažemo da pripadamo nekoj zajednici, jer se neke stvari moraju organizirati, moraju preustrojiti. Moraju postojati nekakvi organi, jer mi danas živimo u društvu u kojem ova potreba ili nužnost da suživimo s drugima, ide toliko daleko da živimo u ogromnim gradovima koji više ne mogu funkcionirati kao selo na bazi domova. Dakle, morate imati nekakvu posredovnu funkciju koja zadovoljava život u zajednici. Pri tom onaj izvorni sud koji polazi od oskudice realnog života, od toga da mnogi od nas hoće nešto što samo jedan ili jedna može dobiti, dovodi do toga da se ljudi orijentiraju u odnosu na svoj **interes**. Danas se veoma često govori o tomu da su interesi prljavi, da se oni koji se interesno motiviraju ne mogu smatrati pristojnim ljudima itd., jer se opet pogrešno interpretiraju temeljni pojmovi kojima se politika bavi. Primjer za to, posebno prisutan u našim područjima, jeste da se nakon rata općenito gorim smatra biti ratni profiter, nego ratni zločinac. Ratni zločinac je ipak “nekakva naša faca, on je za nas ubijao, nije se drukčije moglo itd. A dok su pošteni ljudi ubijali, lopovi su krali.” I to je paradoks s kojim se mi susrećemo. Zašto? Iz jednostavnog razloga: vi možete ubijati za mene, da me zaštitite recimo, i onda ja ne moram da ubijam, ja sam zaštićen, ali ne možete krasti za mene, ako ja nisam na svom računu nešto dobio. I dogodilo se da su i Tuđman i Milošević izgubili, odnosno njihove opcije, ne zato što su klali, nego što su krali, jer im to nisu mogli oprostiti, jer se to ne može socijalizirati. I sad se pojavljuje paradoks da ispada moralno gorim nešto što je po svakoj logici manje zlo. Koliko god nije lijepo krasti, mora se prihvatiti da je krasti manje zlo nego nekoga ubiti. Kad se iz ubijanja napravi vrlina, a to je smisao rata, tada stvari izgledaju drukčije i onda se govori o onima koji su krali kao o najnižim primjercima ljudskih bića. Naravno, nakon rata opcije među kandidatima za političke funkcije svode se na dvoje: ratne profitere ili ratne zločince. I naravno, ljudi uvijek biraju ratne zločince, jer su oni junaci, heroji. Tu se uvodi ovaj koncept da je nepristojno zastupati neki interes. Da danas ne možete doći u javni život i reći: “Moj interes je, kao starijeg čovjeka, da se više novaca da za socijalnu skrb za starije a manje za obrazovanje mladih.” Onda se nađe netko drugi tko će reći: “Povlađujem moje interese da se da više za obrazovanje mladih, a dok ja dođem do starijih, dotad još ima vremena, prema tomu, manje novaca za socijalnu skrb za stare.” Da bi se stvari učinile transparentnima, potrebno je dakle da ja ne kažem onako kako stvarno mislim, nego kako se obično daje reći: “Nije stvar u mojim interesima, ali **za zajednicu** bi bilo puno bolje da se daju novci za socijalnu skrb za starije. Ne zato što sam ja stariji, to nema veze, nego općenito govoreći, naša Hrvatska, ili naša Bosna i Hercegovina, ili... trebaju više brige za stare nego za mlade.” To je onaj vid skrivanja interesa.

Skrivanje interesa funkcionira pod jednostavnim terminom **ideologije**. Ideologija ima u osnovi zadaću skrivanja interesa koji se nalazi u pozadini

nekog političkog opredjeljenja. I koliko god nam se činilo primitivnim to što će npr. Amerikanci veoma otvoreno reći: “Mi Amerikanci imamo takav i takav interes, i hoćemo da bude tako, i može biti tako jer smo najjači. Voljeli vi nas ili ne, mi to tako radimo.” To nije naročito fino, ali jeste manje nepošteno nego skrivati taj isti interes u tri varijante: religije, ideologije, svjetonazora; visokih vrijednosti zbog kojih je to potrebno. No imate ljude, svugdje u Europi, koji se iznenada odluče zastupati, recimo, zelenu politiku, a time hoće doći glave nekim konkurentima koje je najlakše skinuti s dnevnog reda zato što nisu vodili svoje poduzeće ekološki korektno. Pa nakon što konkurente likvidira, promijenit će ploču, pa će reći: “Evo sad ja mogu malo preuzeti njegovu firmu, jer je propala, pa je postala jeftinija na tržištu, pa mi je kao stečajna masa gotovo besplatna na tržištu – iskoristit ću tu priliku.” Dakle, svaka se ideja može koristiti kao ideologija. Nema tako fine ideje, nema tako pametne ideje, nema tako potrebne ideje koja ne može biti ideologizirana. To što sam ja uvjeren da zastupam ljudska prava kao najvišu vrijednost, ne mora značiti da netko ne može koristiti ljudska prava kao utilitarne droge da bi sebi osigurao novce, da bi sebi osigurao poziciju, da bi drugima nanio zlo. Moderna je koncepcija ljudskih prava krenula sredinom 70-tih godina pod imenom tadašnjeg američkog predsjednika Cartera i njegovog savjetnika Spignjeva, da bi se oštetio Sovjetski Savez. Njihov je motiv bio pogrešan, njihova je ideja bila ispravna. Danas je zaboravljeno to što je bilo sa Sovjetskim Savezom – on je propao, ali je ušlo u opticaj nešto bez čega danas više ne možemo razgovarati, neki su standardi ljudskih prava danas priopćeni. Nisu bitni motivi, nego učinci. Mi možemo u privatnim razgovorima svojim prijateljima tražiti da nam polože račune o svojim motivima. U javnom životu mene ne zanima je li netko imao dobre ideje pa napravio loše, ili je imao loše ideje pa napravio dobro, mene zanima je li netko tko je javni funkcioner učinio nešto dobro ili nije, a kakve god motive da je imao, to mene ne zanima. Naravno da je svima njima motiv da budu ponovno izabrani. Ali, jedni će od toga napraviti bolje stvari, drugi će napraviti lošije. Iz iskustva svi znamo da je poslovice: “Put u pakao je popločan dobrim namjerama”, tačna. Koliko puta smo htjeli dobro i napravili svinjariju. Mnogo se rjeđe zapravo postavlja pitanje koliko puta smo htjeli nešto što nije bilo časno, a ispalo je obratno. Veliki su polemičari, poput Krleže, često iz veoma niskih motiva polemizirali svijet. Ali su nerijetko imali dobar nos u procjenjivanju koga ne treba voljeti i bili veoma često upravu i zahvaljujući tome napravili nešto što je ostalo kao tekst nakon 50 ili 100 godina. Taj smisao, dakle, u kojemu se u javnom životu koncentriramo na učinke ima još jedan dodatak.

Politički učinak ili učinak u javnom životu jeste konačno dostignuće minus cijena. To se ne smije zaboraviti, nikada se ne smije zaboraviti razgovarati o cijeni. Mi možemo čitav niz stvari fenomenalno urediti, pitanje je koja je cijena.

Npr. ja sam uvjeren da znam način na koji se u roku od 24 sata može ukinuti suvremeni terorizam – tako da ukinete javno obavještanje. Nema smisla da ubijate ljude ako o tome neće novine pisati niti televizije izvještavati. Onda možete samo ubijati u susjedskoj varijanti, tko je koga štipnuo, tko je komu šta rekao itd. To nije terorizam. Jedino što nam se cijena čini prevelikom. Ili npr. mi možemo veoma lako spriječiti veoma veliki postotak zagađenja okoliša i visok postotak ljudskih žrtava u civilnom, dakle ne ratnom razdoblju, tako da zabranimo privatne automobile. To bi smanjilo broj poginulih ljudi u svijetu za oko 10.000. Opterećenje okoline također. Međutim, to bi značilo da moramo imati drugi tip javnog prijevoza, da moramo imati drugi tip javne psihologije. To bi danas bilo moguće samo diktaturom, jer ni u jednoj državi na svijetu ne biste dobili glasove većine građana na izborima. Nije stvar u tome da mi ne možemo naći rješenje, nego je cijena takva da to ne možemo podnijeti. Alternativa glasi: ideja koju smatram dobrom minus demokracija, jer ju većina ljudi ne smatra dobrom. Ili demokracija, u kojoj većina odlučuje, minus ideja koju smatram dobrom. Dakle, ja se opredjeljujem za metodu, npr. demokratsku, znajući gotovo sigurno da ideja koja mi je jako važna ne može dobiti podršku. Ili, i tu je taj problem kad imate jednu temu, a meni je ta tema toliko važna da ću reći: “Kakva ljudska prava, kakva demokracija, sve je to bagra koja ne zna što hoće, treba njima čvrsta ruka da im kaže kako stvari stoje.” I iz ovako, na određen način, poštenog motiva nastali su mnogi veliki diktatori i totalitaristi. To je primjer kako treba stvari gledati na dvije razine, kako treba razlikovati ono što bismo zvali političkim moralom i osobnim moralom.

Npr. Vladimir Iljič Lenjin bio je intelektualno briljantna osoba, izrazito pošten čovjek koji je umro sa 50\$ vrijednosti na računu, koji je jedanputa u 30 godina prevario svoju nevjenčanu suprugu i 25 godina se ispričavao. Koji nikada nije lagao. Koji je dao ubiti oko 80.000 ljudi iz principa, ne zato što ih je mrzio, nego zato što je smatrao da ih treba ubiti jer su oni “uteg na nogama revolucije”. Četrdeset godina kasnije, Brežnjev, koji je bio šef Sovjetskog Saveza, koji je bio jedna glupa, pijana, napuhnuta figura, kojeg je jedino u životu zanimalo da štipa nekakve poslužiteljice, i skuplja strane skupe automobile u svojoj garaži, ali koji je bio na vlasti četiri puta duže od Lenjina, ubio je 50 puta manje ljudi, dakle relativno gledano 200 puta manje ljudi od Lenjina. Nitko od nas ne bi htio razgovarati s Brežnjevom, svatko od nas bi htio razgovarati sa Lenjinom. Ali je Lenjin, iz svog poštenja na neki način, iz predanosti ideji, bio gori političar. Zato treba biti strašno oprezan kada se pojavljuju priče protiv korupcije. Ja uvijek govorim o popularnoj korupciji. Korumpirani političari uglavnom ne ubijaju. Korumpirani političari dolaze nakon političara koji ubijaju, a mi smo u ratu naučili da su najgori oni koji ubijaju. Ja time ne mislim reći da je korupcija nešto dobro, ali kod

korumpiranog političara dođete i kažete: “Stari, evo ti 5.000, pa nećeš nikoga ubiti.” Lenjin je bio nepotkupljiv i njemu nisi mogao doći s novcima, nego koga treba ubiti – treba ubiti. Tu treba biti strašno oprezan jer se ono što bismo mi očekivali u privatnim odnosima kao osobni, lični moral ne može uvijek očekivati u nekim političkim stvarima.

Odnosno, imamo principijelni sukob politike i morala na jednoj strani. Sa moralnog stajališta, najniži nivo na koji se može pasti jeste nivo na kojem se kaže da ste kompromitirali neku vrijednost, tako što ste pristali na kompromis. U politici kompromis najviše donosi. Jer kompromis znači da ste shvatili da nema pobjede, da nema likvidacije druge strane. Postoje oni, postojimo mi, moramo naći nekakav kompromis koji je potpuno principijelno neprincipijelan. Koalicija ne može biti principijelna. Ona znači da sam ja odustao od nečega što hoću i on je odustao od nečega što hoće, da bismo nekako bez preoštrog sukoba izdržali na istom mjestu u isto vrijeme. I tu je sukob s kojim se opet iznova susrećemo.

Temeljno političko pitanje ovdje glasi: “Mogu li ono što hoću?”, odnosno imam li dovoljno moći da realiziram svoju želju, svoj interes. Temeljno moralno pitanje glasi: “Smijem li ono što mogu?”, dakle, i onoliko malo moći koliko imam može biti pogubno za nekakva mala bića koja gmižu po podu. Smijem li, dakle, to što mogu učiniti; zgaziti tu sada nešto ili nekog tko me nervira ili smeta. Imam uvijek, ma koliko bio mali i beznačajan, mogućnosti oštetiti druge. Moralno pitanje koje sebi postavljam glasi: “Smijem li učiniti to što mogu?” Političko pitanje glasi: “Mogu li to što hoću, imam li dovoljno moći.”

Moć je ono što zovemo jednostavno “što je komu volja”. Moć, opet, može biti utemeljena na nasilju, može biti utemeljena u nagovoru, odnosno u nagovaranju, može imati institucije, odnosno ustanove iza sebe, ili može biti osobna. Ali to što imam moć znači da se moj interes realizira prije interesa drugih. Moć, po Hobsu, znači mogućnost da izaberemo budućnost po svojoj želji. Dakle da bude tako kako ja hoću. Kada imam moć, ona ne služi samo meni, nego i ja služim moći. Ja kad imam moć, ne mogu više reći za nekog pjevača koji mi ide na živce da ga treba ubiti. Jer ja, ako sam predsjednik države i imam moć, i neko me ozbiljan čuje da sam rekao da “treba nekoga ubiti”, a taj kojeg “treba ubiti” sutra nastrada u prometnoj nesreći, a još tri svjedoka čuju da je predsjednik rekao da tog čovjeka treba ubiti, mogu snositi ozbiljne posljedice, pa ne mogu govoriti kako bih htio kad imam moć. Ljudi u politici koji su u oporbi ili opoziciji mogu brbljati šta hoće. “Mi da dođemo na vaše mjesto, zaratili bismo sa Slovencima, naše bismo sandoline poslali u Piranski zaljev...”, ali čim dođete na vlast, pregovarate. Jer tad je situacija drukčija, jer ako vas neko od admirala čuje, poslat će svoje brodove tamo

i borit će se za “naše sveto Hrvatsko tlo na moru”, i imat ćemo situaciju u kojoj zapravo ne znamo što raditi. Zašto? Zato što kad imam moć, moja se riječ tumači kao zapovijest! Kad nemam moć, ja brbljam! Zgodno, manje zgodno, duhovito, manje duhovito, pametno, manje pametno, ali ja brbljam. Ali kad imam moć, moje riječi, moja slova dobivaju drugo značenje. To je ono što veoma često političari ne shvaćaju. Koliko, kad su došli na tzv. funkciju ili dužnost, te riječi mogu imati dalekosežne posljedice. Ne radi toga što vi zlonamjerno dajete nalog, nego zato što će netko htjeti, ulizički, ako ste dovoljno važni, pogoditi što je zapravo “gazda mogao misliti”, i pokušati realizirati ono što on ili ona misli da je gazda zapravo htio. I onda nastaju različite stvari kojima smo zadnjih godina često svjedoci. Imamo situaciju u kojoj interes i moć imaju taj tip odnosa da s pozicije svojih interesa želim doći do moći da bi moj interes bio zadovoljen.

Moć može biti po demokratskim pravilima, može biti pod autokratskim pravilima, i ako ja znam kakva pravila važe u mojoj zajednici, u skladu s njima pokušavam doći do utjecaja na moć. Ili do moći same, da bih sebi osigurao djelovanje u skladu sa svojim interesima. Naravno, pod pretpostavkom da se zna koji je moj interes, da je deklariran, da nema mistifikaciju. Da se ja u njemačkom parlamentu kandidiram s programom zatvaranja atomskih centrala iz tih i tih razloga, bio bih predstavnik zelene opcije. Ili se, kao liberalna opcija, kandidiram s programom povećanja broja atomskih centrala. I jedno i drugo su legitimne političke opcije. Problem, naravno, nastane kad zeleni zastupaju povećanje broja centrala, a liberali zastupaju zatvaranje. Ili u našim uvjetima, kad imate liberalnu stranku koja zastupa zabranu abortusa, socijal-demokratsku stranku koja zastupa zabranu štrajka, i kršćansko-demokratsku stranku koja tvrdi da su obiteljske vrijednosti uvoz iz inozemstva. To znači da imate ljude koji ne znaju što znače imena, što znači da nemaju transparentnost interesa. Pretpostavlja se da imena u životu nose neku oznaku, tj. da liberalna opcija ima neke široke, ali ipak koliko-toliko jasne konture. Također, i zelena opcija i svaka druga opcija. I onda se mogu, kao birač, opredjeljivati, pretpostavljajući da iza imena slijedi neki program, da iza programa slijede neki interesi pojedinih slojeva, pojedinih skupina, itd. Ako toga nema, imamo konfuziju u kojoj nemamo transparentnost interesa. Politika ne funkcionira na način da je svima nama jasno kako se zastupa opće dobro, kako se hoće doći do nekog općeg dobra. To opće dobro u tzv. pluralističkim uvjetima, dakle u uvjetima u kojima ima više dopuštenih interpretacija, može biti različito shvaćeno sa različitih pozicija. Svi tvrde i svi, po logici stvari, zastupaju opće dobro, svatko na svoj način i simboli su onda koliko-toliko jasni. Ako se to ne učini, nemamo jasan odnos interesa i moći, a moć će se onda veoma lako emancipirati, osloboditi i postat će na neki način vrijednost po sebi. To je ono što zovemo “neprincipijelni političari”, koji će mijenjati pozicije,

mijenjati stranke, samo da ostanu u blizini moći. Jer njima više nije važan niti jako široko određeni program, već je važno da ostanu tu, u blizini moći. U uvjetima u kojima postoje razni interesi potiču se dvije pozitivne značajke svakog političkog života: 1. prepoznatljivost – koja nam omogućuje da se orijentiramo, da znamo za koju smo opciju; 2. simboli na neki način mogu biti dvoznačni, pa treba težiti ka njihovom preciziranju (npr. značenje “zelene opcije” u svim dijelovima Europe nije isto, u Zapadnoj Europi to znači zaštitu okoliša, u Jugoistočnoj to znači Islam).

Kad god se govori o zavjeri, gotovo uvijek se radi o šlamperaju. Teorija zavjere ima jedan strašno pozitivan efekt: da stvara privid da se stvari zbivaju racionalno, ne slučajno, nego racionalno. Drugi privid koji se stvara jeste da sam Ja strašno značajan. “Ako su oni protiv mene organizirali zavjeru to je zato što se mene svi boje.” Zavjera se veoma rijetko uspjeva realizirati, naravno da postoje situacije zavjere, ali mnogo se češće spremaju zavjere koje nikada ne uspiju. Upravo iz razloga što nemamo mogućnost da politički život svedemo na čistu racionalnost, nego ima puno slučajnosti i, što je jako važno, puno osjećaja, imamo posla s nečime što nije sasvim razumljivo. Ni najjasnije interesno određena politika nije sasvim racionalna, uvijek imate elemente osjećaja. Svaka politika počiva na tome da se ljude emocionalno, dakle osjećajno mobilizira. A osjećaji imaju jednu veliku opasnost s jedne strane i prednost s druge strane. U javnom životu trebalo bi biti jako malo osjećaja, jer oni nisu podložni objektivnim kriterijima, i ono što je tu opasno jeste da ja kad spomenem osjećaje, ja sam diskusiju završio. Kad, međutim, kažem: “Nemate pravo, pročitajte ustav, ima puno jamstva ljudskih prava...”, onda se može raspravljati. Dakle, osjećaji u javnom životu ukidaju mogućnost rasprave, mogućnost diskusije, i svode stvari na prebrojavanje onih koji “vole ovo” naspram onih koji “vole ono”.

Formula **patriotizma**, kako ju je u 19. stoljeću formulirao jedan američki pomorski časnik, glasi: “My country, right or wrong.” (Moja domovina, u pravu ili u krivu.) Ali moja domovina. Ono što to međutim znači jeste da moja ljubav za domovinu ne podliježe moralnom kriteriju. Drugim riječima, ja ću lagati za svoju domovinu, ubijati ću za svoju domovinu, tu nema ograničenja. I to je problem svakog osjećaja i svakog patriotizma. Ovdje se ne radi o samo javnim osjećajima. U jednom istraživanju provedenom u zemljama zapadne Europe na pitanje postavljeno bračnim parovima: “Šta bi bio veći problem: a) da Vaš partner nekoga ubije? ili b) da Vas prevari?”, rezultat je bio 87% vs. 13%, da bi veći problem bio “da me prevari”, nego da ubije nekog. Jer naravno, kad me prevari to je protiv mene, kad nekog ubije, budući da sam ja još uvijek tu, to nije protiv mene. Ja mogu voljeti nekoga ko je nekoga ubio, jer ljubav ide po drugim kriterijima, jer možda je ubio tako da mene odbrani. Najelegantnije ubijanje je ubijanje iz ljubavi, a takav je i patriotizam.

Zato je ono što se ne razumije u ovom ratu to da je najveći dio ubijenih ljudi ubijen iz ljubavi, a ne iz mržnje. Ljude u uniformi vi ne ubijate iz mržnje, nego iz ljubavi. Ljudi u uniformi su svi jednaki, uniforma znači jedan oblik. Ja ubijam iz mržnje nekog koga znam, tko mi je nešto učinio. Ovo su ljudi koji su došli napasti moju domovinu, i ja ih ubijam iz ljubavi prema svojoj domovini, i ne osjećam grižu savjest, jer sam to učinio iz ljubavi. Jer je stvar emocionalno, dakle osjećajno, osigurana tako da nitko od nas nije drukčije mogao, jer “oni su nas napali i mi smo se branili”. Obično je govoreno: “Nakon niza provokacija neprijateljske strane, naši su branitelji krenuli u odlučan protunapad i pomjerali crtu bojišnice.” Naravno, to mora biti “protunapad”, jer branitelji koji kreću u napad više nisu branitelji, nego su napadači. A kako se zovu branitelji, mora se imati formula protunapada. Ta sva priča polazi upravo od toga da morate postići osjećaj pripadnosti. Tu ideju da su to “naši”. Utoliko će ovaj tip emocionaliziranja politike, dakle uvođenje osjećaja, imati tri zadatka ili dostignuća: 1. ukidanje diskusije o nekim stvarima, jer je “to naša stvar i o tom se ne raspravlja”; 2. ukidanje obveze argumentiranja ili racionaliziranja, jer kad me netko pita: “Zašto ju volim?”, ja kažem: “Jer je volim!”; 3. povezivanje ljudi koji imaju objektivno različite interese. To je način na koji moderni državni aparat, kao aparat sile, uspijeva preko patriotizma prodati element oslobođenja. Istovremeno, nemojmo zaboraviti da imamo dva dobra hrvatska termina: domoljublje i rodoljublje. I kod nas se u Hrvatskoj isključivo radilo o rodoljublju, a ne o domoljublju. Nije se branila domovina, nego su se branili Hrvati u domovini, a ne Srbi koji su tu također živjeli. Dakle, nije se radilo o DOMU kao prostoru, nego o RODU kao naciji. I taj je tip interpretacije političke zajednice po nacionalnom ključu onaj koji u novije vrijeme najuspješnije funkcionira kao osnova patriotizma. Zašto? Jer se pretpostavlja u samom terminu (nacija dolazi od lat. *natus natae, natum sum* – rođen sam) da je **nacija zajednica rođenja**, da smo mi, grubo rečeno, “porođenici” u svoju naciju. **Nacija** se, pored rođenja i jezika, zasniva na tradiciji. Ta će **tradicija** obično biti izmišljena, ona ne počiva na činjenicama, ali se prenosi s koljena na koljeno, pri čemu se stvara ono što je možda najopasnije u ideji nacije, a to je ideja da nacija postoji transgeneracijski, tj. ne samo danas nego oduvijek. Danas se etničkom zajednicom, barem je tako u literaturi prihvaćeno, smatra ona zajednica koja je homogena i po jeziku i po kulturi i koja barem 100 godina živi na istom terenu. Iz toga proizlaze neka prava, ali i vezanost nacije uz prošlost, tj. bit nacije da se okraće prošlosti. Tragikomično bi bilo da svi nacionalisti, sve nacije ne mogu drukčije nego da argumentiraju internacionalistički, da svi argumentiraju na isti način. Da bismo pokazali da je biti Hrvat bolje nego biti bilo tko drugi. Jer ako sam ja ponosan što sam Hrvat, onda sam ponosan i na Antu Pavelića i na Ivana Gundulića. Ako sam ponosan što sam Nijemac, onda sam ponosan i na Hegela, i na Bethowena i na Goethea, ali i na Hitlera. Ili ću imati ono što

nacionalisti često rade, koncept prošlosti kao samoposluživanja, uzmem ono što mi se sviđa, dakle Goethea, a ostavim Hitlera, ili uzmem Pavelića, a ostavim Gundulića, kako tko hoće. To je ideja da ja mogu manipulirati prošlošću, da ju mogu podesiti prema svojoj slici, a onda to uzeti kao opravdanje za današnje djelovanje. Takva je stvar sa svakom poviješću. Iz tog stava proizlazi koncept neosviještenog etnocentrizma. Spontani etnocentrizam postoji u svim nacijama, jer svi smatraju da je “naša” kultura vrhunska. Iz toga proističe ideja da smo mi, pripadajući određenoj naciji, oni kojima se jamči određena kvaliteta.

Time se dalje dotičemo teme socijalne slojevitosti. U društvu postoje dva tipa skupina: skupine po pripadnosti i skupine po članstvu. Skupine po članstvu su stranke, sindikati, nevladine udruge, i u njih možemo ući kad hoćemo i izaći kad hoćemo. Nasuprot tome, nacija i spol se smatraju skupinama po pripadnosti. Po pretpostavci, ne možemo izaći iz te skupine i ta skupina određuje neke naše kvalitete. Skupine po pripadnosti su problem u demokratskim okolnostima, jer ih ne možete štiti demokratskim poretkom kad su u manjini. Demokratski poredak pretpostavlja da se pozicija manjine i većine vremenom mijenja, ali ako imate neku etničku skupinu koja ima 6% stanovništva, ona nikada neće doći u većinu. Dakle tu skupinu ne možete štiti demokratskom metodom. Zaštita etničkih manjina funkcionira samo protiv demokratskih načela, jer je temeljno demokratsko načelo – načelo jednakosti. Temeljno načelo zaštite ovakvih manjina jeste načelo pozitivne diskriminacije, što znači da po glavi stanovnika pripadnicima manjine dajete više nego pripadnicima većine. A to je nepravedno sa demokratskog stajališta. No, to činite zato što pristajete na jednu višu vrijednost – zaštitu manjina. Npr. u Austriji postoji propis da u svakom selu u kojemu ima godišnje barem 20 učenika država financira školu, a ako se radi o selu sa manjinskim stanovništvom, dovoljno je 10 učenika. Često korištenje pojma demokracije kao nečeg “svetog” i “najboljeg” obično proističe iz toga što se pojam ne razumije, što se ne razumije da demokracija u idealnom okviru, bez obzira na elemente emocionaliziranja, pretpostavlja jedan tip racionalnog poretka koji ima tri osnovna značenja (tri elementa definicije demokracije): 1. odlučuje se većinski, 2. uz striktnu obvezu zaštite manjina, 3. na osnovi pravila prihvatljivih za sve. Nije dovoljno većinsko odlučivanje u kojem onda većina pojedje manjinu, nego tu moraju postojati i pravila prihvatljiva za sve, na osnovi kojih određujemo tko je u većini a tko je u manjini i na osnovi kojih određujemo obvezu zaštite manjina.

Taj model, kakav je u današnjoj varijantu prisutan, pretpostavlja da je subjekt **narod**, tj. **PUK**, jer narod je prijevod od riječi nacija. Tu se radi zapravo o puku, o zajednici ljudi koji su građani. To su oni koji imaju pravo glasa. Usput rečeno, narod ili puk u bivšoj Jugoslaviji nikada nije postojao prije 1990. godine, jer nije bilo slobodnih izbora. Narod ne postoji bez izbora. Narod je skupina građana, građani ne postoje ako nemaju pravo izbora, a ako

nemaju pravo izbora, onda su oni podanici. A podanici čine raj, a to su oni o kojima se odlučuje, koji ni o čemu sami ne odlučuju. Dakle sa mogućnošću da suodlučujemo o svojoj zajednici, uspostavljeni smo kao građanin ili građanka, a svi oni koji skupa sa mnogim imaju isto pravo u istoj zajednici, pripadaju političkom narodu ili puku, odnosno onome što se zove *demus* (lat. narod). Jedna posljedica koju svi zaboravljaju jeste ta da oni koji ne izađu na izbore istupaju iz naroda ili puka u tom trenutku. Koncept naroda ili puka počiva na postojanju mogućnosti odlučivanja. Narod je skup pojedinaca, građana i građanki, dok je masa skup velikog broja osoba, odnosno tijela koja su samo jedna osoba. Najbolji su primjer tzv. masovni mitinzi, imate milijun ljudi, ali samo dvije osobe – govornika i masu koja reagira kao jedna osoba. Individualnost se gubi u masi. Riječ masa dolazi od grč. *matu*, *masu* što znači tijesto, tj. ono što se može mijesiti kako ko hoće. Npr. najčešći je dokaz političke nekulture aplauz, jer to nije nikakav način komunikacije, jer oni se koji ne aplaudiraju ne vide – on onemogućuje da se nešto vidi. Taj je tip situacije u kojem ne možete imati odvojenu poziciju čisto nijekanje ili negacija demokracije. Demokracija živi od toga da se različiti stavovi mogu izraziti. Naravno, smatrat ćemo da je manje loše ako odlučuje većina nego manjina, jer netko mora, ali ne možemo prihvatiti model u kojemu postoji samo jedan tip izjašnjavanja, a da to bude demokratski.

Demokracija se teško može primijeniti na zaštitu prava manjina na osnovi pravila prihvatljivih za sve. U političkoj demokraciji važi načelo vertikalnog pluralizma. To znači – imamo izbore... stranka A dobije 5%, stranka B dobije 15%, stranka C dobije 25%. Stranka C je za naredne četiri godine pet puta važnija od stranke A. Dakle, redoslijedom 25, 15, 5 određujemo omjer, trebamo pobjednike i poražene, postoji mogućnost, pod pretpostavkom da su izbori korektni, da su svi oni približno jednakih mogućnosti, da upozore ljude svojim programom, da nema pritiska. Imamo koliko-toliko korektno iskazivanje onoga što ljudi hoće, naravno uz uvjet da je izborni sustav korektno izveden i slično. Nasuprot tome stoji sfera civilnoga društva. Civilno je društvo ono u kojem se nalazimo i mi. Ono funkcionira nasuprot političkoj zajednici po načelu horizontalnog pluralizma. To znači sljedeće, ako nas je ovdje 22 i kažemo da je među nama 21 vjernik i vjernica, a 1 neopredijeljen, onda nemamo omjer 1 naprama 21, nego imamo dvije vrijednosti – teisti i ateisti. U civilnom društvu broj ne donosi omjer, toliko dugo dok ima jedan teist ili jedan ateist i ta vrijednost postoji. Neovisno o tome da li je to 99 naprama 1. Nemamo stupnjevanje, dakle vertikalni pluralizam, nego horizontalni, jer se sve vrijednosti uzimaju u obzir ako ih netko zastupa – pod jednom pretpostavkom, a to je ono što zovemo “no harm principle” (načelo ne-štete). Ja imam pravo na svaki stav i na svako uvjerenje koje ne smeta drugima da žive i zastupaju svoja uvjerenja. Ja, dakle, ne mogu zastupati

nacistički stav i reći da pripadam civilnom društvu, jer bi onda morao izbaciti Židove, Rome i tako dalje. Ne mogu zastupati nikakav radikalistički stav koji hoće npr. ubijati ljude koji jedu meso, koji hoće ubijati ljude koji ne jedu meso, koji hoće eliminirati žene ili muškarce, jer to znači da štetim drugima. Dakle, prihvaćam druge svidali se oni meni ili ne. Uz uvjet: a) da mi ne štete ili b) da me ne tjeraju da činim isto što i oni. Ako se neko hoće klanjati ovom drvu i misliti da je to božanstvo, ako ja ne moram, baš me briga. I tu mora biti jasna granica, a to onda znači da je načelo koje prihvaćamo o civilnom društvu ono koje zovemo **načelom tolerancije**. Tolerancija je politička, a ne moralna vrijednost. To znači prije svega da tolerancija pretpostavlja da imamo moć, jer ako nemam moć, nema smisla govoriti da sam tolerantan. Ako sam nemoćan, onda nisam ništa mogao napraviti, ja sam tolerantan samo onda kad sam mogao učiniti pa sam svjesno odlučio da to ne učinim u ime višeg principa. Ima jedan zgodan primjer kojeg iznosim sa jednog starog crno-bijelog filma u kojem nastupa Greta Garbo, ostali likovi nisu važni; ona sjedi u jednom kafiću sa jednim mladim gospodinom koji se pravi važan i kad dođe konobar kaže: "Molim vas čaj bez mlijeka." I konobar ode i vrati se i kaže: "Oprostite, nemamo mlijeka hoćete li čaj bez šećera?" To jest, ja vam ne mogu dati čaj bez mlijeka, ako nemam mlijeko da ga maknem. Dakle, ja ne mogu biti tolerantan ako nisam bio u mogućnosti da budem netolerantan, a u mogućnosti sam da budem netolerantan samo kad ja o nečemu odlučujem, pa kažem OK, puštam vas da to radite zbog vaše autonomije. Drugi problem može se ilustrirati primjerom iz Volterove knjige, u kojoj na jednom mjestu opisuje priču u kojoj se dva svećenika, koji pripadaju nekakvim sukobljenim sektama, godinama spore, a onda se jednog dana na glavnom trgu posvađaju i potuku i odvedu ih u zatvor, i zatim ih odvedu pred suca i sudac im kaže: "Gospodo, vi ste sramota ovog grada, vi ste ugledni svećenici, umjesto da učite ljude vrlinama vi se tučete na ulici. Ostajete u zatvoru dok jedan drugom ne oprostite." Na to oni obojica kažu uglas: "Znači, ostajemo doživotno?" Onda sudija vidi da je pretjerao, pa kaže: "Dobro, ostajete u zatvoru tako dugo dok se ne počnete ponašati kao da ste jedan drugom oprostili." I to je stvar tolerancije, da se ja ponašam kao da prihvaćam nešto što zapravo ne prihvaćam. To je to načelo koje ovdje važi. Ja polazim od odnosa sa osobom kao razumnom osobom. Mogu samo reći: "OK, valjda znaš šta radiš, ja ću ti, ako me pitaš, ako smo tako dobri, reći šta ja o tome mislim i to je to." Tu prestaje moje pravo i moja obaveza. Primjer koji vam je dobro znan, o kojem se prošlih desetljeća odnosno prošlih petnaestak godina puno priča, pitanje je odora na zapadu, mogu li djevojke doći u školu ovako ili onako odjevene pri čemu su dvije stvari zaboravljene: a) je li to odluka same te djevojke ili b) pritisak odnekuda. Moje je osobno uvjerenje kao roditelja da ni najgora država nije tako opasna za mlade ljude kao njihovi roditelji. Jedan teror ili drugi meni je svejedno. Sada imate aktualnu priču o fotografijama za osobne iskaznice koja

mora biti takva da se fizionomija može vidjeti, ali u ime žena govori čelnik muslimanske vjerske zajednice koji je muškarac. Šta ima on od toga. Neka se izvole gospođe javiti, neka izvole tražiti svoje pravo, ja neću prihvatiti niti jedno pravo koje je postavio gospodin a govori u ime mladih žena, jer je to naprosto pogrešno... jer je to individualno. Dakle, umjesto simboličke, stvar se svodi na sadržaj, to i to morate napraviti iz tih i tih razloga. Dvadeset se godina na zapadu vodila rasprava o tomu smiju li siti, to je jedna vrsta indijske etničko-vjerske pozicije, koji nose turbane na glavi, voziti motocikle bez kacige na glavi. Dakle, oni ne mogu imati kacigu na tom turbanu, a nitko ne smije voziti motocikl bez kacige. I američki sud je odlučio da ne smiju, a kanadski je odlučio da smiju. Kanadski sud je odlučio da ljudi imaju pravo zbog svoje vjere ponašati se suicidalno. Prema tomu, ako se hoće ubiti tako što voze bez kacige, to je njihova stvar. Ali tu pitanje nije više toliko simbolično, nego to što je kaciga zaista važna za sigurnost. Ali onda imamo ovu ideju **paternalizma**, dakle da država brine za moju sigurnost, da moja država zna bolje od mene što je dobro za mene. Tu smo uvijek u problematičnom polju. Tolerancija polazi od toga da na simboličkoj razini nemam pravo da mi smetaju simboli, nemam pravo da mi smeta križ, nemam pravo da mi smeta zvijezda petokraka, nemam pravo da mi smeta turban, ako to ne ometa nešto drugo. I time smo stvar riješili na onoj točki na kojoj se ne radi o funkcionalnoj učinkovitosti. Treći problem sa tolerancijom je sljedeći – tolerancija se odnosi na ljude, a ne na ideje. Ja nemam obvezu tolerancije spram ideja, nemam obvezu tolerancije spram gluposti. Dakle, kad kažete nekom studentu to je loš seminarski rad, on kaže vi niste tolerantni. Moj je posao da ne budem tolerantan naspram loših seminarskih radova, ali imam obvezu ponašati se pristojno spram osobe. Dakle, ne mogu reći: “Vole jedan ili kravo jedna, šuti”, ali mogu reći: “Kolegice ili kolega, ovo što ste rekli nije točno”, ili: “Molim vas da razmislite još malo, ovo što ste rekli može imati te i te posljedice, možda to niste uzeli u obzir”, ali nemam obvezu prihvatiti bilo koji stav samo zato što ga je netko rekao. Dakle, svatko ima pravo reći nešto o nekome, ali nitko nema pravo biti uprava. Dakle, tolerancija se ne odnosi na ideju, nego na ljude. Ja ne prihvaćam neke ideje. To je moje pravo. To ne znači da imam pravo ljudima koji zastupaju te ideje onemogućiti da razgovaraju sa mnom, da žive, da se zovu ljudska bića i tako dalje i tako dalje, ali imam pravo reći da je meni to neprihvatljivo. Tu je razlika u poziciji, zato je ova razina tolerancije toliko važna, jer ona čisti na neki način polje rasprave između političke i moralne razine. Već sam to prije bio rekao, sad se na to vraćam, moralna je pozicija po svojoj logici uvijek borbena i zapravo netolerantna. Imate staru latinsku poslovicu koja glasi: “Neka živi pravda pa makar i propao svijet.” Jedan je poznati pruski general koji se zvao Pauzer prije 150 godina napisao jednu genijalnu knjigu o ratu, u kojoj je zastupao veoma poznatu tezu da je rat nastavak politike drugim sredstvima. U doba demokratske politike mi ćemo

zapravo reći da je rat nastavak morala drugim sredstvima, jer radikalni moralni sudovi veoma često vode nasilju i tu je onaj problem kompromisa o kojem sam maloprije govorio. Imamo nešto što zovemo moralne vertikale, kao što su, recimo, pravednost, jednakost, sloboda, mir. Ako smatram da je pravednost najviša vrijednost, sve su druge vrijednosti za mene drugorazredne i nevažne. Ako smatram da je jednakost najviša vrijednost, ne mogu imati i jedno i drugo i treće. Moralne su vrijednosti međusobno suprotne. To nisu lego kocke koje se mogu slagati jedna na drugu. Jedanput sam recimo za pravednost, drugi put sam za mir, pa ću reći dajte da prestane rat iako nije pravedno da nismo osvojili to i to što bi nama trebalo pripadati, ali je bolje nego da ljudi poginu. Dakle, prihvatit ću neku od ovih vrijednosti, ne moram uvijek istu, nego ću u raznim situacijama prihvaćati razne, ali ne mogu imati dvije ili tri istovremeno. Osim u političkim frazama kada nam obećavaju smanjenje poreza, povećanje socijalnih davanja ili ovakva nekakva priča. To su takve političke fraze. U realnosti se radi o tomu da moramo htjeti.

Tu se javlja problem etike, ali su pravi problem dva dobra. Kada imate problem pobačaja ili abortusa, vi imate život budućeg bića i imate pravo majke. Tko god ne vidi da su obje pozicije moralne pozicije, da obje imaju jake moralne argumente, nije u stanju moralno suditi. To ne znači da ja ne mogu prihvatiti jednu nasuprot druge. Dapače, ja ću prihvatiti jednu, a ne drugu, to je moje pravo, ali ja moram shvatiti da je i druga pozicija moralna pozicija i to veoma jaka moralna pozicija. Znači to je *pro choice*. Dakle, pravi problem nastaje kada imamo dva problema. Kad neko kaže: “Ova tvornica onečišćava rijeku”, i neko drugi ozbiljno kaže: “Ali to znači da 500 ljudi ostaje bez posla.” I druga pozicija je moralna pozicija. Ako imate ovaj drugi tip i kažete to su sve kapitalističke fraze, to jeste možda tako, ali 500 ljudi može ostati bez posla makar kratkoročno ili dugoročno – to se mora prihvatiti kao pozicija. Kada netko počne pričati da je genetski modificirana hrana opasna po stanovništvo, a ne shvaća da bi godišnje 20 milijuna ljudi umiralo od gladi da nema te hrane, onda je to šminkerska pozicija iz Washingtona, Berlina ili možda Zagreba, ali ne iz nerazvijenih zemalja. Treba biti strašno oprezan da se ne uleti u ovu logiku nametanja jedne vrijednosti koja uvijek na kraju teži sebi, na ovaj ili onaj način, i to što je najgore, teži nasilju čiste savjesti. Primjer koji ja veoma često volim iznositi je nešto što zovem biciklistički sindrom. Kada razgovarate sa biciklistom, on uvijek govori kako su automobilisti opasni po njih – što je istina, nikada ne govore kako su oni opasni po pješake, jer se gleda prema gore prema onima koji su jači. A veoma često su oni opasniji od drugih jer nemaju registracijsku tablicu, nemaju osiguranje, voze po pješačkim dijelovima, jer nema dovoljno staza i tako dalje. Imamo dakle situaciju u kojoj je problem civilizacije upravo u međusobnom relativiziranju nosivih moralnih vrijednosti. Ja moram prihvatiti da je alternativa vrijednosti do koje

je meni stalo i diktatura, jer prihvaća manjine ili demokratsko odlučivanje koje će dovesti do toga da se moja vrijednost možda nikada neće prihvatiti. Kod svih ovih moralnih dilema situacija je takva da nikakav udžbenik, nikakav profesor, nikakav stariji mudrac ne može pomoći, svatko mora donijeti odluku za sebe. Jedanput dotiram za jedno, drugi put dotiram za drugo, jedanput dotiram za demokratski proces, drugi put dotiram za neku vrijednost nasuprot demokratskom procesu. Ova druga točka, koja nije diktatura, karakteristična je za nešto što zovemo **nevladinim organizacijama**.

Nevladine su organizacije one koje djeluju u demokratskim uvjetima bez demokratske legitimacije. Demokratsku se legitimaciju može dobiti kao što znate samo na izborima, onaj tko je izabran ima legitimaciju, dakle opravdanje da vlada, jer je dobio trećinu glasova, dok mi koji smo u nevladinom sektoru, mi smo doslovce samozvanci. Nitko nas tu nije izabrao, niti nas je tko ovlastio, niti nas je tko pitao. To znači u javnoj diskusiji mi ne možemo govoriti kao ljudi iz stranaka: "Iza mene stoji, iza nas stoji 20% stanovništva ili 50%"; iza nas stoji jedino to što smo rekli. Ako imamo pravo i ako nam daju priliku da to javnosti argumentiramo, mi možemo eventualno utjecati na javno mnijenje, jer ono čime se mi bavimo zapravo jeste "švercanje" marginalnih tema u središte rasprave. To je naš posao. Teme o kojima nitko nije govorio prije dvadeset godina ili deset godina danas su teme o kojima se kako-tako, ali ipak govori. Da je vama netko rekao prije dvadeset godina da će graditi neku hidrocentralu sa 60% projektiranog kapaciteta zbog zaštite okoliša na Drini, svi bi pali sa stolca na pod i počeli se previjati od smijeha. Socijalizam treba razvoj, treba elektriku, kakva okolina, imaš okoline koliko hoćeš i to zaista nije prioritet. Da je neko prije dvadeset godina rekao da se neke stvari mijenjaju, da su neke stvari zaštićene, svi bi se smijali, jer mi živimo u vremenu promjenjivog moralnog konsenzusa. Ja sam mogao ovako prije 100 godina držati predavanje i usput reći da ja tučem svoju ženu samo subotom i da sam ja dobar čovjek i nitko tu ništa neobično ne bi vidio. Ja sam prije dvadeset godina mogao reći da tučem svog sina ili kćerku svaki tjedan, isto tako nitko ne bi ništa učinio. Danas se to više ne smije reći. Nekad ste to mogli govoriti. Kad je 1945. godine završio Drugi svjetski rat bombardiranjem Hirošime i Nagasakia, to su bila dva najkoncentriranija ratna zločina. Nitko deset godina nakon Drugog svjetskog rata to nije nazvao ratnim zločinom. Tek u ljeto 1955. godine jedna jako poznata britanska filozofkinja koja se zove Meri Janskom uputila je pismo savjetu Sveučilišta u Cambridgeu u kojem je rekla da je Truman ratni zločinac, jer je dao da se narod bombardira u Hirošimi i Nagasakiju. Danas bi barem Chomsky reagirao za deset minuta, ne za deset godina, jer imamo drugu ideju. Danas ne postoji ideja da se neprijatelja može istrijebiti. Isto je bilo sa bombardiranjem Drezdena i tako dalje. Danas se to nekako ne prihvaća. Do 1961. godine nitko nikada nije smatrao da je silovanje ratni

zločin. U jesen 1944. proljeće 1945. godine ruska Crvena armija silovala je između 600 i 700 tisuća Njemica po najkonzervativnijim oblastima. U najgora vremena Hladnog rata nikada nitko to nije uzimao kao element propagande protiv Sovjetskog Saveza. Izmišljali su neistine protiv njih, ali ovo nitko nije uzeo. To se nekako smatralo samo po sebi normalnim. Onda su 1961. godine vojnici koje je vodio Čom Bri u jednom kongoanskom gradu silovali 20 belgijskih redovnica i to je bio prvi takav veliki skandal. Crnci, pa bijele redovnice. Tada je prvi puta silovanje spomenuto kao ratni zločin. Drugim riječima mijenja se percepcija o tomu što je moralno prihvatljivo. Također su postojale ideje da su robovi robovi, a ljudi ljudi, da žene nemaju prava kakva imaju muškarci, to se smatralo po sebi normalnim. Prvi čovjek koji je uopće postavio pitanje trebaju li žene imati pravo glasa bio je nizozemski židovski filozof Spinoza, a i on je rekao ne, ali je bar postavio pitanje. Argument za “ne” bio je da su žene previše osjećajne za razliku od muškaraca, ali je barem postavio pitanje trebaju li žene imati pravo glasa. Do tada se to samo po sebi smatralo zabranjenim. Dvjesto godina nakon toga, drugi filozof koji se zove Bentam drži prvi govor u britanskom parlamentu u kojem zastupa pravo svih da dobiju pravo glasa i kaže sljedeće: “Svi trebaju imati pravo glasa sa 21. godinom, to je ono takozvano aktivno pravo, dakle pravo da glasa. Muškarci trebaju imati pasivno pravo da se kandidiraju sa 25 godina, kada su malo odrasli, a žene sa 35 godina sa sljedećim argumentom – sa 35 godina žena prestaje biti seksualno atraktivna pa može objektivno prosuđivati.” Sada stavljamo nastranu takozvanu medicinsku hirurgiju, kozmetiku i tako dalje, ali ono što je ovdje važno jeste da Bentamu ne pada na pamet da bi žene mogle o muškarcima odlučivati po seksu, nego samo da bi muškarci mogli tako odlučivati o ženama. Zbog onoga, što bi rekli, “Bog ih je kaznio”, 100 godina kasnije u Velikoj Britaniji za premijera je izabran jedan veoma čudan tip koji se zove Bler i nakon što je bio izabran, 65% žena i 52% muškaraca su rekli da su ga izabrali zato što je seksi. Dakle, nije stvar u tome da su samo žene seksi, a da su samo muškarci pametni i tako dalje, to su predrasude. Hoću reći da je potrebno stotinu godina mukotrpnog procesa da bi se shvatile neke stvari koje se nama danas čine više-manje same po sebi razumljivima i to je ono što nas upućuje, s jedne strane, na to da se ti moralni stavovi mijenjaju i, s druge strane, koliko je opasno kada se jedan stav apsolutizira i uzima kao opravdanje za nijekanje svega drugog, proglašavanje svake druge pozicije pogrešnom. Jako dobar primjer za to jeste sada već 60 godina duga tradicija Ujedinjenih nacija da se u okviru borbe za ljudska prava uvijek posebno bave onime što se zove borba protiv rasizma. Termin “rasizam” uvele su Ujedinjene nacije nakon Drugog svjetskog rata, zapravo su ga preuzele od Hitlera, samo dodajući negativno značenje, jer je Hitler napravio sljedeći trik: Židove je prvo proglasio rasom Jevreja (Židovi nisu rasa), a onda su oni rasizam uz Hitlera proglasili negativnom kategorijom. Tako da se

danas predrasude protiv žena, predrasude protiv staraca... sve podvode pod rasizam, što je, naravno, besmisleno. Kad kažem nekome da je glupi Zagorac ili glupi Hercegovac, to nije rasizam to je kolektivistička predrasuda. Kad kažeš nekome da je glupi Štefek ili glupi Francek, to se odnosi na osobu. Možeš biti upravu ili ukrivu, toj osobi ste rekli da je nešto glupo napravila po tvom mišljenju, ali ako nekoga smatramo glupim zato što pripada nekoj skupini, to je ono što zovemo kolektivizam. Međutim, oni su uzeli rasizam kao termin, a onda su 70-tih godina američki liberali uveli novu terminologiju pa kažu da je rasa socijalni konstrukt. Takvo je mišljenje, da je rasa socijalni konstrukt, Hitlerovo, dakle Hitler je konstruirao Židove ili Jevreje kao rasu. Rasa nije socijalni konstrukt, neko je crnac to je činjenica. Konstrukcija znači vjerovati da iz toga slijede drugačije vrijednosti, ali činjenice su da to nije socijalni konstrukt. Socijalni je konstrukt interpretacija toga kao izvora različitih vrijednosti, iako tu treba biti jako oprezan. Sada se pokazalo novim istraživanjima da crkinje nemaju spondilozu ili, ako se pokaže potreba da jednog dana ljudska rasa napusti kuglu zemaljsku, jer se mora na nečemu živjeti, samo crno stanovništvo može putovati u svemir duže od godinu dana a da im se kosti ne raspadnu. Ni bijeli ni žuti to ne mogu. I sada, naravno, neko će vam reći da je to socijalna konstrukcija. Zato treba biti strašno oprezan sa uzimanjem pojedinih termina kao da oni sve objašnjavaju. Pa onda, rasizam je problem, ali vidite da se radi konkretno o ženama, konkretno starijima, konkretno Hercegovcima, konkretno o, ne znam, Zagorcima... ne znam komu. Znači, pojedinim kategorijama ljudi koji nisu druge rase. Laici imaju neke kolektivne karakteristike iz kojih ćemo zaključiti da su žene ovakve, da su muškarci onakvi.

Fraza koju često koristim glasi: "Pristojni ljudi raspravljaju interpretacijama, prostaci raspravljaju činjenicama." Jer činjenicama se ne raspravlja osim u situaciji da neko stalno ima neke druge "činjenice". Ako se recimo, o žrtvama u logoru Jasenovac, u takozvanoj stručnoj literaturi, pojavljuju brojke od 20.000 do 1.200.000, to je 1:60, onda se o tome ne može ništa raspravljati, jer osnovna domaća zadaća nije obavljena, nisu izbrojane žrtve, barem približno. Jer 1:60 nije približno. To znači da nemamo pretpostavku za razgovor o tomu što je bilo u Jasenovcu. Jer osnovne stvari nisu jednoznačne, približno jednoznačne. Imamo, kao što znate i u bližoj prošlosti, u ovome nedavnom ratu, velikih, da to kažem pristojno, nesporazuma o činjenicama. Na primjer o žrtvama. Ali se, valjda, ipak nešto naučilo od onog prošlog, pa će se nekako doći do nekog broja koji je koliko-toliko opravdan, dakle govorimo o imenima, ne o brojevima. Nemamo popis imena poginulih, ubijenih, nestalih. Oni koji to ne mogu uraditi lupat će brojke 100.000, 200.000, 300.000, 50 naših, 100 naših i onda, naravno, oko toga se ne može raspravljati. U toj magli javnosti, koja, zapravo, više traća nego što raspravlja, ostaje pitanje kako reagira netko

komu stalo je do toga da dođe do činjenica. On se opet vraća na poziciju nevladinih organizacija. Budući da ne idemo na izbore, budući da nemamo demokratsku legitimaciju, što je loše, imamo jednu dobru osobinu: baš nas briga za većinu. Mi sebi možemo dopustiti, dapače mi sebi trebamo, ako je to tako, dopustiti da govorimo protiv većinskog mišljenja. Ni jedan demokratski političar ili političarka ne može govoriti protiv većine. Oni ovise o većini. Mi možemo jer ne idemo na izbore. Dakle, naša je zadaća da iznosimo te stvari koje ljudi ne žele čuti, barem u jednom razdoblju. Možda će u narednom razdoblju htjeti ili moći čuti, stvari koje ljudi ne vole čuti. Koristeći kao pozitivnu stranu ono što nam je s jedne strane negativno, jer nemamo demokratsku obavezu da idemo na izbore, moramo govoriti ljudima neke stvari koje ne vole čuti, jer jednostavno rečeno: nema demokracije bez demagogije. Jer ne mogu doći na predizborni skup i reći: “Vi ste skupina glupih, neobrazovanih i prostih ljudi, glasajte za mene”, nego: “Vi ste divni, brilijantni, poštteni, pametni, naravno da ćete glasati za mene jer sam ja divan, brilijantan, pošten i pametan”, drukčije stvar ne ide. Paradoks je u tomu da samo u totalitarnoj vlasti političari govore istinu o narodu, jer ne ovise o njemu. U demokraciji se ne može govoriti istina, jer vas neće izabrati, jer istina, uglavnom, nije naročito lijepa. Ista ta većina nije pametna, nije obrazovana, većina nas nije poštena, to je činjenica. A ako biste to rekli, onda vas nitko ne bi izabrao. I zašto mi imamo taj posao da budemo, kao nevladine organizacije, kao neka vrsta koša za smeće. Da uzimamo na sebe ovaj otpad koji nitko komu je stalo do javnog priznanja, do javne podrške ne može uzeti sebi. I da govorimo stvari zbog kojih nas neće voljeti, proglasit će nas izdajicama, jer tako to već sve ide. To nije lako, to nije dobro, ali to je obrat iz ove demokratski neutemeljene pozicije koju mi imamo. Pri tom treba biti jako oprezan, treba razlikovati demokratsku legitimaciju od demokratske politike. Najbolji su primjer dva poznata sovjetska, odnosno ruska političara, Gorbačov i Jelcinj. Gorbačov je vjerovatno učinio više za demokraciju nego bilo koji drugi političar u zadnjih 100 godina. On je bio demokratski političar. On je jedan jedini put išao na izbore i dobio 0.91% glasova, dakle nije imao demokratsku legitimaciju. Njegov je nekadašnji partijski drug, Boris Jelcinj, dobio izbore, dakle dobio je demokratsku legitimaciju a nakon toga je tenkovima napao demokratski izabrani parlament tj. Dumu, dobio američku podršku i to je prošlo bez diskusije. On je dakle imao demokratsku legitimaciju, nije bio demokratski političar. I Milošević i Tuđman su imali demokratsku legitimaciju. Znači, nije istina da je Milošević bio srpski diktator. Jer kad kažete da je diktator, vi zapravo skidate odgovornost sa svih Srpkinja i Srba koji su za njega glasali. A jesu, i za njega, i za Tuđmana, i za Izetbegovića, i tako dalje. Imali su podršku. Dakle, mora se razlikovati, to je jako važno, diktatura od demokratske legitimacije, od totalitarne vlasti, kakvu su imali Staljin, Tito, Sadam Husein. Diktatura se razlikuje na način koji je veoma

očit. Recimo, Amerikanci ga nisu sada razumjeli, zato su izgubili stotine svojih ljudi. Diktatura počiva na strahu. Svi se boje diktatora. To je loše, ali nije najgore. Totalitarni poredak počiva na ljubavi, i zato je puno opasniji. Ljudi vole totalitarnog vođu. Milijuni su ljudi plakali za Staljinom, za Titom, iako danas vaši roditelji to ne žele priznati, istina je da su skoro svi plakali. A kada je američka vojska ušla u palaču Sadama Huseina, Amerikanci su smatrali da je rat gotov. Jer su mislili, on je sada zbačen sa vlasti i nitko ga se više ne boji. I onda se pokazalo da su stotine tisuća ljudi i dalje spremne boriti se za Sadama Huseina, na ovaj ili onaj način, jer su pomiješali diktaturu koja počiva na strahu sa totalitarnom vlašću koja počiva na ljubavi. Ti ljudi vole Sadama Huseina i danas kada je on u zatvoru i što god se njemu dogodilo, oni u to ne vjeruju. I oni su spremni uključiti se u rat. Oni gledaju Amerikance kao agresore, a Sadama Huseina kao nacionalnog heroja. Kao što gledaju Karlu del Ponte kao babu koja se miješa u tuđe poslove, a Gotovinu ili Mladića ili već ne znam koga, Karadžića, kao naše junake koje ta isfrustrirana baba hoće, jer je seksualno nezadovoljena, otjerati u zatvor. Jer naprosto postoji stav da mi volimo naše junake, kako se to već kaže, naše vođe. Postoje ljudi dan danas, dragi ljudi, koji ne mogu podnijeti da se kaže da je Tito bio zločinac. Pobio je puno ljudi!... Pa dobro, poslije je bilo divno, bilo je divnih stvari, Tito je unio koka kolu u prvu socijalističku državu, svašta je bilo. Jugoslavija je sigurno bila puno bolja od bilo koje komunističke države, to mu uopšte ne sporim. Ali to da je Titio bio zločinac, naprosto nije stvar za diskusiju, jer je odgovoran za ubojstvo, u najmanju ruku, nekoliko desetina tisuća civila, tako reći, preko noći. On je nakon toga osigurao 40 godina mira, preživljavanje, napredak, bio je jako spretan, sve to priznjem. Ali netko tko ne može priznati da je Tito bio zločinac, jednostavno ne sudi o činjenicama, ne uzima činjenice u obzir. Ili, da je, ne znam, Izetbegović bio zločinac, da je Tuđman bio zločinac, da je Milošević bio zločinac, to su stvari koje nisu sporne. Ali tada netko doda: Srbi su ubijali, Hrvati su ubijali, Bošnjaci, bogme, nisu. Bila je jedno vrijeme jedna divna karta koju su u Sarajevu izdali, na kojoj je prikazano Sarajevo okruženo sa svih strana tenkovima koji idu prema gradu, ja sam to pokazivao na nekom međunarodnom studiju i svi su to gledali dok nije došao netko i rekao: “Dobro, tu idu tenkovi prema gradu, što je s druge strane, zašto tenkovi nisu ušli u grad?” Jer nitko nije nacrtao ove što se bore s druge strane, nego su samo nacrtali srpske napadače. Da su postojali samo srpski napadači, oni bi došli nama na Bašćaršiju za čas. Dakle ubijali su i ovi drugi, ali to se, naravno, sada izgubilo. Sada su ostali samo agresori, koji su naravno bili agresori, koji su ubijali, bombardirali, sve je to jasno, ali oni nisu došli unutra zato što se unutra netko brani. I ti su ginuli, ubijani, usput su oni znali pobit kojeg Srbina, Crnogorca i tako dalje, po vežama, to je bilo onako usput, o tome danas ne volimo govoriti, ali bilo je. I dogodilo se to da danas postoji pogrešna percepcija po kojoj su samo na jednoj strani počinitelji a na drugoj

su samo žrtve. Pri čemu se onda žrtvi automatski pridaje pozitivna moralna vrijednost. Netko je žrtva ne zato što je dobar ili dobra, nego zato što je slab ili slaba. Veliki autoritet u moralnoj filozofiji je čovjek koji se zove John Wayne, on je inače poznat kao glumac. On je u jednom intervjuu za jedan francuski časopis koji se bavi filmom, negdje 61. godine, na pitanje što ste naučili u brojnim vestern filmovima u kojima ste nastupili, odgovorio sljedeće: “Naučio sam da kada vidim na ulici da četvorica tuku petoga, moram pomoći tom petom, čak i ako je on gori od njih, jer ga sad tuku.” Dakle, ja ne velim da je žrtva dobra, ja samo kažem da nitko ne zaslužuje da ga se tuče ili da ju se tuče. Nemojte ga tući, ako ga treba osuditi, postoje za to organi koji to rade. I kada imate ovaj koncept “žrtva je dobra”, onda se stvara taj element viktimologije, kada se svi guraju u žrtve. Mi smo uvijek bili žrtve, oni su uvijek bili žrtve, stalno smo svi bili žrtve, a ko je onda nešto činio, ako smo svi bili žrtve? I gubi se slika realnosti. Gubi se shvaćanje toga da je Sarajevo barem toliko temeljito etnički očišćeno kao Zagreb ili Beograd, iz različitih razloga, ali jeste. I kad treba izaći na kraj s tim da u Srbiji nije bilo rata, ali da su Srbi bili ubijani. Ili da je Hrvatska bila žrtva, ali da baš u Mostaru, nije bila samo žrtva, ili u Orašju, gdje su bile regularne postrojbe Hrvatske vojske. Dakle, imali smo različite pozicije u različitim trenucima, ili da kažem jednostavno formulu: pokazalo se, svi ovi naši narodi jednaki su jedni s drugima, kad god su imali nadmoć, svi su činili isto, klali su one koji su bili slabiji. I nikakve razlike tu objektivno nema. Ali, jedni su imali više oružja, drugi su imali manje oružja, tu je razlika. Ali, ako ja na njega krenem nožem a on na mene krene mitraljezom, naše moralne namjere su iste, ali ako ja nisam jedan od onih genijalnih Kineza koji lako nešto ubija, šansa onog sa mitraljezom je 50 puta veća nego moja. Ali su u osnovi pozicije bile iste, svi su željeli etnički čiste teritorije. I to se na kraju dogodilo. Dakle, mi moramo biti izrazito oprezni, s tim da je naša pozicija olakšana jer možemo govoriti stvari koje drugi ne vole čuti. Da navedem jedan primjer iz vlastitog iskustva: ja sam do dana današnjega jedini etnički Hrvat koji je u Hrvatskoj javno rekao da je tamo izvršeno etničko čišćenje, nakon rezultata popisa. Jer ako se za deset godina udio manjina u Hrvatskoj smanjio za 2 i pol puta, udio Srba za tri i pol puta, to se nije moglo dogoditi drugim putem nego etničkim čišćenjem. To je naša zadaća, jer ja ne idem na izbore, ja ne ovisim ni o kakvoj stranci. Međutim, to postaje smislenim samo onda kada svoju poziciju možemo obrazložiti. Mi smo u Helsinškom odboru objavili knjigu sa imenima ljudi ili mjestima gdje su ti ljudi ubijeni nakon vojnih operacija koje su se zvale Bljesak i Oluja. Ni jedno ime nije nikada osporeno osim jednoga, pa smo dokazali da su postojale dvije žene s istim imenom od kojih je jedna bila živa a druga mrtva. I to je nešto što je naš posao. Da kažemo stvari koje drugi neće, koristeći upravo prednost i slabost u demokratskom modelu, jer nemamo demokratsku legitimaciju. Naravno da smo mi uvijek u riskantnoj poziciji da

u nekom trenutku pomognemo jednoj stranci protiv druge stranke, da pomognemo jednoj frakciji protiv druge frakcije. Stvari često radimo interno, a ne javno, jer smatramo da je efikasnije da se nešto telefonom dogovori nego da idemo u javnu polemiku itd., ali naš je posao važan u javnosti zato što je dio naše zadaće u tomu da pokažemo kako funkcionira stara francuska formula iz 19. stoljeća koja glasi: Građanin je aktivist. Onaj ko nije aktivist, nije građanin. Barem da bude toliko aktivan da se odšee medne nedjelje do izbornog mjesta i glasa. Ili da piše nekakve peticije, ili da nešto gunda, ili da nešto traži, ili predlaže. Tu se mi pojavljujemo u poziciji građana koji ne djeluju u okviru demokratskog sustava izbora, stranaka itd., nego iznutra i izvana kao sastavni dio ili kao korekcija. Pa radimo stvari koje vlada ne radi, a trebala bi raditi, ili radimo stvari koje vlada radi loše, a trebala bi raditi dobro, ili radimo stvari koje nitko ne radi, pa mi moramo raditi. A mi veoma često kao aktivisti za ljudska prava, za ženska prava, za okoliš itd., radimo stvari koje bi zapravo trebale raditi vlasti, da su stvari iole normalne. Ali vidimo da ih nitko ne radi, da treba nešto preduzeti, da nemamo vremena čekati 3–5 godina, jer će za 3–5 godina vjerojatno vlast biti u stanju to napraviti. I onda mi radimo to što bi oni trebali raditi. Naravno, bez izborne baze. Naša je konačna pozicija u tomu da ne možemo imati moć, jer nemamo demokratsku legitimaciju, ne smijemo je imati, ali trebamo htjeti imati utjecaj. **Utjecaj** znači iznošenje argumenata koji će kod onih koji imaju moć, postići takav efekt da čine ono što bi trebali činiti. Ti argumenti su u normalnim, idealnim slučajevima klasični argumenti podržani dokumentima, podacima i činjenicama, a katkada su argumenti pod navodnicima, katkad su ucjena. I taj netko će slušati, ne zbog argumenata koje mi govorimo, nego će razmišljati može li netko od nas večeras na televiziji reći nešto što će tu osobu oštetiti. Mi smo, kao predstavnici nevladinog sektora, odgovorni svojoj savjesti, tu je ipak puno manja kontrola nego u nekim drugim skupinama. Tu počinje i završava problem. Uz onaj dodatak koji je veoma važan, da je općenito civilno društvo u postjugoslavenskim okolnostima uvezeno civilno društvo. I onda se postupno iznutra razvijalo. Mi smo imali jednu malu jezgru, doslovce, u Zagrebu je bilo 50 ljudi 1991. koji bi mogli pripadati nečemu što bismo danas zvali civilnom društvom, koji su onda uspjeli dobiti inozemnu podršku. A ono što je pri tom bilo negativno bilo je sljedeće: vlasti su odbijale, društvo je odbijalo podršku takvim inicijativama, pa su svi bili orijentirani prema inozemstvu. Danas smo stvorili jedan tip alternativne karijere. Ljudi su gradili karijeru u nevladinom sektoru. Mi imamo ljude koji su već 15 godina plaćeni u civilnom sektoru, od kojih neki, koji su već u svojim 40-im godinama, nisu završili fakultet. A to nam otežava da dođemo do aktivista. Prvo što su ljudi siromašni i nisu dovoljno zainteresirani, a drugo zašto bi netko radio kao aktivist ako onaj tko je plaćen dobije 500 \$, ili tisuću? I zato imamo problem u narednoj fazi, zato što imamo manje financiranja i zato što imamo manje

interesa. Morate biti aktivistički, a manje profesionalno orijentirani. Tu počinje prava orijentacija na civilno društvo, na ljude koji su zainteresirani, koji će 2 sata tjedno žrtvovati za nešto. Pa 100 ljudi tjedno je 200 sati tjedno. Ovaj tip profesionalizma, koji smo mi godinama imali, više neće ići zato što su tzv. donatori ili financijeri podložni modama. Oni su išli u Hrvatsku, iz Hrvatske u Bosnu, iz Bosne u Srbiju, iz Srbije na Kosovo, iz Kosova u Irak, ... Afganistan. I to tako dalje ide i mi nismo tako interesantni kao što smo to bili prije 5 ili 10 godina. I nadajmo se da nećemo ni biti, jer ako budemo, to će značiti samo nešto jako loše. Ali onda je pitanje, i zato se sve ove stvari rade, koje su mogućnosti da aktiviramo ljude kao aktiviste. Jer aktivista je onaj koji će imati motiv nešto učiniti. Na bilo kojoj razini, u bilo kojoj varijanti, zelenoj, ljudskopravaškoj, ženskoj, homoseksualnoj, to je krajnje svejedno. To je sve dio jednog tipa napora da se stvari normaliziraju, da se stvori tip uvjeta u kojem ljudi nisu birani zato što pripadaju drugoj etničkoj skupini ili drugoj vrsti životnog stila ili zato što smatraju da bi trebalo koristiti energiju vjetra ili sunčevu energiju, a ne samo fosilnu energiju itd. To su stvari koje su sad pred nama kao nova faza, jer su, objektivno govoreći, najgore povrede ljudskih prava, najgore povrede okoliša u osnovi iza nas. Tu blizu postoji jedna planina koju su skratili za 9 metara da bi se drugu Titu omogućio bolji pogled iz njegove vile. Naravno, tada nikome nije padalo na pamet da kaže drugu Branku Mikuliću da se to ne smije. Ali danas je drugo vrijeme. I to se drugo vrijeme mora moći drugačije koristiti, da bi se neke vrijednosti zaštitile i one ovise samo o tome koliko se ljudi koji vjeruju u to da građanin postoji samo kao aktivist može dovesti. Sve što sam htio reći za ovu dugu pripovijest upravo je ta rečenica: **Građanin/ka postoji kao aktivist/ica.**

Uloga medija u oblasti demokratizacije i aktivizma

Čitav se niz bitnih pozitivnih stvari bez medija ne bi dogodio. I čitav se niz negativnih stvari bez medija ne bi dogodio. Mi imamo situaciju u kojoj su neki novinari, koji su objavljivali popise Srba koji su nakon toga ubijani, 10 godina nakon toga imali veliku, pozitivnu ulogu u demokratizaciji. Sada se ne radi o tomu da mi njih procjenjujemo ovako ili onako, nego da upozorimo kako su se stvari mijenjale. Ono što se meni čini ključnim u svezi s medijima su tri problema: 1) Mediji imaju moć bez ikakve kontrole. Moje iskustvo je da ja, kad god mi padne na pamet, mogu da kažem da predsjednik države nema pojma o čemu govori, da je predsjednik vlade nepismen itd., i ništa mi se neće dogoditi. Ako ja napravim mali vic na račun zadnjeg urednika lokalnih novina, 6 mjeseci će me iz broja u broj proganjati, jer on ima novine, a ja ne. I to je jedan problem, to što nad medijima nema demokratske kontrole. 2) Mediji počivaju na konceptu negativne vijesti, čiji je uslovno rečeno

rodonačelnik jedan veliki čovjek i veliki humanist, Tolstoj. Prva rečenica Ane Karenjine, glasi: “Svaka je sretna obitelj jednaka svakoj drugoj, svaka je nesretna obitelj nesretna na svoj način.” To je osnova žutog tiska, žutog novinarstva. Tolstoj tu upozorava na psihologijski problem od kojeg živi to što zovemo žuta štampa ili žuto novinarstvo, itd. Drugim riječima, njima trebaju nevladine organizacije samo kada u svezi s njima postoji neki skandal, po mogućnosti da je barem jedan ministar upleten. I to po mogućnosti s one druge strane, protiv koje smo mi. I tu postoji opasnost međusobnog manipuliranja nevladinih organizacija. 3) U analizi medija uvijek se pravi ista greška što se svi previše koncentriraju na vijesti na televiziji i na prve stranice u novinama, a ne vide da se prave manipulacije zbivaju u obrazovnom, dokumentarnom, sportskom programu. Jer mi vijesti na televiziji gledamo, tako da kažem, politički naoružani, mi pazimo ako ih gledamo. Ali kviz ne gledamo politički naoružani. Pa ako nam usput prodaju nešto ovako ili onako, to prolazi, nemamo odbrambeni mehanizam pripremljen za to. Veoma se često i političari i analitičari koncentriraju na dnevnik, na prve tri četiri stranice novina, a ne vide što prolazi otraga. Ja ću ponoviti jedan primjer koji govori kako idemo iz krajnosti u krajnost. Prije 10 godina nije se smjelo znati da je bolestan šef države i od čega je bolestan, jer to je šef koji ima sve u rukama. Deset su godina kasnije novine objavile kolor-fotografije unutrašnjih organa, CT-a unutrašnjih organa njegove kćerke koja je sada bolesna. Od jednog extrema gdje nismo imali informaciju na koju smo imali pravo, jer zdravlje šefa države jeste javno pitanje, do toga da nam sada daju informacije o tome da njegova kćerka, čija je privatnost momentalno potpuno nevažna, ima rak. Imamo i to da se otkrivaju tajne, koje trebaju biti otkrivene. I to da jedne dnevne novine objave na naslovnoj stranici sliku čovjeka koji je osumnjičen za pedofiliju. Prije godinu dana objave sliku mladića okrivljenog za silovanje, idućeg dana ga pretuku susjedi, idućeg dana DNK analiza pokazuje da to nije bio on, ali je batine već dobio. Kad je zakon donošen, mi smo predlagali da ne bude formulacija, koja je sada prihvaćena, a koja glasi: “Zabranjeno otkrivanje imena osumnjičene osobe”, već da bude: “Zabranjeno otkrivati identitet”, jer to je nešto drugo. I za najnepoznatiju osobu, ako objavite sliku, netko će od članova familije ili susjeda znati ko je.

Imamo, dakle, istovremeno problem zaštite privatnosti i prava javnosti da zna. Imamo problem u tome da su obavještajne službe stalno mijenjale suradnike pa su ovi koji su odlazili nosili sa sobom dokumente koje su potom širili i prodavali ljudima za nekakve polemičke rasprave. Imamo, s druge strane, problem u tomu da neke od elementarnih stvari koje se tiču recimo međunarodnih financijskih obveza Hrvatske, mi ne znamo. Na primjer, pod kojim je uvjetima prodana hrvatska telefonija Nijemcima? Ili, kakva je struktura hrvatskog međunarodnog duga po bankama. U novije je vrijeme,

moje iskustvo takvo da više nema nekakvih nacionalnih i ideologijskih oznaka, sve što je dobar skandal naći će mjesta u tisku. To je otprilike tako, ako je za ekologiju – dobro, protiv ljudskih prava – dobro, samo neka je skandal.

Pitanje, naravno, koje se nas tiče jeste do koje mjere možemo svoje nalaze, svoje podatke htjeti podastrijeti kao osnovu za skandal. To se pitanje opet rješava od slučaja do slučaja. Kad vam dođe neko pa priča o tim i tim povredama ljudskih prava pa kaže da je u to umiješana sestrična ministra, ako to date nekim novinama, to će njima biti prekrasna stvar, ako nije sestrična ministra, to ih neće naročito zanimati.

Mandati u NVO sektoru:

Nevladine organizacije imaju pravo, odnosno jedna osoba ima pravo, krenuti inicirati, međutim, čini mi se da se s vremenom, ako ta organizacija ima internu demokraciju i statutarno je otvorena i pristaje na aktivnost, plus pristaje na nekakva vjerodostojna ispitivanja javnog mijenja o stavovima javnosti, stvara ipak jedan tip, ne demokratske legitimacije ali demokratskog ili vjerodostojnog mandata, gdje su onda zagovornici iz civilnog sektora koji su prošli tu nekakvu evoluciju od onog našeg elementarnog prava da krenemo sa promoviranjem neke vrijednote. Nevažno je koliko ljudi dijele tu vrijednost sa vama ili ne, ali se ipak to akumulira i pretvara u nešto što je zaista opipljiv mandat i što na kraju vodi nekakvom krajnjem cilju, nekakvoj razini utjecaja. Jedan je od simptoma sasvim sigurno to što nama sada profesionalci iz PR sektora, priznaju da je recimo jedna udruga, Zelena akcija, postala brend, što sa sobom nosi neku težinu i pitanje kako to malo problematizirati, tj. artikulirati, da se aktivisti osvijeste da ipak imaju neku odgovornost. Sada već, nakon izgrađivanja neke razine mandata, te organizacije počinju imati i društvenu odgovornost a nisam siguran da je većina aktivista toga zapravo svjesna.

E sad ovo bitno, problem je u tome što je jako teško vidjeti do koje mjere smo mi političari, grubo rečeno. Mi ne bismo smjeli biti političari u demokratskim uvjetima ako nismo izabrani. To je opće načelo. Sad se radi o tome da se svugdje u svijetu događalo da se zelene aktiviste dijeli na fundiste/fundamentaliste (ne u ovom njemačkom danas, već u izvornom), koji ostaju NGO, i “Realose” koji idu u politiku. Mi smo imali nedavno, relativno nedavno, godina dana će skoro biti, izbore za predsjednika države. Imali smo nekakav skup gdje su se svi ti kandidati pojavili na televiziji, gdje je 9 njih (od ukupno 13) za sebe reklo eksplicitno da nisu političari. Čovjek se kandidira za predsjednika države i kaže za sebe da nije političar. Ljudi naprosto ne znaju što govore. Zato, kada se iz zelene akcije napravi stranka “Zelena akcija” ili “Zelena stranka”, oni su političari i sad imamo najveći problem: je li Zelena stranka

lijeva ili je desna? Podržava li Zelena stranka Karlu del Ponte ili Gotovinu. To su pitanja o kojima se vi u parlamentu morate izjasniti. Smatramo li mi, kao što bih ja rado smatrao, da su oni ljevičari i da ne trebaju biti desničari. Primam li ja ljude koji imaju kod kuće sliku Ante Pavelića, i veliki su aktivisti za zelenu akciju? Za okoliš. Tu sada počinje problem. Ja sam kao student živio u Njemačkoj, ja sam doživio jedan od najvećih šokova u svom životu kada sam u svojoj prvoj akciji, koju bismo nazvali zelenom, radili protiv izgradnje jugoistočne piste, proširenja frankfurtskog aerodroma. Došli smo tamo, mi nekakvi ljevičari, i naletili na mlade naciste koji su također protestirali protiv izgradnje piste. I tada smo prvi puta vidjeli da i to znači realnost, kada imaš potrebu da brojiš do tri i kažeš: “OK, sada smo svi protiv izgradnje piste, poslije ćemo se prebrojati po drugim osnovama”, ili da kažeš: “S tom bagrom neću stajati ni u redu za kruh!”

Jesmo li mi kao Zeleni za decentralizaciju ili centralizaciju? Jesmo li za predsjednički sustav ili za parlamentarni sustav? Mi možemo tvrditi sa zelene pozicije, da smo mi za to da se daje manje za, recimo, umirovljenike a više za zaštitu okoliša, jer je to u našem mandatu. Problem je u tome što imamo klasične političke stranke. Po načelu liberali ne bi smjeli zastupati jačanje države, nego slabljenje države. Sada Zeleni mogu biti za jaču državu, gdje se jača država traži zbog kontrole kapitala itd, a mogu reći da je država zagađivač i da je treba slabiti. Sada, imamo dio ljudi koji vode njemačku Zelenu stranku, bili su moje kolege sa studija. Ili, jesu li Zeleni za mir ili nisu? Ja sam potpisao jedan papir, što danas mogu reći, u proljeće 95. godine, kad se vodila velika rasprava u njemačkoj Zelenoj stranci, o tome treba li podržati bombardiranje pozicija oko Sarajeva ili ne. Ja sam potpisao jedan papir koji je bio za bombardiranje, jedan kolega je potpisao papir koji je bio protiv bombardiranja, bez obzira na sve, i onda je zaključeno da se Zeleni mogu orijentirati i na to da podrže bombardiranje, jer većina njih je smatrala: mi kao Zeleni ne možemo načelno prihvatiti vojnu akciju, pa ni ovu koja je bila manje-više jasno opravdana.

4. EKOLOŠKI POKRET ILI ZELENA STRANKA

*Manevarski prostor, mogućnosti djelovanja i granice političke akcije
Primjeri iz Savezne Republike Njemačke i iz svijeta
Dorit Lehrack*

Kako nastaju ekološki pokreti? Zašto se oni “politiziraju”? Šta se događa kada ekološki pokret mutira u političku stranku? Jesu li tada prostori za akciju veći ili neophodnost da se ide u političke kompromise može razvodniti stranačke ciljeve do neprepoznatljivosti? Kako izgleda suigra između ekološkog pokreta koji djeluje izvan parlamenta i zelenih stranaka koje su uključene u političke strukture?

Tim pitanjima se bavi ovaj članak. Činjenica je da su ekološki pokreti produkt ali i katalizatori sasvim specifičnih socijalnih i ekonomskih procesa u svakoj zemlji. Iskustva jedne zemlje, bez daljnijega, nisu prenosiva na drugu zemlju. No, iz studijā slučaja “Njemačka” i “Kina” daju se izvući pouke za razvoj političkog ekološkog pokreta u Bosni i Hercegovini, a koje mogu dati važne impulse za diskusiju unutar zelenog pokreta.

U prvom dijelu ovoga članka predstavljena je povijest zelenog pokreta u Njemačkoj, u čijoj su pozadini politički pokreti 70-ih i 80-ih godina. Pri tome se diskutira o pitanju da li se može politički efektivnije i efektivnije raditi izvan ili unutar političkih struktura. Drugi dio teksta daje kratak uvid u još mladu povijest ekoloških organizacija u Kini. Na primjerima se pokazuju područja problema, koja vode ka snažnijem političkom djelovanju ekoloških organizacija.

1. Studija slučaja “Njemačka”

1.1. Zeleni pokret u Njemačkoj – produkt svjetske politike 70-ih godina

Zeleni je pokret u Njemačkoj od početka politički pokret. Vrijeme njegova rođenja je u 70-im godinama prošlog vijeka – na vrhuncu Hladnog rata. Konfrontacija Istoka i Zapada vodi ka militarizaciji obiju njemačkih država. U Saveznoj Republici Njemačkoj raste strah od atomskog rata. Milioni ljudi žele ustati protiv naoružavanja. **Mirovni pokret postaje naj snažniji politički pokret.** U NATO-u se oslikava neprijatelj pokreta. Savezna se vlada

smatra pomoćnim radnikom NATO-a. Posebno se mladi ljudi angažiraju u mirovnom pokretu. Etablirane stranke gube svoj podmladak. Ako je 1947. udio tridesetpetogodišnjaka u SPD-u (Socialdemokratska partija Njemačke) bio 30 %, on je početkom 80-ih pao na ispod 20 %.

Početkom 70-ih štete u okolišu koje je uzrokovalo društvo obilja i privrednog rasta nisu se više mogle sagledati. Najprije je ustanovljeno odumiranje šuma na velikim površinama. “Kisela kiša” je šlagvort koji zna svako dijete. U Rheini umiru ribe, u DDR-u je zatrovana okolina Bitterfelda, centra hemijske industrije. Mnogo male djece pati od “pseudokruppa”, oboljenja disajnih puteva, izazvanih zagađenjem zraka. Kod mnogih se ljudi primjećuje **promjena svijesti**. Ekstremna eksploatacija u okolišu ide na štetu zdravlja i prirode. I **naftna kriza 1973.** utječe na nastanak **ekološkog pokreta**. Postaje jasna ovisnost društava rasta o uveznoj sirovini – nafti. U cilju očuvanja političke neovisnosti rastuće energetske potrebe trebaju stići iz **atomskih elektrana (AE)**. Struja iz atomskih elektrana propagira se kao čista, sigurna i ekonomična. Do 1985. god. treba se napraviti 40 novih elektrana. Nastaje **Pokret protiv AE** i mobilizira civilni otpor. Snažni protesti i blokade postižu uspjeh: u mrežu ide manje atomskih elektrana nego što je planirano. Dolazi do spektakularnih zauzimanja teritorija za gradnju atomske elektrane u Wyhlu, Brokdorfu i odlagališta atomskog otpada u Gorlebenu. Pokret protiv AE bori se protiv jakih političkih protivnika. Ne propituje se samo politika atomske energije nego cijeli sistem.

Početkom 80-ih godina zaštitari okoliša organiziraju se u ekološke udruge. Osnivaju se Savez za okoliš i zaštitu prirode (BUND), danas jedna od najvećih ekoloških organizacija u Njemačkoj, i njemačka sekcija Greenpeacea. Greenpeace 1980. godine blokira isplavljanje teretnog broda “Kronos”, koji je trebao izvršiti odlaganje sumporne kiseline u Sjeverno more i time skreće pažnju na problem zagađenja mora. Organizacija je odavno spoznala da se svijet ne može promijeniti samo demonstracijama i peticijama. Javnost mora biti informirana i mobilizirana i djelovati kao lobi za nedirnuti okoliš i prirodu.

Ranih 80-ih godina **privredni porast vodi ka stalnom povećanju potrošnje energije i resursa:** SO₂, umiranje šuma, alarm zbog smoga, kisela kiša, ozonska rupa itd. postaju medijskim temama. Godine 1986. kao odgovor na ispad reaktora u Černobilu, Ministarstvo za okoliš, zaštitu prirode i sigurnost reaktora (BMU) u Saveznoj Republici Njemačkoj preuzima svoj posao. U to vrijeme podaci o okolišu u DDR-u još uvijek vrijede kao tajna.

“Zeleni” su pokušaj da se u jednu stranku inegriraju: mirovni pokret, ženski pokret, alternativni i ekološki pokret. Rođenje “Zelenih” kao stranke pada u

vrijeme masovnih protesta protiv **dvojne odluke NATO-a²** početkom 80-ih godina. Vlada, politički protivnik pokreta, treba snažnog vanparlamentarnog političkog oponenta. Pojedinačni i slabo koordinirani protesti trebaju krov a politika jednu novu pragmatičnost. Ovaj zahtjev predvodnika pokreta logično vodi ka osnivanju “Zelenih” kao stranke. Apell iz Krefelda 1980. godine traži od Savezne vlade da povuče svoju saglasnost na odluku o raketama srednjeg dometa. Vlada ostaje tvrda i 1982. potpisuje Ugovor o stacioniranju raketa srednjeg dometa. Bonn se suočava sa najvećim demonstracijama u njemačkoj povijesti. Kako bi spriječili stacioniranje raketa, mirovnjaci i zaštitari okoliša mjesecima pokušavaju blokirati američko skladište raketa u Mutlangenu. Istina, uzalud – ali taj poraz ujedinjuje stranku i pored svih diferencijacija i različitosti u porijeklu.

Mada su Pokret protiv atomskih elektrana i mirovni pokret značajno vidljiviji i više profilirani od nadolazećeg Pokreta za zaštitu okoliša, upravo on prvi preuzima parlamentarne prepreke. Razlozi za to su što **Pokret za zaštitu okoliša** kojeg nose **prvenstveno komunalne građanske inicijative** teži ka poboljšanjima u komunalnom području, koja se mogu postići samo **suradnjom u komunalnim zastupništvima**. A ni ekološke udruge, s izuzetkom Greenpeacea, nisu tako politizirane u smislu odbijanja “vladajućeg sistema”. Članovi mnogih udruženja, kao npr. današnjeg Saveza za zaštitu prirode (Naturschutzbund, NABU), pripadaju više konzervativnom krilu i bave se zaštitom ptica i sličnim “čistim” temama zaštite prirode. Krajem 70-ih godina **građanske inicijative za zaštitu okoliša** priključuju se **pokrajinskim strankama** koje u mnogim savezним pokrajinama uspješno učestvuju na komunalnim pokrajinskim izborima.

Godine 1980. pokrajinske zelene stranke ujedinjuju se sa grupama iz mirovnog pokreta, ženskog i altrnativnog pokreta u **saveznu stranku “Die Grünen”** (Zeleni). Oni zahtijevaju ekološku, socijalnu, u bazi demokratsku i nenasilnu politiku. Nakon uspjeha na pokrajinskim izborima 1981. i 1982. godine “Zeleni” ulaze u Bundestag. **“Zeleni pacifizam”** partije daje pečat njenom identitetu i postaje osnovnim načelom zelene politike za sljedeći period.

Od početka se vodi snažna polemika o tome teži li stranka ka **učešću u političkoj moći** koja ja povezana sa kompromisima. Stranka se cijepa na takozvane realne političare (“Realos”) – njima pripada Joschka Fischer – i fundamenatliste (“Fundis”) – kao što je Petra Kelly. Real-političari žele ostvariti “zelene” predodžbe u okviru parlamentarne demokracije, fundamentalisti odbijaju političke kompromise, s kojima je takav put povezan. Dugoročno se u stranci probio kurs real-politike.

² Ponuda Varšavskom paktu o ograničenju postavljanja raketa srednjeg dometa sa obje strane linije odvajanja i odluka o postavljanju novih raketa srednjeg dometa u Zapadnoj Evropi u slučaju odbijanja ove ponude od strane Varšavskog pakta, prim. prev.

Državna politika zaštite okoliša daleko je zaostajala za impulsima ekološkog pokreta i zelenog pokreta. Ako je uopće i postojala, onda se sprovodila naknadna zaštita okoliša. Tek početkom 90-ih godina, nakon ujedinjenja Njemačke, zemlja čini prve korake od politike naknadne zaštite okoliša ka preventivnoj okolišnoj politici. Godine 1992. u Riu se održava susret na vrhu u pogledu okoliša i svojom sintagmom “sustainable development” (održivi razvoj, *prim. prev.*) daje pečat debati u vremenu koji predstoji. Ekološke su organizacije iz cijelog svijeta na ovom skupu prvi put predstavljene kao snažna grupa “stakeholdera”, a svojim analizama i zahtjevima daju ovom susretu na vrhu svoj vlastiti pečat. Zeleni pokret se globalno umrežava u faktor moći u pitanju održivosti, kojeg nacionalne vlade više ne mogu ignorirati.

Njemački ekološki pokret, a i “Zeleni” kao stranka, sada se moraju postaviti kako naspram nacionalnih tako i naspram globalnih izazova. U predstojećem periodu oni će biti predvodnici za jednu održivu Njemačku. BUND (Savez) će svojom studijom “Za budućnost sposobna Njemačka” razviti debatu širom zemlje o scenarijima održivosti i njihovoj implementaciji. Nekoliko će godina kasnije Savezna vlada ustanoviti Savjet za održivost. Ekološki pokret je tamo zastupljen na reprezentativan način.

1.2. Iznutra ili izvana? – čemu nas uči “Slučaj Njemačka”

Čemu nas uči kratak pogled na povijest zelenog pokreta u Njemačkoj?

- Ekološki je pokret u Njemačkoj **od početka bio politički pokret**, koji je bio otvoren za angažirane iz širokog spektra građana i građanki, pa stoga i **slabo homogen**. Široka je alijsa simpatizera neminovno vodila ka diverzificiranju organizacionih struktura pokreta. To nije niti snaga niti slabost pokreta, nego rezultat njegovog političkog razvojnog procesa.
- Logično je da je ekološki pokret iznjedrio jake ekološke organizacije koje su djelovale izvan političkih struktura moći i Zelenu stranku (koja se shodno svojoj povijesti nikada nije shvaćala kao “čista” ekološka stranka), koja je, istina, kao mala stranka imala ograničene mogućnosti djelovanja, no ipak postigla mnoge rezultate koji bi bez nje bili nezamislivi. Njemačka danas ima izvanredno okolišno zakonodavstvo. Donesena je odluka o napuštanju korištenja atomske energije i nju kao vladinu politiku nastavlja i Velika koalicija. To je možda najveći uspjeh Zelenih u posljednjoj Crveno-zelenoj koaliciji. Problemi sa otpadom su odstranjeni – i to zahvaljujući Zelenim na opozicionoj, a kasnije na vladinoj klupi. Njemačka više neće odlagati otpad, industrija i gradovi su izgradili najviše

moguće zatvorene kružne tokove uništavanja otpada. Da su Zeleni odbili učešće u vlasti, mnogi za okoliš relevantni zakoni ne bi bili doneseni. Za to je potrebna integracija u vladajuće strukture. Sa druge strane, uloga juniorskog partnera sa malim brojem glasača za Zelene bila je povezana sa bolnim kompromisima. Tako su se morali složiti sa učešćem njemačkih trupa na Balkanu, mada se to kosi sa osnovnim načelom pacifizma, sa kojim se identificira većina u stranačkoj bazi. Ovi primjeri pokazuju gdje leži manevarski prostor ali i granice jedne male Zelene stranke u spletkama oficijelnih političkih interesa.

- Uspjesi Zelene stranke zasigurno ne bi bili postignuti da Njemačka nije imala **ekstremno jake ekološke udruge** sa više miliona angažiranih članova, koji se angažiraju “izvanparlamentarno”, kao lobi za okoliš i očuvanje prirode. Primjer: napuštanje korištenja atomske energije. Bez stalnog pritiska udruga na vladu – pa i na Crveno-zelenu koaliciju – odluka o napuštanju ne bi bila donesena politički. Na drugoj je strani stajao i stoji vrlo jak lobi iz industrije i poduzeća iz atomske privrede. **Ekološke su udruge u Njemačkoj faktor moći.** One zastupaju interese velikog broja građana i za više od 25 godina svoga postojanja (Njemački savez za zaštitu prirode (NABU) je već proslavio 100. rođendan) razvile su visoku profesionalnost u svome radu te su tako kao eksperti postali važni **savjetnici, lobisti i advokati.** Za razliku od stranaka, one su o pitanju svojih aktivnosti i pozicija odgovorne samo svome članstvu. Što je manji broj članova koji donose odluke u nekoj udruzi, to je veća njena politička sposobnost djelovanja i fleksibilnost. Tako su se procesi donošenja odluka na principu bazične demokratije kod velikih udruga, dakle demokracija unutar samih udruženja, ponekad pokazali kao zapreke udruženju da odgovori na izazove. Dok je, npr., BUND razradio svoju poziciju za i protiv energije vjetra, protekle su godine. Borba između zagovornika obnovljivih energija i zaštitara ptica koji su se plašili povrede ptica krilima vjetrenjača protekla se godinama i paralizirala udruženje.

- Njemačke su ekološke organizacije sabiralište za članstvo koje se volonterski želi angažirati za zaštitu prirode. Da bi politički bile ozbiljno shvaćene, ekološke udruge su se – za razliku od Ekološke stranke – obavezale na **političku neutralnost.** Inače bi u svojim akcijama postale loptom za različite stranačke interese. Stoga su osnovna načela udruga i udruženja: **politička neovisnost od stranaka, samofinanciranje i nenasilnost.**

- **Službena politika (danas) ozbiljno prihvata i sluša ekološke organizacije kao “stakeholdere.”** One učestvuju na saslušanjima, na okruglim stolovima, vrše medijaciju u konfliktima, one su sebi izdejtvovala

pravo tužbe za udruženje, a što ima svoje utemeljenje u Saveznom zakonu za zaštitu prirode. Bez kampanje njemačkih i evropskih ekoloških udruga ne bi bilo Arhuske konvencije u njenom današnjem obliku, koja regulira pravo na pristup informacijama o okolišu i pristup sudstvu: procjene utjecaja na okoliš (PUO) u velikim projektima odvijaju se samo uz mjerodavno učešće za to ovlaštenih ekoloških udruga. Istina, ekološke organizacije još nisu spriječile niti jedan diskutabilan veliki projekat, kao npr. autoput ka Baltičkom moru A 20. Ovdje država ostvaruje svoj interes preko svoje “moći”. Jedna bi jaka zelena stranka u vladi taj odnos moći mogla izmijeniti u korist interesa okoliša i prirode.

- Ekološke organizacije i savezna stranka u svome “životnom vijeku” tvorile su relativno **malo strateških alijansi**. I dok su Zeleni, u vrijeme dok su bili u opoziciji, mogli prije računati na jačanje svojih pozicija kroz udruge, slika se izmijenila čim su se oficijelno našli u vladi. Tako su se “Zeleni” uspijevši u napuštanju korištenja atomske energije žalili na brojne prigovore udruga. Jer za udruge zahtjevi “Zelenih” nisu išli dovoljno daleko. Oni su beskompromisno zahtijevali real-politički neizvodivo “trenutno napuštanje korištenja atomske energije”. Sa druge strane, upitno je da li bi sada dostignuti “kompromis u napuštanju” sa rokom od 30 godina bilo moguće postići bez zahtjeva udruga za trenutnim napuštanjem. Ekološke organizacije ovdje djeluju na politiku kao “Pressure-Groups” (grupa za pritisak, prim. prev.), pa i na Crveno-zelenu alijansu. Sa moga stanovišta – odličan taktički potez udruga da se izvana i neovisno o politički mogućim opcijama sa maksimalnim zahtjevom prema politici, a na najbolji mogući način, ojača pozicija male Zelene stranke i time postigne visoka marža u cilju. Nažalost, ovu taktičku interakciju su obje strane slabo prepoznale i iskoristile kao šansu, prije su uvrijeđene okrenule leđa jedna drugoj.

- Bolje je funkcionirala saradnja između udruga i politike na **velikim temama koje se tiču budućnosti**, dakle više u oblasti srednjoročne i dugoročne politike – kako treba izgledati održiva Njemačka? Koje korake treba poduzeti u cilju veće sposobnosti za budućnost? Ovdje je već bivša ministrica okoliša Angela Merkel započela razgovor sa civilnim društvom, koji je sada institucionaliziran u Savjetu za održivost.

- Njemačke ekološke udruge su **udruge okolišne politike**. Radi se o tome da se **ekološka svijest koja je duboko prisutna kod stanovništva** (u Njemačkoj svako sam odvaja svoj otpad) prenese u odgovarajuće politike a one onda u važeće pravo. Time se udruge i upitane i neupitane miješaju u političke procese, imaju sposobne lobiste i priskrbljuju sebi mandat za svoje aktivnosti a time i podršku svoga članstva i medija. U 25 godina političkog djelovanja udruge su naučile savladavati **zanat**

uspješnog političkog djelovanja. Ako su se udruge prije 10 godina i branile protiv pojedinih projekata kao što su npr. omražena postrojenja za spaljivanje otpada, danas strategija ide u tom pravcu da se mobiliziraju cijele grupe konzumenata (sjetimo se bojkota Shella ili bojkota genetski modificiranih proizvoda od strane konzumenata). Tako građanin postaje politički aktivista za okoliš, a politika bar neće proći mimo njega, ako je on još i budući birač.

- O nekom se **njemačkom ekološkom pokretu danas ipak ne može govoriti.** Organizacije, udruge i inicijative konkuriraju jedna drugoj u članstvu i priložima i to prije razgraničavanjem (prepoznatljiv profil) nego nekom usaglašenom akcijom “koja narušava profil.” Istina, udruge koaliraju u osnovnim pitanjima okolišne politike, kao u njihovom stavu u odnosu na atomsku energiju i genetsku tehnologiju. One su tu potpuno u tradiciji osnovnih načela ekološkog pokreta, starog više od 30 godina.

2. Ekološki aktivisti u carstvu sredine – ko štiti okoliš u Kini?

Nasuprot visoko razvijenoj Njemačkoj, Kina je zemlja u razvoju u pogledu iskustava i uspjeha ekološkog pokreta. Angažman u civilnom društvu je postao tema tek od Svjetske konferencije o ženama 1995. godine. Nevladine organizacije nailaze na dosta nerazumijevanja i gotovo uopće nemaju državnu podršku. Usprkos ovim nepovoljnim uslovima sve više i više ljudi angažira se na zaštiti okoliša. Pred zagušujućim ekološkim problemima, koji su rezultat kineske socijalističke prošlosti i današnjeg brzog privrednog razvoja, kod mnogih raste svijest da ne može više ići ovako. Brzo bogatstvo na štetu okoliša i zdravlja jeste korak u slijepu ulicu i u suprotnosti je sa kineskim oficijelnim izjašnjenjem u Johannesburgu o koncipiranju strategije održivosti za zemlju i njenom sprovođenju u politiku. Prepreka je, za razliku od Njemačke, to što ekološka svijest u širokim masama gotovo da ne postoji, što znači da se ovdje najprije treba raditi na prosvjeđivanju i informiranju. To i jeste težište rada većine ekoloških organizacija.

Tako su njihove aktivnosti usmjerene prvenstveno na izgradnju svijesti o ekološkim problemima i sopstvenim mogućnostima djelovanja u školama i vrtićima, na akcije čišćenja (“čisto brdo”, “čista rijeka”) ili akcije pošumljavanja predjela bez drveća, a manje na upliv u odluke i razvoj u okolišnoj politici. Razlogom za to jeste već spomenuta potreba da se najprije razvija ekološka svijest, prije nego se aktivno uz podršku stanovništva mogne sprovesti zaštita okoliša. Dalji razlog jeste to što mladim organizacijama nedostaje iskustvo, snaga i legitimitet da bi uopće postale ravnopravan partner mnogim

donosiocima odluka na različitim nivoima. Kao i u Njemačkoj, ekološke organizacije su politički mandatirane brojnošću i spektrom interesa njihovih članova i onih koji im pružaju podršku. Bez jedne takve osnove oni se u društvenom smislu kao grupa aktera jedva mogu primijetiti.

Još se ne može govoriti o ekološkom pokretu u Kini, ali ipak postoje takozvane ekspertne NVO, sastavljene prvenstveno od akademika/akademičarki sa ekološkom sviješću, koje posjeduju stručno znanje na visokom nivou i već su jednom bili pozivani kao “politički savjetnici” od strane Državne administracije za okoliš ili Državne uprave šuma. A i lokalni uredi za okoliš traže suradnju sa ekološkim organizacijama, posebno u okviru zakonski utvrđenog postupka sudjelovanja u procjenama utjecaja na okoliš.

Takozvane “Pressure-Groups” (grupe za pritisak, *prim. prev.*), koje vrše pritisak radi ostvarivanja njihovih ciljeva, u Kini ne postoje, iako u Pekingu već četiri godine postoji ured Greenpeacea. Organizacija je svoj stil rada prilagodila kineskoj kulturi suradnje i traži blizinu centralnoj vladi gdje god je to moguće. Zato uspješno – i to uz podršku Državne uprave za okoliš (koja ima status ministarstva okoliša) – atakuje na ekološke prijestupe internacionalnih koncerna, kao što su, npr., akcije sječe šume u provinciji Yunnan na sjeverozapadu zemlje koje poduzima transnacionalni drvni koncern APP sa sjedištem u Singapuru.

Političkog je otpora nekih kineskih ekoloških grupa – ipak jače izraženog kod eksperata, naučnika i čak parlamentaraca – bilo i ima ga kad su u pitanju **diskutabilni veliki projekti**, kao npr. brana Tri klanca je primjer za žestoke rasprave čak i u vladi, koja je morala prvo predočiti nove podatke i fakta prije nego je parlament odobrio projekat. Danas su planirani projekti izgradnje brana na rijeci Nu, također u provinciji Yunnan, cilj otpora kineskih zaštitara okoliša koje i mediji podržavaju. Na tim se velikim projektima “politiziraju” ali i “profiliraju” kineske grupe za zaštitu okoliša. Organizacija “Green Watershed” npr. i grupa “Green Earth Volunteers” sa sjedištem u Pekingu, koju vodi angažirana nekadašnja novinarka koja se bavila pitanjima okoliša, postigle su medijsku pozornost za projekat kada su se sa grupom od 50 eksperata, novinara i stručnjaka za okoliš odvezli na mjesto izvođenja projekta i tamo dokumentirali da su – uprkos nedostajućim građevinskim dozvolama Ministarstva za okoliš – u stijeni već izbušene rupe za potrebna miniranja. Za građevinsku bi dozvolu bila potrebna procjena utjecaja na okoliš, a ni ona nije napravljena. Sa zahtjevom da se poštuju kineski okolišni zakoni, udruge su bile u stanju postići odlaganje projekta na najvišem nivou – stopirao ga je predsjednik vlade lično. Da li zauvijek ili samo dok se ne napravi procjena utjecaja na okoliš, znaju zvijezde. Uprkos neizvjesnom ishodu, ovo je značajan politički uspjeh mladog ekološkog pokreta u Kini, kojim se on s pravom ponosi.

Politički spretno i shodno kineskoj kulturi udruge ovdje koriste interesne konflikte između Kineske centralne vlade i vlada u provincijama ili službi za planiranje. Dok npr. administracija za pitanja okoliša u Pekingu insistira na sprovođenju zakonski propisane procjene utjecaja na okoliš – to je i centralni zahtjev udruga – nadležna vlada u provinciji na to ne obraća pažnju. Svojim zahtjevom za sprovođenje procjene utjecaja na okoliš ekološke organizacije jačaju poziciju Centralne vlade i mogu biti sigurne u njenu podršku. Ova spretna strategija suradnje unosi balans u neujednačen odnos snaga između slabih organizacija civilnog društva i snažne politike i konačno prenosi konflikt na nivo politike.

Općenito je sposobnost za kooperaciju i želja za kooperacijom ekoloških organizacija u Kini mnogo jača nego, npr., u Njemačkoj. Pa i osjećaj zajedništva. “Zajedno smo jaki” ovdje je deviza. **Mreže ekoloških organizacija** je istina teško koordinirati, ali se lako mogu mobilizirati. Internet je svugdje dostupan i besplatan, jednim bi se klikom miša u budućnosti moglo povezati mnogo malih organizacija i tako usklađenim akcijama ostvarivati ekološke interese. Primjer je za to kampanja mreže od 53 organizacije u Pekingu, vođena posljednja dva ljeta, takozvana Kampanja 26° C. Cilj je kampanje bio da se klima-uređaji u gradu, koji su podešeni na hlađenje na 18° C i niže, podešavaju na temperaturu od 26° C podnošljivu i u ekološkom i u zdravstvenom pogledu, a da se time postignu i značajne uštede energije za Peking u kojem vlada nedostatak energije. Ljeti klima-uređaji u Pekingu progutaju i do 40 % energetske potrebe grada. Zajedničkom kampanjom Mreže 26° C i uz veliku medijsku pažnju – jedna velika pekinška dnevna novina uspostavila je stalnu kolumnu za ovu kampanju – moglo se najprije uvjeriti hotele sa pet zvjezdica, zatim ambasade i menadžment poslovnih zgrada da se priključe kampanji. Na kraju drugog ljeta bio je postignut cilj kampanje – zamjenik je predsjednika vlade za grad Peking proglasio 26° C kao smjernicu.

5. OD AKTIVIZMA DO POLITIČKOG UTJECAJA

Srdan Dvornik

0. čemu politika?

U idealnom slučaju, između dviju stvari u temi ove rasprave udaljenost bi trebala biti jednaka nuli. Građanski aktivizam bi već sam po sebi trebao biti djelovanje koje ostvaruje i neki politički utjecaj, jer se bavi nekim realnim i značajnim problemom društvenog života, s ciljem da ga riješi ili ublaži nekom društvenom promjenom. Pogledamo li, međutim, kako svoje djelovanje i njegovo društveno značenje određuju same najuočljivije akterke civilnog angažmana, tzv. nevladine organizacije, nailazimo veoma često, pored standardnih atributa “nevladina” i “neprofitna”, još i na oznaku “nepolitička”. Prva dva obilježja situiraju takve organizacije u ‘sektorskom’ smislu. Ako se djelatnosti u odnosu na dominantni ekonomski obrazac mogu dijeliti na profitne (bez obzira na to jesu li i profitabilne ili ne) i neprofitne, a po statusu vlasnika na javne i privatne, po tim dvama kriterijima možemo razrezati sve djelovanje u jednom društvu na četiri ‘sektora’: javni neprofitni (državne i javne institucije i službe), javni profitni (javna poduzeća), privatni profitni (privatna poduzeća, bilo u pojedinačnom ili u dioničkom vlasništvu) i privatni neprofitni. Organizacije civilnog društva bi, dakako, spadale u ovaj potonji, jer čak i ako iz nekih svojih djelatnosti mogu ostvariti prihod, od njega – i kad bi bio veći od troškova – ne mogu privatno prisvojiti profit, a u pogledu vlasništva pripadaju svojim osnivačima i osnivačicama i/ili članicama i članovima, a nipošto državi³.

Takav razmještaj samo pokazuje kako podjela na ‘sektore’ baš ništa ne kazuje o onome što civilno društvo čini upravo takvim, tj. civilnim. Što sve, naime, čine, i kakve sve mogu biti te nedržavne organizacije?

Najkrupnije i najsnažnije su, bez sumnje, interesne (sindikati, udruženja poslodavaca, profesionalna udruženja itd.) i svjetonazorske grupacije (crkve, sekte). Njihovo članstvo je okupljeno jasno profiliranim interesima, ili pak visoko organiziranim uvjerenjima, koje ga motivira da organizacijskim

³ U strogom smislu, trebalo bi ih označavati kao nedržavne, jer nisu vlasnički neovisne samo o vladama, već i o bilo kakvim državnim i javnim institucijama. Pridjev “nevladine” potječe iz neznanja o višeznačnosti engleske riječi “government”, koja osim vlade označava i čitav sistem vladavine, te je taj pridjev (zajedno sa “zagovaranjem”, “osnaživanjem” i inim biserjem) po tome jedan u nizu primjera kako se i osnovni pojmovi, umjesto kroz autentično iskustvo građanskog angažmana, ‘stječu’ zbrzanim ‘prevodenjem’.

hijerarhijama poklanja visok stupanj povjerenja ili ovlaštenja, ali i znatne novčane priloge, na osnovi kojih te organizacije mogu financirati kako administrativne aparate, tako i veoma zahtjevne aktivnosti. Društveno uvriježeni interesi odnosno uvjerenja koja motiviraju članstvo osiguravaju tim organizacijama priličnu stalnost.

Drugi izražen, mada ni izdaleka tako istaknut oblik okupljanja, zapravo je također uvjetovan posebnim sklopom interesā – interesā vezanih uz lokalitet obitavanja (od malih lokalnih grupiranja do regija). Tu se smješta i dio grupa i organizacija angažiranih na zaštiti okoliša. Takve organizacije mogu biti i trajne, ali su prvenstveno mobilizirane postojanjem konkretnih, jasno lociranih problema.

Sljedeća osnova okupljanja i organiziranog djelovanja su posebne potrebe diktirane nekim manjinskim obilježjem koje u danom društvenom kontekstu predstavlja ograničenje ili prepreku u pristupu društvenim dobrima. To su udruge osoba s invaliditetom, etničkih, vjerskih, seksualnih ili nekih drugih manjina. Koliko god nekome bilo problematično smještanje svih ovih kategorija u istu skupinu, treba upozoriti na to da činjenica što stanovito konstitutivno svojstvo predstavlja ograničenje ili prepreku u pristupu društvenim dobrima ne govori o samim manjinskim kategorijama, nego o društvu koje određuje dominantni kontekst, u kojemu neka manjinska pozicija smanjuje šanse za određene poslove, karijere, društvene položaje ili druge pogodnosti.

Konačno, najintrigantnije vrste organizacija civilnog društva su one koje se dragovoljno okupljaju motivirane nekom vrednotom – zaštitom i promicanjem ljudskih prava, demokratskim inicijativama, zaštitom okoliša i održivošću života, i još mnogo drugih. Njihovo je članstvo i aktivističko jezgro stvar čiste volje individua koje ih sačinjavaju (koliko god svaka pojedinačna volja mogla biti uvjetovana kojekakvim partikularnim faktorima, od visokih moralno-odgojnih, preko latentno interesnih, do psihopatoloških) i ne da se izvesti iz objektivnih socioekonomskih faktora.

Možda se već dalo zapaziti da ovaj prikaz ne obuhvaća organizacije koje nastaju radi zajedničkog prakticiranja neke aktivnosti koja članicama i članovima donosi zadovoljstvo ili korist (razni hobiji, sportovi, samopomoć i t. sl.). Naime, kada se kao tema uzimaju razni oblici građanskog angažmana, pitanja o kojima se zapravo radi jesu da li, u kojoj mjeri, i kako građani i građanke pokušavaju djelovati na društvene uvjete svojeg života, a ne samo kako u svojim privatnim, pa makar i grupnim aktivnostima naprosto slijede svoje interese.

Zbog toga je analiza puta između građanskog angažmana i političkog utjecaja zapravo tautolozijska: sam predmet promatranja je izabran tako da se fokusira

na to kako građanke i građani – privatni subjekti – djeluju na ono što se tiče zajednice, dakle *per definitionem* politički.

Velike interesne i vjerske organizacije su svojom težinom postigle neke ustaljene i direktne utjecaje na politički proces. Vjerske zajednice zaključuju ugovore s državama, a sindikalne i poslodavačke imaju u mnogim zemljama osiguran udio u tripartitnim konzultacijama s vladom. S druge strane, mnoge organizacije, premda nedržavne, svoje ‘mjesto pod Suncem’ vide u obavljanju neke javne funkcije, odnosno pružanju neke društvene usluge, *umjesto* državnih i javnih institucija, ali u partnerskom sporazumu s njima. Kako je s ostalima, koje se zalažu za vrednote ili interese koji nisu već priznati? Imaju li šanse da i one svoje zalaganje za cilj koji smatraju vrijednim dovedu do uspjeha koji se očituje u trajnoj društvenoj promjeni?

Pogledajmo, ponajprije, kako zaista stoji s potrebom i spremnošću na takav utjecaj. Govoreći iz perspektive aktivistā, prvo je pitanje: Što hoćemo? Zastupamo neke moralne vrednote ili ideale, neka prava, i mnoge posebne interese. Što znači “zastupamo”? Ne ispovijedamo ih kao kakvu vjeru, nego želimo u društvu ili njegovom lokalnom dijelu poboljšati stvari. A čim se latimo tog poboljšavanja, tog djelovanja radi promjene u društvu, zagazili smo u politiku, jer želimo da promjene koje smatramo potrebnima postanu norma koja važi za cijelo društvo, da budu ugrađene u strukturu i/ili djelovanje javnih institucija, ili da se odraze u javnom mnijenju. Ulazimo u okruženje sasvim drukčije od djelovanja u vlastitoj organizaciji ili krugu istomišljenika. Nemamo više posla samo s ljudima koji dijele naša uvjerenja i ciljeve. Moramo s ‘propovijedanja obraćenima’ tj. istomišljenicima preći na djelovanje prema svima oko nas, izboriti javnu legitimnost za svoje ciljeve i zahtjeve.

Političko djelovanje nipošto ne znači da se moramo uključiti u neku partiju i da nam je cilj da dođemo na vlast. To samo znači da želimo utjecati na to kako se upravlja našim društvom i kako se uređuju one zajedničke funkcije života u njemu. I to je politika. Štoviše, to je jedini put da u društvu ostvarimo poboljšanja koja želimo.

Pa ipak, koliko god se ovo upravo rečeno činilo očevidno, ne može se tek tako preći preko činjenice da gotovo svi akteri civilnog društva nastoje izbjeći stavljanje političke dimenzije svojeg djelovanja u prvi plan. Kakvo smo iskustvo s politikom imali posljednjih decenija? U komunističkom režimu političko je bilo zaposjednuto vladajućom ideologijom i monopolističkom partijom (koja zbog toga i nije bila partija, jer nije bila *dio* ili *strana* – latinski: *pars*). Poseban, djelomice otvoren i do neke mjere liberalan tip komunističkog režima koji je vladao u SFR Jugoslaviji, a koji neki obilježavaju i ‘mekim’ totalitarizmom, služio se totalitarnim pritiskom na ‘ekonomičan’ način, samo u mjeri koja je smatrana nužnom. Stanovnici-podanici, doduše, nisu uživali

političke slobode, ali su za razliku od režima pod sovjetskom dominacijom mogli putovati u inozemstvo, nešto se više baviti privatnim biznisom, a bila su im u većoj mjeri dostupna i potrošačka dobra. Autonomija društvenih poduzeća, koja su većinu cijena formirala na tržištu, dovela je i do nešto efikasnije privrede, a sloboda putovanja u inozemstvo donosila je ekonomsku korist u vidu masovnog izvoza radne snage, koja je – zahvaljujući više decenija održavanoj iluziji “privremenog” rada u inozemstvu – redovito slala kući znatne devizne iznose. Tako je decenijama trajao prešutan pakt: živjet ćete relativno pristojno, samo ne dirajte u politiku. Suprotno stereotipnoj predstavi o hiperpolitizaciji društva pod komunizmom, ono je bilo do kraja depolitizirano, toliko da se i samog komunističkog režima riješilo bez političke mobilizacije nezadovoljstva kakva se dogodila od Rumunjske do Poljske.

Ono što je uslijedilo nije bilo osvajanje političkoga kao poprišta demokratskog zastupanja društvenih interesa, nego uspostavljanje “nacionalnih” država, i to nacionalnih u srednjoevropsko-balkanskom smislu – kao najvišeg organizacijskog oblika *etničkih zajednica*. Takve “države” (ostavljajući po strani sva još otvorena pitanja konstitucije, nedovršenosti, nasilja, ovisnosti o međunarodnoj kontroli) nisu postavljene kao nešto što služi društvu, jamči prava i sigurnost i osigurava neophodne zajedničke i javne funkcije, nego kao ostvarenje transcendentnih vrednota nacionalnog identiteta. Konstitutivno, one nisu izvedenica demokratske volje, nego neposredno otjelovljenje samog (etno)nacionalnog zajedništva. Zbog toga i dalje u javnom diskursu dominira pitanje “čija” je država (u smislu besmislica o “matičnim” ili “konstitutivnim” narodima, shvaćenima, dakako, ne kao demos, već kao etnos), a vladavina prava jednaka za sve još se uvijek doživljava kao ustupak inozemnim pritiscima.

Ako je civilno društvo oznaka za djelovanje kojim se građanke i građani aktivno uključuju u formiranje volje o zajedničkim i javnim stvarima, ova iskustva nedavne prošlosti pokazuju da je ono zajedničko bilo već *zaposjednuto*: bilo komunističkom, bilo nacionalističkom ideologijom kojom se zajedničko uspostavlja ‘odozgo’, a ne izvodi iz demokratske volje ‘odozdo, na osnovi (prešutnog) društvenog ugovora koji svima jamči prava i mirnu koegzistenciju. Premda se onu prvu uglavnom mrzilo, a ovu potonju doživljavalo sa strahopoštovanjem, a često i samo poštovanjem, i komunistička i nacionalistička ideologija su temeljna pitanja konstituiranja političke zajednice ‘rješavale’ bez pitanja konkretnih, individualnih građana i građanki (koji, prema tome, nisu ni bili građanke i građani, već podanici), čime su politiku održavale kao nešto strano životnom svijetu.

No, ni prvi koraci postkonfliktne normalizacije ne ohrabruju. Formalni politički (višepartijski) pluralizam otvorio je ipak prostor za konkurenciju različitih

ekipa koje se bore za vlast. Međutim, društva čije privrede još nisu zadobile autonomiju, te su i dalje klijentelistički ovisne o političkim strukturama, nemaju snage za stvarno ograničavanje vlasti, a smjenjivanje garnitura na vlasti (što još nipošto ne znači i “promjenu vlasti”, kako se po medijima može neprestano čuti i čitati) ne znači promjene u zastupanju različitih društvenih interesa, nego samo to da neka nova, ili nova-stara skupina stječe priliku za korištenje sveprožimajuće moći. Za razliku od nedavne mržnje ili (straho)poštovanja, u ovakvom postavu se politiku i političare naprosto prezire kao *politikante*, one koji zastupaju političke ideje i bore se za vlast samo u vlastitu korist.

Na takvoj podlozi, može se s mnogo razloga govoriti i o tome da ‘misija’ organizacija civilnog društva uključuje i osvajanje politike i političkoga kao sredstva i prostora za izražavanje, zastupanje i ozakonjivanje društvenih interesa. Svim apolitičnim odbojnostima i prezirima usprkos, već i građanska inicijativa u najmanjoj lokalnoj sredini, ako zastupa neki autentičan interes konkretnih ljudi, i ne bježi prečicom pod skute kakva pokroviteljskog kolektivnog autoriteta, uvodi na scenu nov odnos demokratske i participativne politike.

Ono što slijedi posvećeno je pitanju *kako* na toj sceni biti ‘igrač’ koji i uza svu konkurenciju može na nešto utjecati.

1. problem

Bilo da se organiziraju za djelovanje zbog toga što smatraju da je postojeće društveno stanje u teškom neskladu s nekom vrednotom, ili zbog toga što to stanje ne zadovoljava njihove potrebe, oni koji to čine – da bi svoj stav pretočili u društveno djelotvornu akciju – prvo moraju sebi postaviti pitanje: **“Je li naš problem zaista problem cijele zajednice?”** (pri čemu se “cijela zajednica” može odnositi na bilo koju razinu, od najužeg lokalnog susjedstva, preko regije ili nacije, do globalnih pitanja) Kao što je već u uvodu istaknuto, ni najuzvišenija moralna uvjerenja, kao ni najautentičnija potreba, neće sami po sebi pokrenuti nikoga izvan kruga koji dijeli to uvjerenje ili potrebu. Ako želimo da se taj problem društveno riješi, moramo moći pokazati da on nije samo naš, već zaista društven.

Problem može biti društven čak i ako to većina ne vidi, ali je bitno da se njegovu društvenu narav može demonstrirati.

Osnovni tip neosvijesteno društvenog problema je onaj koji pogađa značajan dio društva, mada to većina ne primjećuje, ili premda većini nešto tome suprotno izgleda važnije i privlačnije. Jedan od najpoznatijih primjera je

održiv razvoj. Dok većina sretno uživa u potrošačkim dobrima i zanemaruje činjenicu da su ona plod prekomjernog iskorištavanja sirovina i/ili energije, manjini koja se potrudila bolje proučiti sve ekološkijske konsekvencije je jasno da će u doglednoj budućnosti cijena današnjeg uživanja biti veoma teška. Ili, na lokalnoj razini, danas se može činiti da je izgradnja brane za hidroelektranu dobra jer donosi radna mjesta i veću proizvodnju energije, ali jednoj organiziranoj manjini mogu biti poznate i dugoročnije posljedice – promjena režima podzemnih voda zbog zamuljivanja korita, uništavanje ambijentalnih vrijednosti i gubitak mogućih budućih prihoda od turizma itd.

U svim ovakvim slučajevima problem je zaista problem većine, ali ona to još ne vidi.

Mnogi problemi su, međutim, istinski društveni problemi i kad nikako ne pogađaju većinu. To su oni koji se tiču nekih opće usvojenih vrednota. Jedan od najupečatljivijih primjera su prava osoba s invaliditetom. Smatra se realističnom procjena da je nekim vidom invaliditeta pogođeno oko 10 % stanovništva. Premda se postotak doima kao visok kad ga doživljavamo sa stajališta ljudi koji imaju poteškoće u kretanju, komuniciranju, radu... ta brojka od 10 % istodobno kaže i to da za 90 % stanovništva, ili barem za 60-70 % (ako izuzmemo one čiji članovi obitelji ili bliske osobe pate od invaliditeta) invaliditet *nije* problem. Pa ipak, jest. Ne zbog toga što direktno pate, nego zbog toga što saznanje o poteškoćama drugih djeluje na vrednotu solidarnosti i pogađa ljudsku empatiju, koja je zajednička velikoj većini u najmanju ruku zbog polusvjesnog ‘znanja’ da se tako nešto može dogoditi i njima. Samo se na takvim duboko uvriježenim stavovima može zasnivati prihvaćanje prava manjina, siromašnih ili marginaliziranih, koje znači naprosto to da je i problem koji pogađa malen dio društva ipak društveni problem.

Moguće su i dalje izvedenice, koje društvenost problema protežu na potencijalne rizike i potrebe, na potrebe potencijalnih bića (budućih generacija), ili na ne-ljudske oblike života (zaštita životinja, ili čak i nastojanja na priznavanju nekih njihovih prava).

U svakom slučaju, ako se kreće u borbu za priznanje nekog problema ili potrebe, treba imati spremne argumente koji će potvrditi da to nije problem tek šačice uvrnutih zanesenjaka ili sebične grupe, nego nešto čemu svi trebaju posvetiti pažnju.

2. iznošenje na ‘dnevni red’

Tim prvim korakom tek smo samima sebi razjasnili da imamo uporište za iznošenje problema pred javnost i odgovorne političke instance, ali nismo

još učinili ni korak u samom tom iznošenju. Bila bi iluzija očekivati da će pažnje vrijedan problem zaista sam sobom i privući društvenu pažnju. Mada trivijalna, ova konstatacija nažalost nije suvišna: njena se opravdanost potvrdi svaki put kad se predstavnici kakve nedržavne organizacije počnu tužiti na medije i političare koji ih ignoriraju i ne cijene vrijedne stvari koje oni čine i zastupaju. Da je problem o kojem je riječ bio *prepoznat* kao nešto važno, on bi bio i *priznat* kao tema za medije i za političke debate. Dakle, posao njegovog isticanja na javni (a onda i politički) ‘dnevni red’ tek treba odraditi.

Prisutnost ili odsutnost neke teme u javnosti ili na mjestima gdje se donose političke odluke nije (samo) stvar (ne)znanja novinara i političara. Ona je i pitanje interesā. Formalna demokratska procedura, u kojoj se odluke donose tako što netko zainteresiran daje poticaj, član ili članica predstavničkog tijela iznese prijedlog, o njemu se debatira i pribave se stručna mišljenja, pa se na kraju glasanjem provjeri ima li prijedlog većinsku podršku, nakon čega postaje obvezujućom odlukom – to je priča za naivne. Članovi i članice predstavničkih tijela nemaju nikakvu obavezu preuzimati prijedloge ‘iz naroda’, ali imaju obvezu da postupaju po direktivama vodstva partije na čijoj su listi izabrani. Ta vodstva – ako su u poziciji da sama ili u koaliciji kontroliraju većinu u predstavničkom tijelu – teme o kojima će se odlučivati biraju po tome jesu li im u interesu, jesu li u interesu važnim partnerima ili klijentima, ili bi mogle dovesti do ublažavanja ili uklanjanja nekih poteškoća.

Prije no što se formira dnevni red u doslovnom smislu, odigrala se već iz kulisa borba za prioritete. Onaj tko pokuša prodrijeti s nekom temom izvan tog zatvorenog kruga interesnih igara dobit će dojam kao da je negdje donesena odluka da se njegova tema odbaci, a da nigdje, ni u kakvom zapisniku ili pisanoj službenoj odluci nema ni traga takvom isključenju ili odbacivanju. I doista, takva odluka nije morala biti ni donesena, niti se o tome uopće moralo makar i neformalno raspravljati. Jednostavno, dominantni interesi i ideje stvaraju okvir u koji se neke nove ili alternativne teme ne uklapaju, pa bivaju ‘odbačene’ implicate. Umjesto otvorenom odlukom i negativnim odgovorom, to odbacivanje se manifestira ili ignoriranjem ili tretiranjem prijedloga kao iracionalnog, nerealističnog, kao ploda opsesivne mašte... Rasprava o ekološkim problemima mogla je tako izgledati u doba općeg potrošačkog poleta i privrednog rasta u najrazvijenijim zemljama sredinom šezdesetih godina, ali i u doba još svježije poratne obnove u ovim krajevima, gdje se svaka nova proizvodnja dočekuje kao čaša vode u pustinji. Pokretanje pitanja prava etničkih manjina, ili gonjenja ratnih zločina s ‘naše’ strane, u društvu pod hegemonijom nacionalizma izgledalo je tako u najbližoj našoj prošlosti.

Moguće je, međutim, da se isključujućim ideologemima i svjesno manipulira. Tako se nedavnu građansku inicijativu protiv izgradnje crkve na zelenoj

gradskoj površini, uz peticiju da se lokacija buduće crkve pomakne samo koju stotinu metara, pokušalo ušutkati prenošenjem spora na teren na kojem ga ‘ne smije’ biti – optužbom inicijatora peticije da su protiv izgradnje crkava uopće. Na sličan način, protivljenje vojnom poligonu i uništavalištu eksplozivnih sredstava u neposrednoj blizini nacionalnog parka i izvora pitke vode može se neutralizirati talambasima o vojsci koja je izgradila i obranila domovinu i o obavezi besprizivnog povjerenja u heroje koji ju vode.

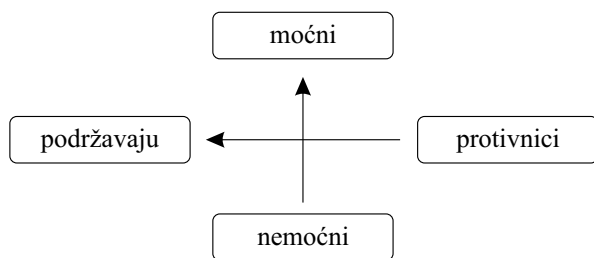
No, i u potonjem slučaju, kada se nezgodni prijedlozi, pa i same teme, nastoje isključiti svjesnom manipulacijom, u podlozi stoje neki utvrđeni tabui. Bilo da se takvi prijedlozi onemogućuju stoga što su navodno u neskladu s racionalnim prioritetima, bilo stoga što krše nedodirljive ideje i vrednote, bitno je da se isključuju *preventivno*, tako da se ne daje šansa argumentima u njihovu korist, niti se mora iznositi argumente protiv njih. U oba oblika, isključenje se ne izlaže optužbi za ‘cenzuru’, već se u punoj mjeri oslanja na općeprihvaćene stavove. Zbog toga se takva preventivna isključenja, koja imaju snagu odluke, a da čina odluke nema, u politologiji (pobliže, u *policy-analizi*) nazivaju *neodlukama*.

I opet, pred takvim stanjem stvari najlošije je reagirati frustracijom zbog toga što “nitko ne želi čuti argumente”, zbog “zavjere šutnje” ili zbog toga što “odgovorni” ne uviđaju društvenu korist. Neodluke su dio zbiljskog procesa, baš kao što su i ideologije – sistematski iskrivljeni oblici svijesti – dio društvene svijesti. Kao što politika nije prostor otvorenog i pluralističkog demokratskog odlučivanja, niti javnost nije prostor otvorenog i tolerantnog komuniciranja. I jedno i drugo su poprišta interesā, koji uopće ne moraju biti autentična i racionalna tumačenja zbiljskih potreba.

No, ni jedno niti drugo ne znači da je prostor beznadno zatvoren. Ali treba mu znati naći pukotine.

3. poprište

Siguran je početak napraviti pregled onih koji će se našim prijedlozima protiviti i onih koji će ih podržavati, sa svim međustupnjevima, od ignorancije, preko nerazumijevanja i krivog razumijevanja, do neutralnosti. Također, te ‘aktere’ treba razlikovati i po tome koliko su moćni ili nemoćni, također sa svim smislenim međustupnjevima, npr. ugleda bez direktne moći odlučivanja, ovisnosti o drugima, potpune pasivnosti itd. Za to se, ako je potrebna veća preglednost, može upotrebiti i grafički prikaz ‘polja’:

tako da se u svaki kvadrant smjeste odgovarajući akteri – moćniji na viša mjesta, protivnici više udesno, i obrnuto. Kao aktere treba uzeti u obzir sve koji na naš problem, raspravu o njemu i eventualno rješavanje mogu imati utjecaja. To su, dakako, u prvom redu direktno zainteresirani, te oni koji su po našem sudu i direktno odgovorni, bilo kao uzročnici problema, bilo kao oni koji su nadležni da o rješenju donesu odluku. Ali tu stvar, naravno, ne prestaje. Postoji širi krug onih koji imaju utjecaja na neposredne aktere, zatim oni čije bi interese – pozitivno ili negativno – pogađalo rješenje problema kad bi bilo usvojeno i provedeno. Nadalje, tu su možda akteri koji u ovu situaciju uopće nisu uključeni, ali imaju sličan problem, pa se od njih može očekivati solidarnost ili zainteresiranost za rješenja kao presedan, ali i isto to na strani onih koji su zainteresirani da se problem ne riješi. Konačno, tu su oni koji izvještavaju i o događajima i o problemima – novinari i urednici javnih glasila. Mediji nisu jedinstvena grupacija; treba razlikovati lokalne i nacionalne, štampane, emitirane i elektroničke i kod svakoga procijeniti utjecaj i moguć stav spram našeg problema.

Na ovaj se način može predviđati s kim će se trebati sukobiti, kome suprotstaviti argumente, koga se može pridobiti a tko je već ‘gotov’ saveznik, samo mu se treba obratiti i informirati ga. Ne valja podcijeniti nemoćne, jer svaki nov glas može biti značajan ako se uspije otvoriti javna debata. Ne treba ni precijeniti moćne, jer – kao što pokazuje priča o neodlukama – znatan dio njihove moći počiva na tome da se alternativne ideje niti ne pripuste u prostor javnosti i političke rasprave. No, u svakom slučaju, treba odabrati one oko čijeg se uvjeravanja vrijedi potruditi (bilo kao saveznika, bilo kao protivnika dostupnih uvjeravanju), te, nasuprot tome, one koji su ili previše pasivni ili udaljeni da bi ih se moglo pridobiti, ili na previše suprotnim pozicijama, dakle one s kojima će se komunicirati samo putem javnosti.

Konačno, treba procijeniti što najznačajniji akteri (ne)znaju o problemu i mogućim rješenjima. Već je dovoljno objašnjeno da protivljenje nipošto ne mora potjecati od neznanja i da se često radi o suprotnim interesima. Pa ipak, i takvi protivnici će – budu li natjerani, što nam je i cilj – pred javnošću možda

izaći s nekim protuargumentima, pa nije naodmet imati spremne odgovore. Za one pak koji zaista nedovoljno znaju, dobro potkrijepljene informacije mogu značiti i promjenu osnovnog stava.

4. izlazak u javnost

Znajući sa sigurnošću da pokrećemo problem koji je i realan i društveno relevantan, te svjesni da jednostavno prikazivanje vjerojatno neće privući javnu pažnju, odnosno da će ga blokirati zatvorena svijest ili suprotni interesi, za prvo javno plasiranje treba odabrati neku njegovu drastičnu posljedicu koja se može realno očekivati, ili veoma upadljivo odstupanje problematičnog stanja od neke društvene ‘normale’ (bilo vrijednosne, bilo statističke). Primjera prvog pristupa možemo naći mnogo u javnom plasiranju ekologijskih problema. Najpoznatiji su *Granice rasta*, publikacija koja je svijetu saopćila da bi tadašnji privredni rast, ekstrapoliran u neku sagledivu budućnost, doveo do katastrofalnih učinaka. Primjer drugoga može biti podatak o šokantno malenom broju Roma s fakultetskom naobrazbom ili pak o segregaciji djece Roma u školskim učionicama – informacije koje povređuju očekivanje o bar elementarnoj jednakosti šansi, ili neugodno podsjećaju na segregaciju Afroamerikanaca u SAD.

Ideja je da se u javnosti neprimijećena, u političkoj debati nezastupljena problematična tema jednim dojmljivim aktom uvede u javnost. To početno suočavanje javnosti s temom mora privući pažnju, ali ni po čemu ne smije preći granice realnoga i pribjeći izmišljotini ili pretjerivanju radi puke senzacije. Ono se i ne mora izvesti putem informacije, već to može biti i neka provokativna javna akcija, uključujući i akt građanske neposlušnosti (namjerno izazivanje sankcije legitimnim ali zabranjenim postupkom). U svakom slučaju, međutim, treba voditi računa o tome da **za prvi dojam nema druge prilike**. Ako se taj prvi dojam o problemu stvara putem nepouzdanе poruke, otežat će se i sve ono što slijedi. Ali isto tako, ako nakon uvjerljiva prvog dojma ne uslijedi nešto dalje, po mogućnosti ambicioznije, snažnije ili informativnije, dojam će izbljediti, a na zakašnjele ‘nastavke’ odziv će biti slabiji.

Privlačenje početne pažnje treba bez odlaganja iskoristiti kao podlogu za detaljnije informacije o problemu, ali i za javno ukazivanje na njegove uzročnike i/ili na odgovorne za rješavanje. Možda će i ta suprotna strana pomoći održavanju zamaha time što će reagirati, demantirati, krenuti u protunapad... Ovako ili onako, bitno je da se tema održi u fokusu javnosti, a to se ne može ponavljanjem.

U pogodnom trenutku može se izaći i s prijedlogom za rješenje. On može biti stvaran doprinos rješenju, ali ako oni o kojima ovisi politička odluka nisu spremni, i prijedlog rješenja može djelovati kao provokacija i pritisak: on pokazuje da je problem rješiv, da onima koji su ga pokrenuli nije bilo samo do provociranja nego do rješenja, a da nadležni nisu u pravu kada se izgovaraju da za rješenje treba vremena, ali oni na njemu, dakako, marno “rade”.

U nekim prilikama čak i totalno odbacivanje rješenja može značiti politički uspjeh. Tako su 2002. u Hrvatskoj Hrvatski pravni centar i Hrvatski helsinški odbor izradili prijedlog Zakona o strankama, kojim su ponudili uvođenje ne samo ‘transparentnosti financiranja’, nego i unutarnje demokracije u partijama, koje ipak nisu samo privatne organizacije, jer se njihovim posredstvom ostvaruje demokratska volja građana i građanki, a u postojećem izbornom sistemu partijske vođe mogu praktički po svojoj volji krojiti redoslijed kojim kandidati s liste ulaze u parlament. Prijedlog je uspio doći pred parlament, ali je tamo naišao na totalno odbijanje. Usprkos tom formalnom porazu, ova akcija je donijela značajan politički uspjeh: unisoni otpor političara normiranju njihovog javno (ne)odgovornog djelovanja pokazao je koliko je malo pluralizma među vodećim hrvatskim partijama i pokazao ih kao kolektiv uživalaca političkih povlastica. Desetke puta, i par godina nakon toga, taj događaj se citirao u kritičkim medijskim komentarima.

U naročito povoljnim okolnostima, na primjer uoči izbora, ovakve kampanje mogu ponukati političare na javnim funkcijama, ili one koje na njih žele dospjeti, da u svoje programe i politike uključe i rješavanje problema na koji je dovoljno snažno skrenuta pažnja javnosti.

5. direktni utjecaji: lobiranje

O tome kako surađivati s medijima i postići da uvide važnost i zanimljivost problemā što ih pokreću akteri civilnog društva riječ je u posebnom prilogu. Ovdje ćemo se još osvrnuti na mogućnosti izravnih kontakata i utjecaja na mjerodavne donosioce odluka.

Riječ “lobiranje” potječe od engleske riječi za predsoblje (lobby) i simbolički označava neformalne kontakte koji prethode propisanim procedurama odlučivanja. To nipošto ne znači da je riječ o nelegalnim odnosima ili korupciji, već o kontaktima u kojima se onima koji odlučuju predočavaju problemi koje treba riješiti, moguće posljedice njihova zanemarivanja i prednosti dobrih rješenja. Premda mogu biti motivirani suprotnim interesima, neki političari mogu ipak biti pristupačni bar za dodatne informacije, koje im pokazuju koje sve neželjene posljedice mogu za sobom povući odluke koje

kane donijeti. Političari koji nisu u izvršnoj vlasti, dakle članice i članovi predstavničkih tijela, mogu za lobiranje biti zainteresirani i zbog toga što im uglavnom nisu na raspolaganju ni administrativne službe niti izvori podataka, tako da od civilnih aktera mogu saznati korisne informacije koje će im pomoći da se afirmiraju kao nosioci inicijativa i kompetentni sudionici u debatama. Budući da civilnim akterima nije važna popularnost među biračima, ne treba im smetati što njihove ideje plasira netko drugi, ako zauzvrat dobivaju to da su ideje plasirane na mjestima gdje se bar raspravlja pred javnošću, ako ne i odlučuje, a na koja sami ne mogu doprijeti.

Da bi se došlo do lobby-kontakta, nužno je dakako prethodno se u javnosti afirmirati kao kompetentan pokretač problema, odnosno zastupnik značajne opcije.

Zaključak

U javnoj politici, u bar formalno pluralističkom demokratskom okviru, postoje mogućnosti da se nametnu i rješenja problemā što ih zastupaju akteri civilnog društva. Oni nisu sasvim nemoćni, premda im na raspolaganju ne stoje ni partijski aparati, niti poluge vlasti i budžetski novac. Uz svijest o značaju političke dimenzije i poznavanje odnosā u toj sferi, oslanjajući se na poznavanje problema i mogućih rješenja, i oni mogu ostvariti uspješan utjecaj na političke odluke važne za ta rješenja, te putem njih i trajne društvene promjene. Kao mogući sudionici političkog odlučivanja, oni podliježu kriterijima prosuđivanja kao i ostali akteri u toj sferi: mogu biti zaslužni za pokretanje dobrih odluka, ali i krivi za alarmiranje o lažnim problemima ili zagovaranje loših rješenja.

6. PRISUSTVO U MEDIJIMA I PREZENTACIJA ZELENIH TEMA

Omer Rak

Priroda suvremenih medija:

U vezi sa zaštitom okoliša valja reći da mediji igraju ulogu socijalizacijskog agenta. Naime, sadržaji medija oblikuju javno mnijenje i uzrokuju formiranje socijalnih normi i sustava vrijednosti. Nije nikakva mudrost reći da su javno djelovanje i stavovi prema zaštiti okoliša uveliko oblikovani utjecajem medija. No, kakvi su zapravo ti mediji o kojima je ovdje riječ? Kakva je njihova narav?

Sve ozbiljnije analize stanja u našim medijima, tiskanim i elektroničkim, pokazuje na izraženo prisutnu eroziju profesije i profesionalnosti te zapostavljanje ili čak potpuni gubitak etičke dimenzije. Tomu uveliko doprinosi i orijentacija dobrog dijela medija koji uglavnom donose senzacije, skandale, zamagljene činjenice ili, naprosto, izmišljene događaje. Objavljuju se neprovjereni, neznalački ili namjerno kontekstuirani podaci, parcijalne informacije, nagađanja, glasine ili navodi iz anonimnih prijava i slično, umjesto provjerenih i jasnih činjenica. Mediji postaju opsjednuti slavnim osobama, čije živote potanko prate i otkrivaju njihove skandale. Javnosti se umjesto solidne informacije prikazuje izvitoperena slika događaja ili pojava, i slično.

Sloboda izražavanja pretvorena je u zloupotrebu medija. Čitatelji/gledatelji/slušatelji gube povjerenje u vjerodostojnost medija.

Prije nešto više od dva desetljeća 50 je najvećih korporacija kontroliralo sve glavne medije u SAD-u. Godine 2004. u medijskoj areni preostalo je svega pet velikih medijskih imena: AOL-Time Warner, Disney, Murdoch's News Corporation, Bertelsmann i Viacom (prije CBS). Iskazano u "zelembaćima", najveće je spajanje medijskih korporacija 1983. bilo "teško" 340 milijuna dolara dok je, primjerice, 2000. samo fuzija AOL-a i Time Warnera vrijedila 350 milijardi dolara, što je za više od tisuću puta teži "deal" od onoga sedamnaest godina ranije. Dokaz je to da se svake godine povećava medijska koncentracija, to jest da je svakim danom rastući broj medija, kada su vlasnički odnosi u pitanju, u vlasništvu sve manjeg broja vlasnika.

Michael Eisner, direktor Walt Disney Co., jezgrovito je opisao ulogu svoje korporacije: "Nismo obvezni stvarati povijest, ni umjetnost, niti smo dužni

izvještavati. Jedini nam je cilj zaraditi.” Profit se pokazuje primarnim u odnosu na informaciju

Korporacija zarađuje radi posjedovanja moći, kako bi socijalizirala svaki novi naraštaj i, naposljetku, kako bi promijenila političku klimu. Nema tu mjesta potpore demokratskom sustavu koji vitalno ovisi o raznolikosti medijskog sustava u kojemu se zrcali pregršt raznovrsnih ideja, stavova i pogleda, mišljenja i pristupa što postoje u društvu i predstavljaju širok spektar političkih i kulturnih izraza različitih društvenih grupa i pojedinaca. Koncentrirana medijska moć u šakama nekolicine, u pravilu, nikad nije dovoljno otvorena i fleksibilna da bi odražavala bogatstvo i raznolikost socijalnih vrednota i potreba. Programi novih komunikacijskih kartela razvodnjavaju utjecaj obitelji, škole i drugih izvora utemeljenih u zbiljskom iskustvu života, slabeći njihovu sposobnost odgajanja novih naraštaja. Multimilijunski iznosi koji se vrte kako bi se pobijedila konkurencija i nametnuo monopol, ne doprinose kvaliteti sadržaja i kvalitetnom detaljnom izvještavanju, već jeftinim senzacionalističkim trikovima za privlačenje medijskih konzumenata.

Na djelu je, kako upozoravaju kritičari medija, novi komunikacijski poredak, čija je posebnost da korporacije ne prodaju informacije građanima, nego prodaju građane oglašivačima.

Usto, postoji očita namjera da marketing uzurpira cjelokupno polje naše percepcije svepotentnim, neprekidnim bljuvanjem komercijalnih sadržaja. Njegova sveprisutnost u našem životu, to vječito guranje prema kupnji, kasi, podređuje gotovo svaki sadržaj ljudske djelatnosti komercijalnoj promociji nauštrb drugih, vrednijih sadržaja. Neosporna je činjenica da trgovci vladaju. Svijet je njihov dućan. Oni bi da vaša “zelena roba” bude samo jedna od roba na njihovim policama. Prodaje li se dobro, zadržat će je na polici. Prodaje li se odlično, isturit će je na pult. Ne bude li interesa za nju, leti u koš. I sve to, onako prosto trgovački.

(Saša Miljković, direktor Media centra iz Niša)

“Nevladine organizacije nisu dovoljno prisutne u medijima, a bolja saradnja s medijima doprinijela bi bržem suočavanju s problemima. Samo zbog tog razloga, neophodno je održati stalnu komunikaciju među ova dva bitna aktera civilnog društva koji zajedničkim djelovanjem trebaju doprinijeti procesu izgradnje i jačanja civilnog društva.”

Po prirodi svoje djelatnosti, NVO i mediji preuzimaju ulogu aktivnih činitelja u društvu. I jedni i drugi ispunjavaju svoje uloge uspješnije kada su autonomni i neovisni. Međutim, dešava se da neki mediji “dovode” u pitanje ulogu NVO-a i traže u njihovom radu potencijane skandale – sve u cilju podizanja

gledanosti/slušnosti/čitanosti i u ime neke istine, ne razumijevajući da time pokazuju svoju nesposobnost uvida u činjenično stanje – lošu vlast, neodgovorne političke partije, korumpirano društvo. Rezultat takvog odnosa je podgrijavanje predrasuda i nastavak govora mržnje itekako prisutnog u protekloj deceniji.

S druge strane, dio NVO-a postao je indolentan ostajući u auri heroja otpora, nastupajući elitistički i autistično prema javnosti, mistificirajući na taj način svoju ulogu i stvarajući odbojnu reakciju prema medijima. NVO-i nisu dovoljno prisutni u medijima, a situacija je takva zbog nesporazuma i obostranog neprepoznavanja postojećih uloga. Nameće se potreba za edukacijom NVO-a u komunikaciji. Oni NVO-i koji su ovladali ovom vještinom prisutniji su u medijima.

Saradnja između NVO-a i medija doprinijela bi, ako ničemu drugom, makar bržem suočavanju sa problemima. Samo iz tog razloga, neophodno je održati stalnu komunikaciju među tim bitnim akterima civilnog društva i njihovom pretvaranju u aktivne sudionike koji zajedničkim delovanjem doprinose procesu građenja i jačanja civilnog društva.”

(Jagoda Vukušić, bivša predsjednica HND-a)

“U zaštiti okoliša posebno je važno da novinar ne nasjeda na polovičnu ili netočnu vijest, jer to može stvoriti paniku. Kasnije je to teško smiriti. Stvara se klima u kojoj, u konačnici, nitko nikome ne vjeruje. Kad se, na primjer, govori o nuklearnim elektranama većina bi ljudi rekla da su štetne, a bez pravog poznavanja razloga zašto tako misle. Zbog toga je važno da novinari poznaju ono o čemu pišu, jer se može nanijeti nepopravljiva šteta. Vijest najčešće nastaje kad se dogodi nešto loše. Mediji nemaju dovoljno novaca da bi pratili problematiku koju bi morali pokrivati s posebno obrazovanim novinarima. Hina bi, kao državna institucija, mogla imati takav servis, ali je pitanje koliko mediji žele objavljivati napise o ekologiji ili općenito prirodnim znanostima. Da to postane važna tema ovisi o vrijednim naporima novinara i ljudi koji se bave zaštitom okoliša. Samo o njima ovisi da se nametnu i da spremno dočekaju vrijeme u kojem će to i drugi početi primjećivati. Do tada teško da se može očekivati veća promjena u medijima.”

7. OSNOVNI POJMOVI ODNOSA S JAVNOŠĆU I PREZENTIRANJA ORGANIZACIJE U JAVNOSTI

Alida Čović i Nihad Penava

Najefikasniji način za predstavljanje aktivnosti organizacije/ja u javnosti, a sa ciljem dosezanja što većeg dijela javnosti, jeste putem medija. Za rad sa medijima i prezentiranje određene poruke potrebno je određeno poznavanje osnovnih pojmova i načina rada s medijima. Također, organizacije često zanemaruju i neophodnost postojanja strategije rada sa medijima i predstavljanja u javnosti.

Svi mediji promocije i mediji oglašavanja mogu se podijeliti u tri kategorije:

- Direktni mediji – direktno komuniciranje/predstavljanje sa ciljnom grupom;
- Indirektni mediji – personalni ili različiti oblici masovnih medija;
- Kombinovani mediji – sajmovi, izložbe i specijalne manifestacije.

Za nas, kao neprofitni sektor najinteresantniji su indirektni i kombinovani mediji. Zavisno od toga kakvu poruku želimo plasirati u javnost i koju ciljnu grupu želimo dosegnuti, kao i željeni broj, odabiremo i željeni medij, kao način prenošenja naše poruke. U praksi se najboljim pokazala kombinacija nekoliko vrsta medija, zavisno od sadržaja poruke i željenih efekata.

Odnosi s javnošću (eng. *Public Relations* – PR) predstavljaju komunikacijsku funkciju sa zadatkom uspostavljanja i održavanja dobrih odnosa organizacije sa okruženjem. Bazirani su na konceptima “javnosti” i “odnosa”, gdje nam javnost predstavlja “ciljnu metu”, a odnos označava da su pojedinci ili grupe uključeni u međusobno djelovanje sa organizacijom. Ova vrsta komuniciranja prvenstveno je eksternog karaktera i usmjerena je prema okruženju. Za razliku od oglašavanja, PR se bavi i promocijom same organizacije. Osim pukog predstavljanja organizacije i njenog rada u javnosti, odnosi s javnošću predstavljaju:

1. uočavanje, analiziranje i interpretiranje javnog mnijenja, stavova ciljnih grupa i drugih pitanja koja mogu utjecati na određen način na aktivnosti i planove organizacije;
2. savjetovanje menadžmenta organizacije u tom kontekstu;

3. kontinuirano istraživanje, provođenje i evaluaciju svih programa i akcija strategije komuniciranja organizacije...

Aktivnosti koje spadaju u odnose s javnošću su:

1. pisanje i pripremanje različitih pisanih materijala namijenjenih okruženju, kao što su saopštenja za štampu, bilteni, materijali za korespondenciju, izvještaji, govori, tekstovi za publikacije, informacije o aktivnosti i programima za promotivne materijale;
2. izdavačka djelatnost: izdavanje internih novina, specijalnih publikacija, finansijskih izvještaja o radu (annual reports), posteri i brošure, ...;
3. saradnja sa medijima – kontaktiranje sa predstavnicima javnog informiranja i redovno snabdijevanje ovih sredstava informacijama o organizaciji, koje mogu biti od interesa za javnost;
4. priprema javnih nastupa – pojavljivanje u javnosti u ime organizacije, pisanje govora, vođenje govorničkog biroa;
5. specijalni događaji;
6. vođenje programa komuniciranja;
7. istraživanje;
8. savjetovanje;
9. odlučivanje i instruktura zaposlenih;
10. upravljanje odnosima s javnošću.

Obično je za odnose s javnošću, tj. predstavljanje organizacije u medijima zadužena jedna osoba – glasnogovornik/ca. S obzirom na finansijske uvjete u kojima rade nevladine organizacije, jako je teško imati osobu koja će biti zadužena samo za to. Najčešće, u ovakvom tipu organizacija, to je osoba koja je, npr., zadužena za implementaciju određene aktivnosti ili određenu oblast. Osim znanja o određenoj temi kojom se bavi, predispozicije koje bi glasnogovornik/ca trebala posjedovati su:

- samouvjerenost;
- elokventnost;
- pravilna artikulacija;
- znati strukturu i misiju organizacije;
- znati kojoj skupini ljudi se obraća;
- znati u kojem se mediju (rubrici ili emisiji) može adekvatno plasirati određena tema;

- poznavati ključne medije, odnosno novinare koji prate okoliš i imati njihove kontakte;
- predispozicije za lobiranje.

Oblici odnosa s javnošću posebno interesantni za nevladin sektor su:

1. odnosi sa medijima, primarno odgovorni za stjecanje publiciteta;
2. odnosi sa donatorima,
3. odnosi sa lokalnom zajednicom,
4. marketing odnosi sa javnošću, kojim se nastoji steći pozitivan publicitet za aktivnosti organizacije.

Sredstva odnosa s javnošću:

- publicitet i saopštenje za medije;
- organizaciono oglašavanje;
- publikacije;
- video i film, kao sredstvo za promociju, treninge, sastanke, konferencije;
- specijalne manifestacije;
- lobiranje;
- fundraising;
- sastanci i društvene aktivnosti.

Publicitet je dio odnosa s javnošću koji je besplatan i koji organizacija stječe svojim djelovanjem. Kako u najvećem djelu ne zavisi od same organizacije, jedan je od sredstava koja je jako teško kontrolirati.

Oglašavanje je svaki oblik prezentacije i promocije koji se provodi posredstvom medija masovnog komuniciranja, a kojeg određeni oglašivač plaća. Dakle, to je plaćeni oblik promocije! Dimenzije koje karakterišu dobro oglašavanje su strategija, kreativnost i izvršenje. To znači da oglašivačka kampanja treba biti pažljivo napravljena i prilagođena određenoj publici, sadržaj poruke treba biti kreativan i ona treba biti urađena na uspješan i impresivan način. Oglašavanje ima funkcije informiranja, uvjeravanja, podsjećanja, dodavanja vrijednosti i

pomaganja ostalim naporima organizacije. Oglašavanje djeluje na taj način da usmjerava pažnju na određenu temu, percepciju, zapamćivanje i zadržavanje i uvjerenost u sam cilj poruke. Ovim se postiže postizanje željenih psiholoških efekata kod ciljne grupe i feed-back. Kako bi proces oglašavanja u medijima imao željeni efekt za organizaciju, kao i kod ostalih aktivnosti koje organizacija radi, potrebna je kontinuirana evaluacija efekata i rezultata ovakvog načina predstavljanja u javnosti.

Organizacijsko oglašavanje je komuniciranje koje govori o razlozima postojanja organizacije, njenom radu, principima i stavovima, a sve s ciljem pridobijanja javnog mnijenja ili javne podrške. Akcent kod ovog tipa oglašavanja dat je na stvaranje imidža organizacije.

Lobiranje uključuje kontakte s vladinim zvaničnicima, u cilju informiranja i skretanja pažnje i dobijanja neke vrste podrške. Dakle, lobista blisko saraduje sa predstavnicima vlasti nastojeći izazvati određeno ponašanje koje jeste ili će biti u interesu organizacije koju predstavlja.

Press-konferencije

Još jedan od načina kako dospjeti u medije jeste putem organizovanja press-konferencija, tj. putem konferencije za novinare. One se organizuju najčešće kako bi se: prezentirao aktualni problem, istakao ili objasnio stav organizacije prema određenoj temi, informirala javnost i sl. Pored toga što sa medijima treba održavati kontinuiran odnos i njegovati saradnju, da bi osigurali posjećenost press-konferencije bitno je, također, blagovremeno medijima poslati adekvatan poziv na press-konferenciju. Press-konferenciju treba voditi osoba koja ima najviše znanja o datoj temi i koja može dati najbitnije informacije u najkraćim crtama. Ako imamo na umu da press-konferencije u praksi ne traju duže od pola sata, informacije koje se prezentiraju tom prilikom trebaju biti bitne, sažete, relevantne, provjerene i argumentovane.

Nakon press-konferencije potrebno je, novinarima koji su bili prisutni, ali i onim medijskim kućama koje smatramo bitnim, a nisu se pojavile, poslati saopćenje za javnost (eng. *Press release*) prilagodivši ga pojedinim medijima, odnosno novinskim rubrikama ili radijskim/ televizijskim emisijama.

Iako su teme zaštite okoliša još uvijek “neinteresantne” za većinu medija i novinara, potrebno je djelovati i dalje, i to djelovati preventivno. To znači da je potrebno auditorij, dakle ciljnu grupu javnosti i medije, obrazovati o temama koje se bave zaštitom okoliša, ponuditi im konkretan materijal koji se može iskoristiti bez velikih korekcija. Također, potrebno je sa medijima održavati partnerske odnose i kontinuitet, čime postizemo i kontinuirano informiranje javnosti.

8. IZVOD IZ LEKSIKONA TEMELJNIH POLITIČKIH POJMOVA*

SUBJEKT (engl. *subject*, njem. *Subjekt*, franc. *sujet*) je u socijalnoj i političkoj teoriji onaj tko izazivlje djelovanje. S. može biti pojedinac, skupina, klasa, nacija, puk, država, međunarodna zajednica, itd. U politici je s. moguće prepoznati: a) po vlastitoj deklaraciji nekoga od mogućih čimbenika, b) po rekonstrukciji djelovanja koje je poznato tako da se ustanovi tko je to djelovanje započeo, potakao, odnosno izvršio, c) po formalnim ovlaštenjima za djelovanje.

U političkome djelovanju problem je prije svega u tomu što djelovanja različitih s. nisu u pravilu dana kao čista. Ona gotovo uvijek izazivlju protudjelovanja ili se miješaju s djelovanjima s posve drukčijim pobudama. Pored toga političko djelovanje može uslijediti naprosto govorom (~ POLITIČKI GOVOR), napisom, ali i fizičkim akcijama (uključujući nasilne, odnosno ratne). Svako djelovanje **subjektivira** nekog individualnog ili kolektivnog djelatnika. Kolektivni je djelatnik moguć onda kada se radi o sinkroniziranome djelovanju većeg broja individua, ili pak kada je riječ o formalno ovlaštenome djelovanju u ime kolektiva (npr. suđenje "U ime naroda" i sl.).

S. postoji, u načelu, dok djeluje, no djelovanja opisana pod c) vezana su uz permanentna proceduralna ovlaštenja (barem u pravno uređenim zajednicama). Ta se ovlaštenja odnose na institucije, ili ustanove (npr. vlada, sud, stranka, poduzeće), a ne na pojedince ili *ad hoc* uspostavljene kolektive.

Liberalna teorija (~ LIBERALIZAM) smatra individuu bitnim s., a demokratska (~ DEMOKRACIJA) polazi od djelovanja većine u ime ~ PUKA koji ima suverenost. Niz analiza suvremenih društava i njihovih političkih načina funkcioniranja ukazuje na to da su upravo visokoorganizirane institucije (~ DRŽAVA prije svih) ključni s. modernog političkog života. Protiv takva stanja stvari djeluju neformalni, izvan-institucijski, pa i ilegalni subjekti (nerijetko poznati samo po rezultatima svojih djelovanja - usp. ~ TEROR). ŽP

KLJUČNI POJMOVI: DRŽAVLJANIN, PUK, DRŽAVA, POLITIČKI GOVOR

LITERATURA: H. Arendt, *Vita activa*, Zagreb 1990.

* Preuzeto iz "Leksikon temeljnih političkih pojmova", Zagreb, Školska knjiga, 1990. str 77-91 i 117-124.

DRŽAVLJANIN (engl. *citizen*, njem. *Staatsbürger*, franc. *citoyen*) je politički subjekt u demokratski ustrojenoj zajednici. Pojam se od 17. st. rabi kao suprotnost oznaci podanik. Podanik označuje politički status pojedinca u ~ MONARHIJI ili u drugome tipu uređenja u kojemu je ~ SUVERENOST pridana vladaru-pojedincu. Oznaka d. se koristi u dva smisla: prvo, u smislu pripadnosti državnoj zajednici (te se državljanstvo pravo stječe rođenjem, ili dobijanjem državljanstva); drugo u smislu prava na sudjelovanje u oblikovanju zajednice i upravljanje njome.

Već rimsko pravo poznaje oznaku *civis Romanus*, koja dijelom odgovara suvremenome poimanju d. Međutim, *civis Romanus* je imao po pretpostavci tri temeljna svojstva: slobodu, građanska prava i pripadnost obitelji. Ove se tri razine, posebice nakon Francuske revolucije, u političkoj teoriji postupno razdvajaju u trojno određenje ljudske osobe kao čovjeka, građanina i državljanina.

Čovjek je određen svojim prirodnim osobinama i vezama, prije svega obiteljskima i porodičnima. On obitava u sferi intimnosti, tj. u sferi u kojoj stupa u odnose koji su posredovani isključivo srodstvom ili osobnim izborom. Na toj razini – najčešće iskazanoj u formi obitelji koja može biti različito tradicijski ili pravno uobličena – čovjek zadovoljuje svoje primarne potrebe za drugim ljudima. U obitelji dijete prolazi kroz osnovne razine socijalizacijskog procesa, tj. procesa navikavanja na život u ~ DRUŠTVU i ~ ZAJEDNICI. Taj je proces pretpostavka za život izvan obiteljskoga kruga; što je za odrasle ljude svakidašnje iskustvo. U tradiciji je obiteljska, intimna sfera smatrana načelno slobodnom od izvanjskog zakonskog i svakog drugog interveniranja i reguliranja. U novije vrijeme sve veći broj država teži pravnome i drukčijem utjecaju na život u obitelji (npr. mjerama ~ SOCIJALNE POLITIKE) prije svega u cilju zaštite prava onih njezinih članova (najčešće djece i žena) koji bi mogli biti izvrgnuti pritisku na osnovi naslijeđenog (patrijarhalnog) ustrojstva odnosa u obitelji.

Građanin (u francuskome, gdje razlikovanje počinje, *bourgeois*) jest oznaka čovjeka kao subjekta u odnosima građanskoga (civilnog) društva, dakle u odnosima zbrinjavanja materijalne egzistencije. Ti se odnosi zbivaju izvan obiteljskog, intimnog kruga (u načelu određenoga domom), u modernim društvima sve više unutar tržišnog ili sličnog sistema veza među pojedincima koji teže zadovoljenju svojih potreba. Građanin je stoga određen prije svega svojim ~ INTERESOM koji zadovoljava kao ljudsko biće sa svim svojim konkretnim osobinama. Vezivanja se u tom kontekstu zbivaju kao interesna vezivanja, od ~ INTERESNIH GRUPA do ~ KLASA. Prava građanina se jamče civilnim i privrednim pravom. Pri tom se u suvremenim uvjetima nastoji samo zajamčiti egzistencijski minimum svim stanovnicima, a građanima –

ako je moguće – jednake šanse za zadovoljenje njihovih potreba, koje ostaje u sferi privatnosti.

D. je za razliku od čovjeka i građanina oznaka apstraktne osobe, koja je, načelno, svedena na političko pravo. Apstrahira se od fizičkih (spolnih, starosnih), socijalnih (pripadnost sloju ili klasi), nacionalnih, političkih, religijskih i drugih specifičnih karakteristika osobe. D. je tako individua u doslovnome smislu riječi (individuum znači dakle: posljednja točka diobe neke društvene cjeline, točka iza koje diobe više nema). Takva odredba ima smisla pod pretpostavkom postojanja ~ JEDNAKOSTI kao temeljne vrijednosti demokratskog poretka (~ DEMOKRACIJA). Svakidašnje iskustvo pokazuje da ljudska bića kakva odista jesu, ne mogu biti međusobno jednaka. Stoga zbiljski ljudi ne mogu biti subjektima zajednice demokratskog ustrojstva, jer bi razlike među njima (od fizičkih do svjetonazorskih) unaprijed onemogućile zahtijevanu jednakost.

D. jest ~ SUBJEKT javne sfere (za razliku od intimne i privatne) i kao takav je nositelj prava, ravnopravan s drugima. To mu se priznaje na osnovi pretpostavke da je u stanju razumno prosuđivati o javnim poslovima. Punoljetnost se, npr., u suvremenim društvima priznaje automatski na osnovi određenih godina života. Druga je pretpostavka pripadnost određenoj političkoj zajednici (državljanstvo). Stiče se najčešće na osnovi rođenja. Svi kojima je priznat status državljana u načelu su ravnopravni, te nema smisla govoriti o “državljanima drugoga reda”, jer to onda i nisu d. nego podanici.

Zajednica d. jest ~ PUK (ili “narod”). D. odlučuje o ustrojstvu i funkcioniranju zajednice polazeći od razumskog izbora među varijantama njezina boljitka. No, u praksi oni se veoma često opredjeljuju na osnovi svojih pojedinačnih ili skupinskih interesa (dakle: kao građani), ili na osnovi osobnih emocionalnih sklonosti za određene ličnosti ili stranke. U domaćoj je literaturi uvriježeno da se d. nazivlje također građaninom, čime se gubi spomenuta distinkcija. Prava d. treba uzeti u obzir prije svega kao pozitivna, dok su prava građana ponajprije negativna prava na očuvanje privatnosti u civilnome društvu (~ PRAVA ČOVJEKA I DRŽAVLJANINA). Obveze d. izviru isključivo iz demokratski donesenih odluka uz uvjet da su prirodna prava čovjeka i državljanina pritom uzeta u obzir. ŽP

KLJUČNI POJMOVI: ČOVJEK, GRAĐANIN, DEMOKRACIJA, JEDNAKOST

LITERATURA: D. Held, *Modeli demokracije*, Zagreb 1990; R. Sennett, *Nestanak javnog čovjeka*, Zagreb 1989.

PUK/NAROD (engl. *people*, njem. *Yolk*, franc. *peupie*) je skup ~ DRŽAVLJANA kao nositelja ~ SUVERENOST!. Termin se javlja u

srednjem vijeku nasljeđujući latinski *populus* (*populus Romanus* označuje skup svih patricija i plebejaca Rima). Od početaka uporabe puk označuje ne privilegirane pojedince nasuprot plemstvu (~ ARISTOKRACIJA). Kao većina (*pars valencior* kod prvog zastupnika pučke suverenosti Marsilija Padovanca) nepriviligirani podanici nemaju druge mogućnosti do nastojanja da svoju većinu prometnu u političku činjenicu. Dok manjina raspolaže častima po rođenju, te odgovarajućom moći i bogatstvom, većini na preostaje drugo do nastojanje da sve odrasle ljude tretira kao po rođenju jednake i stoga ravnopravne (~ PRIRODNO PRAVO).

Već kod Grka **demos** označuje skup političkih subjekata. No atenska demokracija djeluje u okvirima i pod pretpostavkama koje više nisu ponovljive. I kasnije, u promijenjenim uvjetima ostaje ideal vladavine puka (~ DEMOKRACIJA). On se postupno uobličuje u srednjem i posebice novome vijeku polazeći od političke depriviranosti i socijalne deprivilegiranosti većine podanika monarhija i gradova država tog vremena. Taj je ideal izražen u teoriji J. J. Rousseaua koji sa svim konsekvencijama analizira pučku suverenost. Njegova teorija ostaje, međutim, ograničena na neposrednu demokraciju, tj. na male zajednice u kojima je moguće da puk neposredno izvršuje svoju suverenu funkciju. Rousseauovo poimanje **opće volje** omogućuje i tumačenje po kojemu nije dostatna odluka većine (“volja sviju”), nego joj treba postaviti neke sadržajne prepreke. Te se prepreke kasnije – u liberalnoj demokraciji – postavljaju kao prepreke koje proizlaze iz jedinstvenosti svakog pojedinca kao člana ~ ZAJEDNICE.

Razvoj modernih evropskih država – u 18. i 19. st. – dovodi do djelomične reinterpretacije pojma puk. Kako su te države u pravilu temeljene na dugotrajnoj teritorijalnoj i kulturnoj tradiciji, te etničkoj vezanosti velike većine stanovništva, puk se interpretira kao nastavljač etnosa, dakle kao ~ NACIJA. To dovodi i do inzistiranja na nacionalnome oslobođenju, najprije kod evropskih, a poslije drugoga svjetskog rata i kod niza drugih nacija koje nemaju svoju državu. Hegelova filozofija tu tendenciju formulira stavom po kojemu se “politička sloboda puka sastoji u tomu da stvori državu”.

Posljedica je tih zbivanja nastojanje da se ~ LEGITIMNOST država (posebice legitimnost nastojanja za stvaranjem novih država) utemelji u prošlosti, u “izvornome srodstvu” njihovih stanovnika. Tako se puk tumači kao nacija (za što je dobar prijevod naš izraz narod – jer oba imaju u korijenu pojam rađanja), tj. kao zajednica koja je, u osnovi, proizišla iz srodničkih veza. Konsekvencija je u političkome i pravnome gubljenju ključnog sadržaja pojma puk. Jer, on označuje zajednicu apstraktnih osoba, tj. osoba koje imaju jednaka prava neovisno o svojim specifičnim fizičkim, nacionalnim, socijalnim, religijskim, te drugim osobinama. Ako se inzistira na podrijetlu kao osnovi nekog prava,

zajednica ne može biti dosljedno demokratski ustrojena, a ako se na tomu ne inzistira, onda je oslonac na tradiciju prije svega simbolički i ritualno izveden.

Puk je kao zajednica apstraktnih subjekata-državljana, nužno i apstraktna zajednica. Zato on omogućuje postavljanje i rješavanje političkih problema na apstraktnoj razini. U suvremenim zajednicama to se zbiva na posredan, predstavnički način (~ DEMOKRACIJA). Puk svoju suverenost ~ IZBORIMA prenosi na predstavničko tijelo ~ PARLAMENT. No, pritom bitnim pitanjem ostaje kako se na takvoj razini apstrakcije postavljene i eventualno riješene problemi mogu “prevesti” u rješena djelatna u svakidašnjem životu zbiljskih, konkretnih građana, odnosno ljudi. U pitanju je, dakle, odnos ~ ZAJEDNICE i ~ DRUŠTVA, tj. mogućnost njihova uređenja na identičnim načelima. Kako je suvremeno iskustvo pokazalo da to nije moguće u cjelosti, društvena se sfera nastoji ostaviti samoorganiziranosti, dok se puk smatra djelatnim na razini uređenja zajedničkih, javnih poslova koji se tiču sviju.

Problem je, međutim, što puk ne djeluje uvijek kao skup razumnih individua kojima je stalo do dobra zajednice. Okrenutost pojedinačnim ili posebnim (skupinskim, itd.) interesima može djelovanje puka kakvo pretpostavlja demokratska teorija omesti. S druge strane, suvremena sredstva propagande, skupa sa sve većom sličnošću uvjeta u kojima velik broj stanovnika modernih gradova (ali i suvremenih država uopće) svakodnevno živi, dovodi do omasovljenja puka. Kao masa, on više nije skup neovisnih i razumnih individua, nego transindividualni ~ SUBJEKT (tj. subjekt koji se sastoji od tisuća, milijuna individua, a djeluje kao jedno biće). Dakako, u takvim uvjetima demokratsko odlučivanje nije smisleno moguće.

Suvremena nova društvena gibanja utječu na širenje ~ SOLIDARNOSTI na naddržavnoj razini. Dolazi do političke suradnje pripadnika puka raznih država (kada je, primjerice, riječ o miru, ekologiji i sl.). Tako naznačeni trend još, međutim, nije institucionaliziran na svjetskoj razini, premda sama činjenica da Evropska zajednica ima neposredno izabran parlament upućuje i na formalnu mogućnost tvorbe naddržavnoga puka. ŽP

KLJUČNI POJMOVI: DRŽAVLJANIN, JEDNAKOST, DRŽAVA, NACIJA, ZAJEDNICA

LITERATURA: J. J. Rousseau, *Društveni ugovor*, Zagreb 1978; J. S. Mill, *Izabrani politički spisi*, II, Zagreb 1989.

NACIJA (engl. *nation*, njem. *Nation*, franc. *nation*) je u svom klasičnom određenju stabilna i posebna globalna zajednica, koja sebe konstituira kao politički suveren narod, i prema tome raspolaže teritorijem, zasebnom kulturom i autonomnim privrednim životom. N. je izrasla iz slobode

građanskog društva i iz preobražene apsolutne monarhije u pravnu državu. Temelj je građanskog društva moralna, ekonomska i politička ~ SLOBODA građana, koji na njoj grade svoju posebnu narodnu pripadnost proglašujući je nacionalnošću, odnosno osnovicom političke suverenosti. Prodor nacionalne ideje, po kojoj n. postaju jedinom legitimnom osnovicom modernih država, dobio je od svojih početaka (u nizozemskom oslobodilačkom ratu u 17. st., a potom u američkoj i francuskoj revoluciji u 18. st.) masovnu podršku kojom je nacionalni pokret rušio feudalni poredak.

Promatramo li povijest modernoga društva, uočiti ćemo da je nastanak slobodnog pojedinca ~ DRŽAVLJANINA i slobodnog naroda N. posljedica zbiljske pobjede novčane i robne privrede, demokratske i pluralističke politike, normativnog poretka i narodne suverenosti nasuprot suverenosti monarha. Državljanin u odnosu na pojedinca čini mogućim taj odnos i konstituciju n. naspram naroda.

N. se konstituira kao ideološka i mobilizirajuća snaga, koja kao ideal sadrži niz vrijednosnih orijentacija koje postaju moralnom i djelatnom obvezom milijuna ljudi. Elementi koji su svojstveni n. kao zajednici između ostaloga su:

- ideja samostalnosti zajednice
- zahtjev za njezinim jedinstvom i nedjeljivošću – patriotizam
- ideja bratstva naroda (misli se na razumijevanje i suradnju)
- legitimirana nacionalna volja za političkom moći i za konstitucijom nacionalne ~ DRŽAVE.

Riječ n. je nastala od lat. *natio* (zajednica nastala proširenjem porodice kao krvnosrodstvenog sustava). Rimljani su rimskom *narodu* (*populus Romanus*), kao društvu pravno izjednačenih građana, suprotstavljali barbarske divlje nacije (*nationes brutae*) u kojima su pojedinci bili vlasništvo svojih plemenskih vođa i gdje se pravo i razum nisu vinuli iznad nagona i osjećaja.

Kršćanstvo je tijekom srednjeg vijeka uljudilo evropske narode i oni su nadolaskom građanske civilizacije počeli upotrebljavati riječ n. da bi označili nekoliko vrsta narodnog ustrojstva. Prekomorski, posebice anglosaksonski narodi, su riječju n. definirali onaj aspekt države što se naziva asocijacijom slobodnih građana, i koji kao državna zajednica posjeduje pravnu jedinstvenost, nedjeljivost i neovisnost. Velika većina novih poratnih država, pogotovo onih koje su bile engleske i francuske kolonije, prihvatile su i drže se ideje da su država i n. sinonimi. Trojstvo državljanin-asocijacija-država su ključne kategorije ovog shvaćanja n.

Drukčije iskustvo i svijest o n. imaju evropski narodi. Oni su gradili nacionalnu ideju na tri, za Evropu tipična, narodna svojstva: na zajedničkoj kulturi,

etnicitetu i dugotrajnoj povijesti. N. je u tom iskustvu kao tijelo koje se stalno obnavlja u izmjeni pokoljenja, ali koja u toj izmjeni postoji kao jedna te ista.

N., u prvom određenju kao racionalna asocijacija građana, ne može održavati svoju stabilnost i trajnost ako se kulturno, povijesno, pa u neku ruku i etnički ne konstituira kao zajednica. Stoga se razvila posebna znanstvena disciplina – teorija izgradnje n., koja u novim državama prati plansko formiranje nove n. iz uspješno stvorene države. Ideal n. ostaju evropske n.; prekomorske takvom stupnju kulturnog jedinstva i etniciteta teže.

Povijest modernog društva poznaje nekoliko perioda uspješnog osamostaljivanja n. u neovisne države, kao i nacionalnog oslobađanja od monarha i samodržaca. Revolucije u Nizozemskoj, Britaniji, Americi i Francuskoj dovele su do prvih nacionalnih država, da bi se u 19. st. konstituirale mnoge nacije-države, od latinoameričkih do onih u Evropi (Italija, Njemačka, Mađarska, Grčka, Bugarska, Srbija, itd.). Trećim periodom je smatrano vrijeme nakon Prvoga svjetskog rata, kada se raspadaju Austro-Ugarska i Turska. Nakon Drugoga svjetskog rata antikolonijalni i nacionalistički pokreti uvjetuju slabljenje i poraze velikih kolonijalnih sila – u to se vrijeme stvara mnogo novih država u Africi i Aziji. Danas smo svjedoci petog razdoblja okarakteriziranog stvaranjem novih nacija-država, do čega dolazi konfederalizacijom, a možda i totalnim raspadom sovjetskog bloka i unitarnih federacija poput Sovjetskog saveza, Čehoslovačke i Jugoslavije. To peto razdoblje stvaranja nacija-država posljedica je potpune promašenosti i dotrajalosti moderne komunističke diktature (~ *KOMUNIZAM*) koja je ogroman dio čovječanstva silom odvajala od suvremenog znanstveno-tehnološkog svijeta i njegovih posljedica u privredi, kulturi i općem blagostanju.

Od svoje prve pojave n. je postala temeljem jedne od najsnažnijih svjetskih ideologija. Ta je ideologija prisutna kao demokratski usmjereni nacionalizam. On n. želi pretvoriti u državu na temeljima demokracije i zaštite ljudskih prava. Nacionalizam ima i obličje populističkih narodnih pokreta i obličje državne nacionalne politike. U prvoj polovici ovoga stoljeća pojavljuje se u svojim totalitarnim formama kao ~ *FAŠIZAM/ NACIONALSOCIJALIZAM* i komunizam. Kako demokratske zasade i ponašanja nezaustavljivo prodiru u sva društva, narodi i n. postaju međusobno mnogo bliskiji i prijateljskiji, te se tako stvara višenacionalan, skladani miroljubiv svijet. ZL

KLJUČNI POJMOVI: ZAJEDNICA, IDEOLOGIJA, DRŽAVLJANIN, PUK, DRUŠTVO.

LITERATURA: Z. Lerotić, *Nacija*, Zagreb 1985; A. Smith, *Etničko porijeklo nacija*, Zagreb 1990; B. Anderson *Nacija, zamišljena zajednica*, Zagreb 1990; I. Banac, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji*, Zagreb 1986; A. Lijphart, *Demokracija u pluralnim društvima*, Zagreb 1990; D. Janjic, *Država i nacija*, Zagreb 1989.

KLASA (lat. *classis*, engl. *class*, njem; *Klasse*, franc. *classe*) znači veliku skupinu ljudi koja se od drugih skupina razlikuje po svom položaju u~ DRUŠTVU. Različite teorije o društvenim klasama tumače klasne razlike kao razlike između onih koji rade i onih koji dokoličare, razlike između upravljača i onih kojima se upravlja, razlike između bogatih i siromašnih, razlike prema zanimanju, itd.

K. treba razlikovati od staleža, tj. grupe ljudi koji su povezani istim zvanjem i zajedničkim interesima, od društvenog sloja, tj. skupine ljudi koji na društvenoj ljestvici bogatstva, moći i ugleda zauzimaju isto mjesto, kao i od kaste, tj. strogo zatvorene društvene skupine koja je obilježena isključivošću svojega društvenog položaja i strogo određenim pravima i dužnostima svojih pripadnika. U suvremenim se teorijama razlike prema bogatstvu i profesiji najčešće određuju kao razlike među društvenim slojevima, dok se klasne razlike ograničavaju na razlike među ljudima s obzirom na njihovo mjesto u sistemu proizvodnje. Takvo tumačenje nije svojstveno sam marksističkim autorima (F. Engels, V. I. Lenjin), nego i autorima drugih teorijskih orijentacija. Tako M. Weber naglašava da su k. smještene u ekonomskoj sferi (za razliku od staleža koji pripadaju socijalnoj sferi). Ljudi se grupiraju u k. na osnovi različitog odnosa spram mogućnostima proizvodnja i prisvajanja dobara na tržištu, tj. na osnovi različitog položaja na tržištu roba. Jednu k. sačinjavaju svi oni pojedinci koji imaju istovjetne životne šanse u raspodjeli materijalnog bogatstva, moć raspolaganja približno istim materijalnim bogatstvima, te sredstvima za stjecanje zarade i dohotka. Nasuprot tomu, R. Dahrendorf smatra da klasne nejednakosti proizlaze iz odnosa vlasti. Vladajuća i podređena k. ne konstituiraju se na temelju vlasništva, nego se ~ VLASNIŠTVO (tj. ovlaštenje da se drugi subjekti isključe iz kontrole nad stanovitim dobrima) izvodi iz ~ MOĆI i ~ VLASTI. Premda nisu jedini inzistirali na važnosti koncepta k. i njegovoj ekonomskoj zasnovanosti, marksisti su u tome bili najdosljedniji. Marksističko shvaćanje k. u društvenim znanostima postalo je najutjecajnije, pa se pojam k. često vezuje uz marksizam. Po marksističkoj interpretaciji k. i klasne razlike nisu postojale oduvijek, nisu prirodno i trajno obilježje svakog ljudskog društva. One su nastale na određenom stupnju razvitka društva. Pojavom viška proizvoda omogućeno je prisvajanje rezultata tuđega rada. Na taj način stvorene su pretpostavke za eksploataciju ili izrabljivanje, pa time i za pojavu eksploatatorske klase i klase eksploatiranih. Eksploatatorska klasa sastoji se od onih pripadnika društva koji prisvajaju višak proizvoda tuđega rada. Oni članovi društva, čijim radom nastaje taj višak što ga prisvaja eksploatatorska klasa, sačinjavaju eksploatiranu klasu. Eksploatacija je najčešće vezana uz vlasništvo sredstva za proizvodnju. Vlasnici tih sredstava prisvajaju proizvode nastale radom pripadnika eksploatirane klase koji su lišeni vlastitih sredstava za proizvodnju. Iz suprotnosti ekonomskih interesa dviju k. proizlazi

klasna borba. Klasna borba ne odvija se samo na ekonomskom planu, nego se proteže na sva područja društvenog života, od privrede i politike do ~ ŠKOL-STVA, ~ IDEOLOGUE i kulture. U klasnoj se borbi uspostavlja i klasna svijest, tj. svijest neke k. o svojoj posebnosti i suprotstavljenosti drugim k., a ujedno i svijest pojedinaca o svojoj pripadnosti nekoj k., o svom položaju i interesima kao pripadnika te k.

Glavne k. u suvremenom građanskom društvu su buržoazija i proletarijat. Buržoaziju sačinjavaju vlasnici kapitala, a u širem smislu svi oni koji kontroliraju sredstva za proizvodnju i raspodjelu viška vrijednosti. Proletarijat se sastoji od ljudi koji su lišeni vlasništva sredstava za proizvodnju i stoga prisiljeni na najamni rad. U vrijeme klasičnog kapitalizma izraz proletarijat je najčešće označavao sloj industrijskog radništva. No, pojam proletarijata mnogo je širi od pojma industrijskog radništva, što se osobito jasno može vidjeti danas, kada tradicionalni industrijski radnici postupno zadobivaju sve marginalniju važnost u proizvodnji i društvu, bivajući nadomještavani tzv. novom radničkom klasom, uz sve značajniji udio intelektualnog i znanstvenog rada u proizvodnim procesima. Mnogi teoretičari danas dovode u pitanje tvrdnju o buržoaziji i proletarijatu kao o antagonističkim k. Glavni argumenti toga osporavanja zasnivaju se na uvidu u jačanje srednjih slojeva, te u sve većoj prisutnosti buržoaske klasne svijesti kod pripadnika podređenih dijelova društva (što je vezano i uz slabljenje klasne borbe). Protiv toga osporavanja često se iznosi prigovor prema kojemu se najveći dio pripadnika srednjih slojeva ima smatrati pripadnicima proletarijata, budući da su lišeni sredstava za proizvodnju i prisiljeni na to da se izdržavaju najamnim radom. Stoga su, tvrdi se, njihovi objektivni interesi antagonistički u odnosu na interese k. vlasnika i kontrolora kapitala.

Mnogo je neosporniji prigovor koji se izriče na račun klasične marksističke postavke prema kojoj klasna borba između buržoazije i proletarijata nužno dovodi do ~ *DIKTATURE* proletarijata kao prijelaznog razdoblja nakon kojega nastupa besklasno društvo ~ *KOMUNIZAM*. Pojam diktature proletarijata iskazao se ne samo kao teorijski problematičan i teško održiv, nego i kao moguće pokriće za nove oblike klasne dominacije, koji ne vode stvaranju besklasnog društva, nego rezultiraju društvenom stagnacijom, svojstvenom ~ *REALNOM SOCIJALIZMU*. Iz iskustva s realnim socijalizmom očito je da se posredstvom navodne diktature proletarijata (zapravo diktature rukovodstva jedne proletherske partije koja je proglasila monopol na odlučivanje o svim pitanjima državnog i društvenog života) ne može doći do besklasnog društva. O tomu hoće li čovječanstvo dospjeti do besklasnog društva odlučivat će ishodi budućih klasnih borbi, do kojih će doći kada sadašnji proizvodni odnosi dođu do svojih granica. Čini se da se takve granice naziru u sve intenzivnijoj ugroženosti prirodnog okoliša (~ *SUŽIVOT S PRIRODNOM OKOLINOM*),

izazvanoj intenzivnom industrijalizacijom vođenom težnjom za profitom. Svijest o ugroženosti samog opstanka čovječanstva dovodi do toga da se klasna borba u najrazvijenijim zemljama svijeta, u kojima vlada relativan klasni mir u uvjetima općeg blagostanja (~ DRŽAVA), sve više artikulira kao borba onih koji su lišeni vlasništva sredstava za proizvodnju protiv svemogućeg kapitala i njegova bezobzirnog iskorištavanja prirode. LV

KLJUČNI POJMOVI: KLASNA BORBA, KLASNA SVIJEST, EKSPLOATACIJA, BURŽOAZIJA, PROLETARIJAT

LITERATURA: V. I. Lenjin, *Imperijalizam kao najviši stadij kapitalizma*, Zagreb 1973; S. Mallet, *Nova radnička klasa*, Beograd 1970; M. Veber, *Privreda i društvo*, Beograd 1976; N. Pulancas, *Klase u savremenom kapitalizmu*, Beograd 1978.

SVJETONAZOR (engl. *world-view*, njem. *Weltanschauung*, franc. *vision du monde*) znači cjelovito sagledavanje svijeta, njegovih elemenata i unutarnjih odnosa, te položaja čovjeka u njemu. Riječ je o stavu spram svijeta kao cjeline i o vrednovanju njegovih dijelova. U izvornom smislu to bi trebao biti ne samo teorijski, nego i praktički, djelatan stav, i to pojedinaca, grupa i naroda. Zato je moguća njegova usporedba s pojmovima ideologije i slike svijeta.

Termin je oblikovan u njemačkoj misaonoj tradiciji i to u njemačkih romantičara oko 1800. god. Iako ne znači tematiziranje pojma svijeta, pojava riječi s. svjedoči o tome da svijet više nije nešto samorazumljivo i da su u odnosu na njega moguća različita stajališta. Tako se u filozofiji poslije Kanta pojam svijeta rabi u najmanje dva značenja. S jedne strane shvaća se kao totalitet, a s druge strane kao svijet koji stvara čovjek u skladu sa svojom biti i prirodom.

Najcjelovitiju filozofsku razradu pojma s. nalazimo u djelu W. Diltheyja. S. je za njega filozofski sistem, koji sačinjavaju metafizika i ontologija, kozmologija i antropologija s etikom i filozofijom povijesti. W. Dilthey razvija i tipologiju svjetonazora sadržanih u evropskoj tradiciji. Tipove s. određuju predmetna područja na kojima se s. ustanovljuje i misaoni oblici kojima se oblikuje. Tipovi s. su za Diltheyja materijalizam, mistički panvitalizam i idealizam. K. Jaspers razvio je psihologiju s. (u istoimenom djelu). F. Engels je marksizam odredio kao s. koji, pretpostavljajući materijalno jedinstvo svijeta, uvažava istraživačke rezultate posebnih znanosti, ali dijalektičkim poimanjem prirode i povijesti iskazuje općenite i nužne zakonitosti njihova razvoja. U marksističkoj ortodoksiji različitih orijentacija (K. Kautsky, V. I. Lenjin, J. V. Staljin) svjetonazorsko razumijevanje marksizma je poslužilo da se ~ SOCIJALIZAM i ~ KOMUNIZAM prikažu kao znanstveno dokazana svrha povijesnog zbivanja. Tako se legitimiralo političko djelovanje proleterskih partija. Ti su autori inzistirali na razlici između idealističkog i materijalističkog, te proleterskog i građanskog svjetonazora.

Druga struja pak kritički osporava ideju s. zbog impliciranog pasivnog stava prema svijetu koji se, sukladno toj ideji, javlja kao neizmjenjiv. U svakom slučaju, s. može u manjoj ili većoj mjeri biti prožet filozofskim, znanstvenim, mitskim ili religioznim uvidima i uvjerenjima, pa se i na toj osnovi mogu razlikovati različiti s.

Od ~ IDEOLOGIJE razlikuje se s. distanciranjem od izričitog političkog angažmana, od političkog okruženja i razlika u suvremenim društvima. Izvedenica tog pojma **slika svijeta** uvriježila se u suvremenoj socijalnoj i socijalno-psihologijskoj teoriji (K. Jaspers, J. Habermas). HB

KLJUČNI POJMOVI: SVIJET, POJEDINAC, GRUPA, NAROD, TEORIJSKO, PRAKTIČKO, SLIKA SVIJETA

LITERATURA: M. Heidegger, *Doba slike svijeta*, Zagreb 1969; K. Manhajm, *Ideologija i utopija*, Beograd 1968.

DRUŠTVENI POKRETI (engl. *social movements*, njem. *Soziale Bewegungen*, franc. *mouvements sociaux*). Društveni pokret je kolektivna, javna, dobrovoljna, masovna, manje ili više spontana akcija ljudi koja izrasta iz nezadovoljenih potreba, izražava određene sukobe interesa, pokreće rješavanje značajnih društvenih pitanja i stremljenjem na manjim ili većim društvenim promjenama.

Sintagmu je među prvima u širu sociološku primjenu uveo L. von Stein 1850. god. svojom knjigom *Povijest društvenog pokreta u Francuskoj od 1789. do danas*. Od tada se riječ pokret u društvenim naukama u pravilu upotrebljava u kombinaciji s različitim atributima, kao npr.: “historijski pokret”, “pokret masa”, “narodni ili nacionalni pokret”, “revolucionarni pokret”, “oslobodilački ili emancipatorski pokret”, “politički pokret”, “kulturni pokret”, “pokret otpora”, “opozicioni pokret”, i dr.

Nastajanje, uspon i brže ili sporije iščezavanje društvenih pokreta s povijesne scene jedno je od najznačajnijih obilježja suvremene epohe. Društveni i politički život modernog doba teško je zamisliti bez postojanja i djelovanja društvenih pokreta. Rađanje prvih društvenih pokreta, u današnjem smislu te riječi, išla je ruku pod ruku s osvajanjem demokratskih prava i širenjem prostora za političke slobode građana (~ PRAVA ČOVJEKA I DRŽAVLJANINA). Za razliku od tradicionalnih društava u kojima je dinamika promjena bila isključivi prerogativ onih na vlasti, u suvremenim društvima društveni pokreti imaju konstitutivnu ulogu u razvoju i promjenama. Sa stajališta društvenog razvoja može se reći da društveni pokreti predstavljaju važne aktere društvene dinamike i najmoćnije subjekte socijalnih promjena.

Osnovni elementi određenja i razlikovanja društvenog pokreta od društvenih pojava su: kolektivna akcija, dobrovoljnost i otvorenost (za uključivanje

drugih), masovnost, stav prema društvenoj promjeni, značaj društvenog konflikta, interesna osnova okupljanja, nezadovoljene potrebe; javnost djelovanja, spontanost, difuznost i elastičnost, društvena značajnost problema.

Najšira podjela društvenih pokreta je ona na emancipatorske i neemancipatorske. Emancipatorski su oni pokreti koji proširuju polje ljudske slobode i demokracije, a neemancipatorski oni koji sužavaju prostore slobode.

S obzirom na različite društvene sadržaje i njihove osnovne socijalne nosioce pokreti mogu biti klasni, politički, nacionalni, populistički, rasni, vjerski, kulturni, omladinski, sportski, i dr. A u odnosu na širinu teritorija koji zahvaćaju mogu biti: regionalni, nacionalni i internacionalni.

U novije vrijeme uspostavlja se i podjela na klasične i nove (alternativne) društvene pokrete. Klasični pokreti su karakteristični za 19. st. i prvu polovicu 20. st., među njima je radnički pokret jedan od najznačajnijih. Novi društveni pokreti su nastali nakon šezdesetih godina 20. st., a najreprezentativniji među njima je ekološki.

Za razliku od klasičnih, novi društveni pokreti imaju određena specifična obilježja: nisu direktno usmjereni prema ~ VLASTI, već su prvenstveno okrenuti kvaliteti života pojedinca i ~ DRUŠTVA; nemaju univerzalne političke pretenzije, nego se samorazumiju kao pokreti oko jednog pitanja ili problema; nemaju klasni karakter (~ KLASA), autonomni su u odnosu na postojeće ~ POLITIČKE STRANKE i organizacije i rezervirani prema institucijama; uglavnom su indiferentni prema ideološkim (~ IDEOLOGIJA) podjelama (razlikovanje na “lijevo” i “desno”); opredjeljuju se za nenasilne oblike djelovanja i koriste nove metode i forme akcija (zaposjedanje ulica i trgova na način *sit-in*, pasivni otpor, ~ GRADANSKA NEPOSUŠNOST i dr.); koriste nov jezik, atraktivni medijski nastup, razvijaju novu opozicionu ili alternativnu političku kulturu.

Spektar novih pokreta je vrlo širok i raznovrstan; **studentski pokret** možemo smatrati njihovim začetkom. Svoj uspon doživljava krajem šezdesetih godina, a 1968. je jedna od politički najburnijih godina na mnogim sveučilištima Zapadne Evrope i Sjeverne Amerike. Pokret započinje buntom studenata i njihovim zahtjevima za demokratizacijom univerzitetskog obrazovanja, ali u mnogim zemljama (Zapadna Njemačka, SAD, Francuska) zahtjeva radikalnu demokratizaciju društva i politike. **Kontrakulturalni pokreti** (~ KULTURNA POLITIKA) mladih za drugačiji sistem kulturnih vrijednosti i obrazaca ponašanja, odijevanja, stila življenja (od hipi pokreta do rock, pop, i punk pokreta iskazuju se prije svega u sferi umjetnosti, muzike, mode, underground kulture). **Neofeministički pokret** izrasta kroz kritiku klasičnog feminističkog pokreta i ukazuje na mnoge značajne, a ranije zapostavljene, dimenzije

ravnopravnosti među spolovima (radikalna kritika patrijarhalnog društva, kritika pro-muške civilizacije od književnosti, jezika i historije do nauke i politike). **Ekološki pokret** (~ SUŽIVOT S PRIRODNOM OKOLINOM) nastaje sredinom sedamdesetih godina i u središte svojih aktivnosti stavlja pitanja odnosa čovjeka i prirode i zaštitu čovjekove okoline (borba protiv zagađivanja zraka, vode, hrane i zemljišta, protiv uništavanja šuma od kiselih kiša i za zaštitu ugroženih biljnih i životinjskih vrsta, revitalizaciju pustinja, zaštitu atmosferskog omotača – problem tzv. ozonskih rupa i ukazivanje na moguće pogubne posljedice tzv. efekta staklenika). **Mirovni pokret** (~ MIR; ~ RAT) nastavlja tradicije nešto starijeg pacifističkog pokreta, a u novije vrijeme javlja se u tri velika ogranka (najprije kao pokret protiv atomske bombe i hladnoratovskih blokovskih, podjela, zatim kao pokret protiv rata u Vijetnamu, a u sedamdesetim i osamdesetim godinama kao masovni pokret protiv postavljanja novih raketa s nuklearnim glavama u Evropi i za nuklearno razoružanje, demilitarizaciju, konverziju vojne u mirnodopsku industriju itd.). **Antinuklearni pokret** (~ RAT; ~ SUŽIVOT S PRIRODNOM OKOLINOM) povezuje mirovni i ekološki pokret, jer u svom središtu ima borbu protiv upotrebe nuklearne energije, kako u vojne, tako i u miroljubive svrhe (ne samo zbog mogućnosti lakog i brzog transformiranja nevojne u vojnu nuklearnu industriju, nego i zbog nemogućnosti zaštite čovječanstva od radijacije). Posebno snažan vid tog pokreta je pokret protiv izgradnje nuklearnih elektrana (koji je nakon nesreće u Černobilu dobio punu potvrdu), s tim povezani protesti protiv neriješenih problema odlaganja nuklearnog otpada, itd.

Osim tih u nove pokrete se ubrajaju i pokreti za alternativnu ekonomiju komunalnog ili zadružnog tipa, za alternativnu tehnologiju i energiju, pokreti za etničku, kulturnu i regionalnu autonomiju, za građanska prava i građanske inicijative, pokreti za rasnu jednakost i ravnopravnost, novi urbani pokreti, pokreti za alternativnu školu, alternativnu medicinu, antipsihijatrijski pokret, psihoterapeutske pokreti, pokreti za zdravu hranu, za zdravo tijelo, za ravnopravnost marginaliziranih seksualnih grupa, duhovni i neoreligijski, mistički i okultni pokreti.

VP

KLJUČNI POJMOVI: JAVNOST, EKOLOGIJA, FEMINIZAM, MIR

LITERATURA: A. Turen, *Sociologija društvenih pokreta*, Beograd 1983; *Obnova utopijskih energija*, (zbornik, priredio V. Pavlović), Beograd 1987; V. Pavlović, *Poredak i alternativa*, Nikšić 1987; C. Offe, *Nova društvena gibanja: izzivi mehanizama institucionalne politike*, Ljubljana 1987.

GRUPE ZA PRITISAK (engl. *pressure groups*, njem. *Druckgruppen*, franc. *groupes de pression*) su one ~ INTERESNE GRUPE, koje svoj (pojedinačni, posebni, zajednički i/ili opći) interes nastoje ostvariti ili zaštititi različitim pritiscima na pojedince, javnost ili strukture moći. Metode djelovanja (vršenja

pritisaka) mogu biti različite: od veoma suptilnih metoda razgovora i nagovora, preko ekonomskih pritisaka, ucjena i korupcije, do političkih pritisaka posredstvom javnosti. Grupe za pritisak mogu biti formalne (npr. sindikat) ili neformalne (npr. korisnici javnog prijevoza u nekom gradu), mogu egzistirati kao relativno trajne (npr. zastupnici nuklearnog lobbyja) ili se formiraju *ad hoc* za postignuće stanovitog cilja i ostvarenje nekog trenutnog interesa (npr. grupa koja traži postavljanje ili rušenje nekog javnog spomenika).

Grupe za pritisak i interesne grupe često se rabe kao sinonimi. Treba, međutim, istaći da su grupe za pritisak samo način i metoda djelovanja interesnih grupa. Na koncu, svaki oblik manifestacije i upotrebe moći (~ MOĆ) je vrsta “pritisaka” u procesima donošenja političkih odluka. A grupe za pritisak su jedan od načina – često veoma efikasan, iako ne uvijek i transparentan – da se ekonomska i socijalna moć prometne u političku odluku. Najmoćnije grupe za pritisak imaju svoja stalna predstavništva u najznačajnijim središtima u kojima se donose odluke koje bi mogle utjecati na njihove interese. Oko centara zakonodavne, izvršne i sudske ~ VLASTI (~ USTAV; ~ ZAKON; ~ UPRAVA) formiraju se i djeluju institucije lobbyja (engl. *lobby* – predvorje, hodnik). U parlamentarnoj političkoj praksi (~ PARLAMENT) lobby označava prostor i aktivnost izvan dvorane u kojoj se legalno i javno donose odluke (engl. *lobby through* – progurati, nešto sprovesti iza javne, političke scene).

U političkoj praksi parlamentarnih demokracija lobiranje je postalo gotovo legaliziran način “pripreme odluka”. Određene interesne grupe i političke partije imaju svoje stalne, dobro plaćene i poslu vične agente (lobisti) koji profesionalno vrše ovu “pripremu”. Lobiranje koristi različite forme utjecaja: od osobnih veza i poznanstva, anonimnih pisama i prijetnji do mita i korupcija velikih razmjera, ovisno o značaju odluke koju treba donijeti (ili spriječiti) i ličnosti i organa o kojima ovisi donošenje odluke.

Da bi osigurale trajnost, sigurnost i efikasnost djelovanja svojih lobbyja, neke grupe formiraju posebne fondove za lobiranje. Prema interesima koje zastupaju, lobbyji dobivaju i različite nazive (npr. farmerski, medicinski, vojni, naftni). Nerijetko se oko moćnih i uglednih međunarodnih organizacija i parlamenata najmoćnijih država formiraju nacionalni lobbyji, koji rade za račun svoje matične države, nacije ili etničke grupe.

Lobiranje je drugi oblici grupnih pritisaka u izrazitom su porastu posljednjih godina. Nije riječ samo o kvantitativnom porastu različitih grupa za pritisak, već i o promjenama u njihovoj strukturi i djelovanju. Dok su ranije te grupe, u pravilu, predstavljale široke asocijacije (“federacije”) različitih interesa, one se danas sve više diferenciraju u grupe posebnih interesa. JM

KLJUČNI POJMOVI: LOBBY, MOĆ, INTERES, PARLAMENT

LITERATURA: J. Mirić, *Interesne grupe i politička moć*, Zagreb 1973; K. Lawson, P. H. Merkl (ur.), *When Parties Fail: Emerging Alternative Organizations*, Princeton 1988.

PARTICIPACIJA (lat. *participo*, engl. *participation*, njem. *Mitbestimmung*, franc. *participation*) općenito znači sudjelovanje građana u procesima odlučivanja i u aktivnostima na svim područjima društvenog života: u privredi i javnoj ~UPRAVI, društvenim udruženjima i ~POLITIČKIM STRANKAMA, ~ZDRAVSTVU i ~ŠKOLSTVU, kulturi i masovnim medijima (~KULTURNA POLITIKA) i dr. Po tome je neposredno povezana s ustrojstvom cjelokupnog društvenog poretka. U užem smislu, p. znači sudjelovanje zaposlenih u odlučivanju o radnim/privrednim poslovima u poduzećima i javnim ustanovama (~RADNI ODNOSI). Po tome je izravno povezana s ustrojstvom privrednog poretka. P. se zasniva na **legalnim pravima** (zajamčena ustavom, zakonima, kolektivnim ugovorima) i **supstemskim tijelima** (odbori, komisije, savjeti, vijeća i sl.) koja jamče određenim interesnim grupama sudjelovanje u procesima odlučivanja na različitim područjima i razinama društvenog života. Supstemska participacijska tijela mogu imati savjetodavnu, kooperativnu i suodlučujuću funkciju. Sastavljaju se po načelu paritetne, srazmjerne ili simboličke zastupljenosti. Na osnovi ovlasti i utjecaja tih tijela govori se o različitim tipovima p.: posrednoj i neposrednoj, djelomičnoj i punoj i sl. P. valja načelno razlikovati od općeg “podruštvljenja” odlučivanja koje odgovara radničkom i društvenom samoupravljanju. MK

KLJUČNI POJMOVI: UPRAVA, DEMOKRACIJA, INTERESNA GRUPA, DRUŠTVO

LITERATURA: R. Supek, *Participacija, radnička kontrola i samoupravljanje*, Zagreb 1974; D. Weiss, *Industrijska demokracija*, Zagreb 1980; M. J. Crozier, S. P. Huntington i dr., *Kriza demokracije i participacija*, Zagreb 1982.

Uvod u zelenu politiku rada nevladinih organizacija

Izdavač: Fondacija Heinrich Böll, Regionalni ured Sarajevo

Za izdavača: dr. Azra Džajić

Dizajn korica: Aleksandra Knežević

Lektura i
korektura: Nermana Ajanović-Hajdarpašić

Prijevod sa
njemačkog: Emira Kordić

Štampa: MAG Plus

Tiraž: 500